

Даніель ПЕННАК

КО ВОВКА

Даніель ПЕННАК

Київ
НЕОПАЛИМА КУПИНА
ВНАВНІСТЬ
2006

Пеннак Даніель

П 25 Око вовка. — К.: Неопалима купина, 2006. — 148 с.
ISBN 966-8093-77-1

Книгу відомого французького письменника складають повісті «Око вовка» та «Куть-Кутько» — дивовижні оповіді про стосунки тварин і людей, в яких майстерно поєднані елементи казки, тонкі психологічні спостереження, інтригуючий сюжет. Їх із однаковим зацікавленням прочитають і дорослі, і діти.

З французької переклала Марія Венгренівська.

ББК 84.4 ФРА

*Cet ouvrage a été publié dans le cadre
du Programme d'Aide à la Publication «SKOVORODA»
de l'Ambassade de France en Ukraine
et du Ministère français des Affaires Etrangères.*

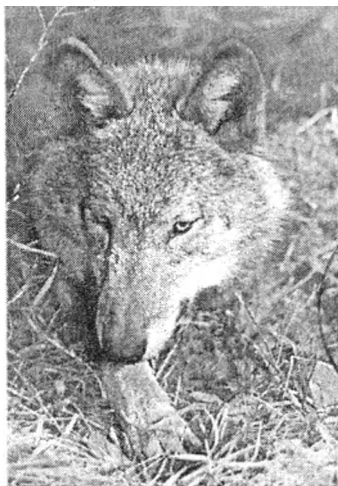
*Це видання було здійснене в рамках
Програми сприяння видавничій справі «СКОВОРОДА»
Посольства Франції в Україні
та Міністерства закордонних справ Франції.*

ISBN 966-8093-77-1

© Nathan, «Cabot-Caboche», 2002
© Nathan, «L'oeil du loup», 2004
© Венгренівська М.А., переклад українською, 2006
© Урбанська С.Г., художнє оформлення, 2006
© «Неопалима купина», 2006

КО
БОВКА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ЯК ВОНИ ЗУСТРИЛИСЬ

1

Хлопчик укляк перед кліткою вовка. Вовк роздратовано ходить туди-сюди.

«І чого він причепився ?..» — думає вовк.

Хлопчик вже добрі дві години стоїть перед загорожею, ніби вкопаний, і дивиться, як гайсає вовк.

«Чого йому треба?» — думає вовк.

Хлопчик його інтригує. Не тривожить (вовк нічого не боїться), а інтригує.

«Чого йому треба?»

Інші діти бігають, стрибають, галасують, плачуть, показують вовку язик і ховаються за материні спідниці. Потім вони йдуть перекривляти горил і гарчати на лева, який сердито стьобає хвостом повітря. А цей ні. Стоїть і мовчить. Лише водить очима. Вони слідкують, як вовк чвалає вздовж сітки.

«Вовка ніколи не бачив, чи що?»

Вовк бачить хлопчика через раз.

Адже у вовка лише одне око. Інше він втратив у сутичці з людьми, десять років тому, коли його полонили. Отож, коли йде уперед (чи можна це назвати вперед?), вовк бачить увесь зоосад, клітки, дітей, які казяться з усіх сил, а серед них цього, ніби вкопаного, хлопчика. Коли він вертає (чи можна це назвати вертає?), він бачить свій вольєр. Порожній вольєр, бо вовчиці не стало минулого тижня.

Сумний вольєр, з єдиним сірим каменем і сухою ломакою. Потім вовк вертає і знову бачить того хлопчика, який рівно дихає, і в морозяному повітрі з'являється пара.

«Він втомиться раніше», — переконує себе вовк, не перестаючи кружляти.

І додає:

«Я терплячіший за нього».

А потім ще:

«Я ж таки вовк».

2

Та, коли він прокидається наступного ранку, перше, що бачить, — того самого хлопчика по той бік загорожі, на тому ж таки місці. Вовк мало не підстрибує.

«Не міг же він простояти тут всеньку ніч!»

Але він вчасно схаменувся і пішов собі колувати, ніби нічого не трапилось.

Отож вовк кружляє вже цілу годину. Годину за ним спостерігає хлопчик. Сріблясте хутро вовка черкає по сітці. Блакитний вовк ходить, мов заведений. Ніби йде додому, на Аляску. На бляшанці, що висить на сітці, так і написано: «Аляський вовк». Там намальовано карту Крайньої Півночі з ділянкою, зафарбованою червоним, щоб було зрозуміло, де він водиться: «Вовк аляський. Баренцові Землі...»

Лапи його безгучно ступають на землю. Він тиняється з кутка в куток вольєром. Ніби живий маятник. І хлопчик водить очима повільно-повільно, ніби слідкує за уповільненою партією в теніс.

«Невже я його так зацікавив?»

Вовк супить брови. Шерсть стовбурчиться на писку. І чого він думає про того хлопчика? Він дав собі слово більше не думати про людей.

І десять років його дотримував: не думав про людей, не дививсь на них. Так само, як і про дітей, які блазнюють

перед його кліткою, ні про робітника, який здалеку кидає йому м'ясо, ні про художників, які приходять його малювати в неділю, ні про недорікуватих матусь, які щебечуть, показуючи його немовлятам: «Бачиш, це вовк, як не слухатимешся, він тебе забере». Абсолютно нічого.

«Найкращий з людей не вартий, щоб про нього думати!»

Так завжди казала його мати, Чорна Заграва. До минулого тижня вовк іноді уривав своє кружляння. Вони з вовчицею сідали перед відвідувачами, але так, ніби тих зовсім нема. Вовк і вовчиця дивилися просто себе. Їхній погляд проходив крізь вас. Складалося враження, що вас немає. Дуже неприємне.

«І того це вони так дивляться?»

«Що вони там бачать?»

І ось вовчиця померла. Вона була сіра з білим, як снігова куріпочка. Відтоді вовк більше не зупинявся. Кружляє зранку до вечора, і кинуте йому м'ясо мерзне долі. А за огорожею, стрункий, як літера «і» (крапкою над ним — біла пара), дивиться на нього хлопчик.

«Хай собі», — вирішує вовк.

І перестає думати про хлопчика.

3

Але й на третій день хлопчик приходить. І наступного дня. І в інші дні. І вовку знову доводиться думати про нього.

«Хто він?»

«Чого від мене хоче?»

«Йому що, нема чого робити цілісінький день?»

«Не працює?»

«Не вчиться?»

«Немає друзів?»

«Сирота?»

«Що воно таке?»

Від тих питань його хода уповільнюється. Лапи стають важчими. Це не втома, а щось інше.

«Неймовірно!» — дивується вовк.

Зрештою, завтра зоосад зачинений. Це санітарний день, коли оглядають тварин і чистять клітки. Відвідувачів тоді нема.

«Ось і спекаюсь його».

Овва! Назавтра, як і в інші дні, хлопчик стовбичить перед огорожею. Він ще помітніший серед спустілого зоо-саду.

— Леле!.. — зойкає вовк.

Але він там.

Тепер вовк справді відчуває втому. Ніби погляд хлоп'яти важить цілу тонну.

«Ну добре... Сам напросився!», — думає вовк.

Зненацька він зупиняється. І сідає просто перед хлопцем. І теж втуплює в нього свій погляд. Ні, він дивиться не крізь хлопця. Він дивиться по-справжньому, очі в очі!

Ну ось. Тепер вони віч-на-віч.

І дивляться.

І жодного відвідувача в зоопарку. Ветеринари ще не прийшли. Леви не вилізли з лігва. Птахи сплять, настовбурчивши пір'я. У всіх вільний день. Навіть мавпи перестали кривлятися. Вони повисли на гілках як сонні кажани.

Тільки стовбичить цей хлопчик.

І дивиться на нього білий вовк.

«Хочеш мене розглядати? Гаразд! Я теж тебе розглядатиму! Побачимо, хто кого...»

Але щось не дає спокою вовкові. Дурничка: у нього одне око, а у хлопчика два.

Отож вовк не знає, в яке око хлопчика втупити свій погляд. Він розгубився. Єдине його око бігає: праворуч-ліворуч, ліворуч-праворуч. Хлопчик не змигне. Не кліпне. Вовк почувається дуже кепсько. Тепер він вже не може перший

відвести погляд. Не може знову кружляти. Погляд його розгублений. Невдовзі з рубця на незрячому оці стікає сльоза. То не сум, а безпорадність і гнів.

Тоді хлопчик робить щось дивне. Це заспокоює вовка і вселяє в нього довіру. Хлопчик заплющує одне око.

І тепер вони дивляться око в око серед безлюдного й припишколого зоосаду, маючи вдосталь часу вивчити одне одного.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ОКО ВОВКА

1

Око у вовка жовте, кругле, з чорною зіницею по центру. Він ніколи не змигує. І хлопчик ніби дивиться на свічку, яка горить в темряві, він бачить лише око: дерева, зоосад, клітка, — усе зникло. Єдине, що лишилося — око вовка. І те око більшає, круглішає, стає мов рудий місяць у чистому небі, і зіниця всередині його усе темнішає, веселкові цятки розбігаються по медовій райдужній оболонці, одна блакитна, як лід, що відсвічує небо, інша золота, як блискавка.

Але найголовніша зіниця. Чорна зіниця!

— Хотів мене роздивитися? Роздивляйся! — ніби каже вона. І спалахує зловісним вогнем. Ніби заграва. «Справжня чорна заграва!» — думає хлопчик.

І він каже:

— Згода, Чорна Заграво, я дивлюся на тебе і не боюся.

І нехай зіниця ще більше розростається, заповнює все око і горить як справжня заграва, хлопчик не відводить погляду. І коли чорне вже заповонило все, і ще більше почорніло, хлопчик побачив те, чого ще ніхто до нього не бачив: зіниця жива! То чорна вовчиця, яка лежить серед

вовченят і гарчить на хлопчика. Вона не рухається, тільки тіло загрозово напружилося під лискучим хутром. Вовчиця шкірить сліпучі ікла. Кінчики лап ледь помітно тремтять. Зараз вона кинеться на нього. Такого хлопчика вона схрумає вмить.

— Ти справді не боїшся?

Справді. Хлопчик не відступає. Не відводить погляд. Час минає. І тоді повільно-повільно напруження Чорної Заграви спадає. І вона цідить крізь ікла:

— Гаразд, якщо хочеш, дивись, скільки влізе, тільки не турбуй мене, поки я навчатиму малих.

І більше не переймаючись хлопчиком, вона оглядає сімох пухнатих вовченят, які лежать коло неї. Мов руде саяйво.

«Райдужна оболонка, — думає хлопчик, — райдужна оболонка навколо зіниці»...

Адже п'ятеро вовченят такі ж бо руді, як райдужна оболонка. А шостий біло-блакитний, як відблиск чистого неба на кризі. Білий вовк! А сьома (руденька вовчичка) схожа на золоту блискавку. Коли на неї дивитися, вона примружує вічка. Братики називають її Блискіткою.

А довкола, скільки сягає око, аж до горбів на обрії, сніги. Біла безмовність Аляски, на Крайній Півночі Канади.

І серед тієї білої тиші урочисто звучить голос Чорної Заграви:

— Дітки, сьогодні я вам розповім про Людину!

2

— Про Людину?

— Знову!

— Не хочу!

— Тільки про Людину й розповідаєш!

— Набридло!

— Ми не діти!

— Розкажи краще про карібу чи полярного зайця, а ще краще про полювання на качок.

— Ага, Чорна Заграва, розкажи про лови!

— Ми ж вовки-ловці!

Але найбільше галасує Блискітка:

— Ні, я хочу про Людину, справжню історію, страшну, мамо, будь-ласка, про Людину!

Тільки Блакитний Вовк мовчить. Він неговіркий. Швидше стриманий. Навіть трохи сумовитий. Брати його недолюблюють. Але коли зрідка він озивається, його слухають всі. Він розумний, як старий вовк, посмугований рубцями.

Отож, на чому ми зупинилися? П'ятеро руденьких почали вовтузитися: ось я зараз тебе кусну за горло, а тобі скочу на спинку, а я тобі пощипаю лапки, а я покручусь навколо власного хвоста... повний безлад. А Блискітка їх заохочує своїм пронизливим писком, підстрибуючи на місці, як оскаженіле жабеня. А навколо них сніг летить срібними скалками.

Чорна Заграва не боронить.

«Нехай — бавляться... Невдовзі вони дізнаються, яке воно, справжнє вовче життя!»

Вона так думає, дивлячись на Блакитного Вовка, єдиного з її вовченят, яке ніколи не бавиться. «Викапаний батько!»

Вона те думає з гордістю й смутком, бо їхній батько, Великий Вовк, загинув...

«Надто серйозний», — думає Чорна Заграва.

«Надто сторожкий...»

«Надто вовк...»

— Слухайте!

Блакитний Вовк сидить непорушний, як скеля, передні лапи напружені, вуха нашорошені.

— Слухайте!

І гармидер вшукає. Сніг навколо вовченят влягається. Спочатку нічого не чути. Даремно руденьчики нашорошують волохаті вушка — тихо. Але ось тишу уриває раптове скиглення вітру — він ніби лизнув їх крижаним язиком.

А тоді зі скиглення вітру долинає довге протяжне виття вовка, мовби він на щось скаржиться.

— То Сірій Родич, — шепоче хтось з руденьких.

— Що він каже?

Чорна Заграва зиркає на Блакитного Вовка. Вони знають, про що оповідає Сірій Родич з пагорба, де стоїть на чатах.

Людина!

Зграя ловців!

Вони їх шукають.

Ті, що й минулого разу.

— Досить бавитись, дітки, готуйтеся, ми тікаємо!

3

То таким було твоє дитинство, Блакитний Вовче: тікати від зграй ловців?

Так.

Вони влаштувалися в тихій долині, оточеній пагорбами, де, як думав Сірій Родич, їх ніхто не знайде. Там вони прожили тиждень, чи два, а тоді знов довелося тікати. Люди не відставали. Вже два місяці вовчицю з вовчєнятами переслідували ловці. Вони вже вбили їхнього батька, Великого Вовка. Він їм дався непросто. Була жорстока сутичка. Але вони взяли гору.

Вони тікали. Йшли вервечкою. Попереду Чорна Заграва, за нею Блакитний Вовк, за ним Блискітка, а тоді руденьчики. А позаду Сірій Родич замітав сліди хвостом.

Вони ніколи не лишали слідів. Щезали безслідно. Усе далі на Північ. Ставало все зимніше. Сніг брався кригою. Скелі різали лапи. Але і тут люди нас знаходили.

Завжди. Їх ніщо не спиняло.

Люди...

Людина...

Ночували в лисячих норах. (Лиси охоче пускають до себе вовків. За сяку-таку поживу. Вони не надто люблять полювати, — надто ліниві). Сірий Родич чатував знадвору, на скелі, що височіла над долиною. Блакитний Вовк лягав біля виходу з нори, поки Чорна Заграва присипала малюків, розказуючи їм історії. Звичайно, історії про Людину. І тому, що була ніч, того що вони були надто втомлені, щоб бавитися, тому що їм подобалося боятися і тому що Чорна Заграва була з ними, щоб захищати, Блискітка і братики слухали.

Жили-були якимось...

Одна і та ж історія про незграбного вовчика і його стареньку бабусю.

Жив-був такий вайлуватий вовчик, що ні разу нічого не вполював. Навіть старі карібу бігали швидше за нього, лісові миші тікали у нього з-під носа, качки пурхали з-під лап... Він ніколи нічого не вполював. Навіть хвоста. Надто вайлуватий.

Отак. Але ж він мав би хоч на щось здатний! На щастя, у нього була бабуся. Дуже стара. Така стара, що теж не могла нічого вполювати. Великими сумними очима вона спостерігала, як полюють молоді. Її тіло вже не тремтіло при наближенні дичини. Усім було її шкода. Її лишали в норі, коли йшли на полювання. Вона там трохи прибирала, потім дуже повільно давала лад і собі. Адже у Бабусі було чудове хутро. Сріблясте. Усе, що лишилося з молодості. У жодного вовка не було такого чудового хутра. Після туалету — це займало у неї добрі дві години — Бабуся лягала біля входу до нори. Поклавши голову на лапи, вона чекала, поки повернеться Вайло. Він мав годувати

Бабусю. Щойно вполює першого карібу, найкращий шматок їй!

— Не дуже важко, Вайло?

— Ні, ні!

— Гаразд, не барися!

— Не заблукай!

— Стережись Людини!

І так далі.

Вайло навіть не слухав. Він звик.

— До дня, коли...

— До дня, коли що? — питали руденькі, і очі у них блищали від цікавості.

— Коли що? Коли що? — пищала Блискітка, висолопивши язичка.

— Поки до нори раніше за Вайла не прийшла Людина, — пошепки страхала Чорна Заграва.

— І що?

— І що? Що? Ну! Ну!

— А що, Людина вбила Стару, з її хутра зробила кожу-ха, з її вух зробила шапку, а з писка зробила маску.

— І... що?

— А що? Нічого, спатки час. Докажу завтра.

Діти, звісно, опиралися, але Чорна Заграва була непохитна. І потрохи нору наповнювало сумирне сопіння.

Саме тоді Блакитний Вовк питав і собі. Одне і те ж.

— Чорна Заграва, це правда?

Чорна Заграва, трішки поміркувавши, давала дивну відповідь:

— Принаймні, правдивіше за протилежне.

4

Отак змінювалися пори року, вовчєнята підросли і стали молодими вовками, справжніми ловцями, а Людину ще не бачили. У всякому разі, зблизька. Тільки чули. Наприк-

лад, коли Великий Вовк бився з людьми. Вони чули, як гарчав Великий Вовк, а потім волав чоловік, якому вовк всадив ікла в сідниці, вони чули перелякані крики, накази, грім, а потім запала тиша. Великий Вовк не повернувся.

І вони знову тікали.

Людину вони бачили здалеку. Щойно вони йшли з долини, як туди приходили люди. І долина починала диміти, як справжній казан.

— Вони забруднюють сніг, — сердилася Чорна Заграва.

Вони спостерігали за людьми з верхівки найвищої гори. А ті ходили на двох лапах по дну казана.

— Але на що вони схожі зблизька?

— Ти їх бачив зблизька, Сірій Брате?

— Бачив, атож...

Сірій Родич небалакучий.

— А які вони?

— Люди? Дві лапи й пугач.

Більше з нього витягнути зась.

А Чорна Заграва розповідала неймовірні історії, тепер, дорослим, це розумієш.

— Люди їдять геть усе: траву карібу, самих карібу, а як нічого нема, можуть з'їсти і вовка!

Чи ще:

— У людей дві шкури: одна зовсім гола, без жодної шерстини, а друга — наша.

Чи ще:

— Людина? Людина — збирач. (Цього ніхто не розумів).

І ось одного дня на спочинку, бо всі вже добряче натомилися, хтось запитав:

— А чого нас переслідує одна і та ж зграя?

Сірій Родич саме зализував збиті лапи.

— Вони почули про вовчичку з золотистим хутром...

Він не договорив, бо Чорна Заграва обпекла його погля-

дом. Надто пізно, бо усі руденькі дивилися на Блискітку. А та дивилася на всіх, наставивши вушка:

— То це мене шукають?

Саме в цю мить виглянуло сонце. Промінь ковзнув по Блискітці, і всі відвернули очі. Вона дійсно засліплювала! Справді золота вовчиця з чорним писком. Таким чорним серед усього того золотого хутра, що від того вона навіть трохи скошувала очі.

«Чудова, — подумала Чорна Заграва, — у мене чудова донька!» І негайно схаменулася: «Але з таким вітром у голові!..» Потім вона зітхнула: десь в глибині ворухнулася думка: «Чого ти, Великий Вовче, подарував мені найпрекраснішу вовчичку на світі? Невже у нас і без того мало клопоту?»

5

— Що? Шукають мене? — перепитала Блискітка якимось дивним тоном. Блакитний Вовк те помітив. «Шукають мене?» Ну і ну...

Це йому не сподобалося...

Блакитний Вовк не знав, що і думати про сестричку. Звісно, то була дуже гарна вовчичка. Найкраща від усіх! А яка вправна в ловах... Неперевершена! Швидша за руденьчиків, які й собі були непогані ловці. І бачила краще за Чорну Заграву. І чула краще за Сірого Родича! «І нюх кращий, ніж у мене!» — мав визнати Блакитний Вовк. Вона раптом спинялася, нюшила повітря і казала:

— Он там... польова миша!

— Де це «там»?

— Ну ось там!

Вона вказувала точне місце метрів за триста попереду. Вони туди бігли і знаходили цілу родину вгодованих, як куріпки, польових мишей з брунатыми спинками. Під землею. Брати не йняли віри.

— Як ти здогадалася?

Вона відказувала:

— Нюх.

Чи влітку, коли ловили качок... Руденькі підпливали до пташки зовсім тихо, над водою стирчали лише їхні писки, на воді не було жодного брижу, втім у дев'яти випадках з десяти качки злітали у них з-під носа. Блискітка лишалася на березі, розпластавшись, як кішка, в сухій траві. І чекала. Качки важко летіли над водою. Коли якась (завжди найжирніша) пролітала над нею, вона підскакувала і хап!

— Як тобі це вдається?

— Окомір!

А коли починалась міграція карібу, і олені заповнювали всю долину, — вовки піднімалися на найвищий пагорб, і Блискітка казала:

— Шостий праворуч від великої скелі: хворий.

(Вовки їдять лише хворих карібу. Так заведено).

— Хворий? Як ти можеш знати?

— Чую.

І додавала:

— Вслухайся, як він важко дихає.

Вона вміла ловити навіть полярних зайців. Таке ніколи не вдавалося жодному вовку.

— А це швидкі лапи!

Але разом з тим вона не вміла найпростішого. Наприклад: загання старого карібу, який вже й зовсім вичахся, коли це її увагу відволікає зграя полярних куріпок. Вона задивляється на них, перечіпляється лапами, падає на землю і вже качається по ній, регочучи, як зовсім мале вовчєня.

— Ти надто часто регочешся, — зауважував Блакитний Вовк, — так не можна.

— Зате ти у нас дуже поважний, і це не смішно.

Такі відповіді не подобались Блакитному Вовку.

— Чого тобі так весело, Блискітко?

Вона переставала реготатися, дивилася Блакитному Вовку у вічі і відповідала:

— Бо мені нудно.

І пояснювала:

— У цих капосних краях нічого ніколи не відбувається, нічого не змінюється!

І повторювала:

— Мені нудно.

6

Отож, занудившись, Блискітка вирішила пошукати нових розваг. Захотіла побачити людей. Зблизька. Трапилося те вночі. Ловці все ще йшли по їхньому сліду. Ті ж самі. Вони стали табором в улоговині, порослій травою, у трьох годинах від лігва вовків. Блискітка унюшила дим багаття. Вона навіть чула, як тріщить в ньому сухе гілля.

«А ну ж бо подивлюся», — сказала вона собі.

«До світанку повернуся».

«Побачу нарешті, що вони за одні».

«Буде що розповісти, менше нудитимемось».

«До того ж, раз вони шукають мене»...

Вона думала, що то вагомі підстави.

І подалася подивитись.

Коли Блакитний Вовк прокинувся тієї ночі (від передчуття), її вже не було годину. Він одразу здогадався. Вона прослизнула так, що Сірий Родич її не помітив (це вона теж вміла робити!), і побігла до людей.

«Треба наздоганяти!»

Але йому не вдалося її наздогнати.

Коли він дістався табору ловців, люди танцювали у спа-лахх полум'я навколо сітки, притороченої до стовпа. У сітці борсалася Блискітка, клацаючи зубами у повітрі. Хутро її тьмяно виблискувало в темряві. Під сіткою скакали оскаженілі собаки, клацаючи зубами. Люди кричали,

пританцьовуючи. На них були вовчі шкури. «Чорна Заграва мала рацію», — подумав Блакитний Вовк. І одночасно майнула думка: «Якщо я перекушу мотузку, сітка впаде серед собак і розкриється. Вона прудкіша за них і втече!»

Треба було перескочити через багаття. Не дуже приємно для вовка. Але треба було діяти швидко. Не було часу лякатися. «Несподіванка — єдиний шанс».

І ось він летить в розпеченому повітрі над людьми (від багаття обличчя у них розчервонілися), над сіткою!

Умить перекусивши мотузку, він крикнув:

— Тікай, Блискітко!

Люди й собаки ще дивилися вгору.

Блискітка завагалася:

— Даруй, Білику, да...

І тут все зчепилося в один клубок. Блакитний Вовк відкинув двох собак просто в багаття.

— Тікай, Блискітко, тікай!

— Ні, я тебе не кину!

Та собак було надто багато.

— Тікай, потурбуйся про наших!

Тут Блискітка зробила несподіваний ривок. Ніби грім загримів. Сніг закрутився довкола неї.

Маєте!

Вона зникла в темряві.

Блакитний Вовк не встиг навіть зрадіти. Перед ним виріс один з чоловіків, величезний, як ведмідь, тримаючи обіруч палаючу головошку. Удар. У Блакитного Вовка ніби розкололася голова. І на нього обвалилася ніч. Ніч, повна іскор, в яку він падав, кружляючи.

7

Ось так. Коли він очунав, то зміг розплющити лише одне око. Його не вбили. Його хутро надто постраждало в бійці, аби його можна було продати.

А потім був зоосад. Вірніше, зоопарки. Їх було п'ять чи шість за останні десять років. Цементна підлога і дах з листового заліза. Або витоптана земля і відкрите небо. Тісні клітки і товсті ґрати. Загорожі і сітки. М'ясо кидають звіддалік. Недільні художники. Людські діти, які бояться вовків. Пори року, які змінюються.

І ти один-однісінький. Серед невідомих тварин, які теж замкнені в клітках...

«Людина-збирач»...

Тепер він розумів, про що казала Чорна Заграва.

Він був сам-самісінький. Поки до нього в клітку не посадили вовчицю.

Спочатку Блакитний Вовк був не дуже вдоволений. Він звик до самотності. Краще спогади, ніж чуже товариство. Вовчиця засипала його питаннями:

— Як тебе звати?

У неї було сіре хутро і майже білий писок.

— Звідкіль ти?

Кінчики лап у неї теж були білі.

— Тебе давно зловили?

«Ніби полярна куріпка».

— Гаразд, — заявила вовчиця, — мовчи собі, але попереджаю: як ти у мене щось спитаєш, я відповім!

«Так могла б сказати Блискітка», — подумав Блакитний Вовк.

І спитав:

— А ти звідкіля?

— З Крайньої Півночі.

— Крайня Північ велика...

— З Баренцових Земель в Арктиці...

Блакитному аж дух перехопило. «Баренцові Землі?» Саме так люди називали край, де його полонили. Він чітко почув, як гупає у нього в грудях.

— Баренцові Землі? А чи ти, бува, не знаєш...

— Я всіх там знаю!
— То ти знаєш вовчичку з золотим хутром?
— Блискітку? Дочку Чорної Заграви і Великого Вовка? Звісно, знаю! Але це вже не вовчичка, а велика вовчиця. Більша за найбільших вовків. До того ж хутро у неї вже не золоте...

— Не золоте? Що ти вигадуєш?
— Я не вигадую. Дійсно, у неї було золоте хутро, але воно потьмяніло.

— Потьмяніло?
— Еге. Однієї ночі кудись бігала з одним зі своїх братів, ніхто не зна, куди, а на ранок повернулася сама. І хутро її потьмяніло. Воно більше не вилискувало на сонці, — стало, як солома! Кажуть, то жалоба по братові.

— Невже?
— Про неї багато чого кажуть. І то все правда, бо я її добре знаю. Кажуть, що серед вовків не було кращого мисливця, і це правда! Кажуть, що ні вона, ні її родичі ніколи не дадуться людям, і це правда!

— А що ти ще знаєш? — зацікавився Блакитний Вовк, відчуючи, як груди йому переповнює гордість.

І Куріпка розповіла. То було влітку. Довкола ставу, де було повно качок, зібралися три вовчі родини. Серед них родина Блискітки і родина Куріпки. Усі насторожі. Принишклі. Коли це «шльоп, шльоп» в повітрі над ними — вертоліт! Його всі впізнали (тепер вони полюють на нас з вертольотів!). І пах, пах! Перші постріли. Усі перепудилися. Вовки кинулися навсібіч, ніби їх розігнав вітер від гвинтів гелікоптера. На щастя, ловці стріляли невлучно. То були аматори, які приїзять розважитися. Ми бачимо, що гвинтокрил усе нижче. Під ним пригинається трава. А в траві зачаїлася Блискітка, зовсім непомітна, бо її хутро зливається з травою! І раптом вона як скочить! Хап! — ухопила за ногу пілота:

клаг! — вертоліт злітає вище, якомсь дивно перекидається і плює на середину ставу!

Куріпочка так і кинулась до Блискітки: «Скажи, як ти це зробила?»

— Знаєш, що вона сказала?

— Окомір!

— Звідкіля ти знаєш?

— Потім поясню. Розкажуй далі.

— Ага, далі. Отож гелікоптер бовтається посеред ставу, люди плавають серед качок (качки невдоволені!), а вовки сидять по берегах і регочуться... ти і уявити собі не можеш, як ми реготали! Не сміялася тільки Блискітка.

— Не сміялася?

— Ні, вона ніколи не сміється.

8

Ось так. Після тієї розмови Блакитний Вовк погодився на товариство Куріпочки. То була весела вовчиця. Вони багато пригадували.

Роки спливали. Минулого тижня Куріпки не стало. Ось ми і повернулися до теперішнього часу. Саме зараз Блакитний Вовк сидить у порожньому загоні. І дивиться на хлопчика.

Вони дивляться один одному просто у вічі. За зоосадам гуркоче місто. Скільки часу вже дивляться отак один на одного хлопчик і вовк? Хлопчик бачив, як багато разів сонце сідало у вовковому оці. Ні, не холодне сонце Аляски (те настільки бліде, що ніколи не знаєш, чи воно заходить, чи встає...), ні, тутешнє сонце, сонце зоосаду. Воно сідає щовечора, коли йдуть відвідувачі. Тоді в оці вовка западає ніч. Спочатку тьмяніють кольори, потім зникають образи. І на те згасаюче око спадає повіка. Вовк і далі нерушно сидить навпроти хлопчика. Він спить.

Тоді хлопчик навшпиньки йде з зоосаду, ніби зі спальні, щоб його не розбудити.

Та щоранку, коли Чорна Заграва, Сірий Родич, руденьчики, Блискітка і Куріпочка прокидаються у вовчому оці, хлопчик чекає перед загорожею. Вовк радий його бачити.

— Невдовзі ти все знатимеш про мене.

Вовк пригадує тепер все до найменших дрібниць: усі ті зоопарки, усіх звірів, яких зустрічав, так само ув'язнених в клітках і однаково сумних, не веселіші обличчя людей, на яких він ніби не дивився, швидкоплинні пори року, останній листочок на його дереві, останній погляд Куріпочки, день, коли він вирішив не торкатись м'яса, яке йому кидали...

Аж до останнього свого спогаду.

Коли на початку зими перед його загорожею вкляк цей хлопчик.

— Еге, останній мій спогад — ти. Це правда.

Хлопчик бачить себе в оці вовка.

— Ти мені так набридав спочатку!

Хлопчик бачить себе, як він стоїть, ніби замерзле дерево, у тому абсолютно круглому оці.

Я собі думав: «Чого йому треба? Невже ніколи не бачив вовка?»

Від подиху хлопчика око вовка туманиться білою парою.

— Я собі думав: «Він втомиться раніше за мене, я терплячіший, я вовк!»

Але несхоже, щоб хлопчик з вовчого ока збирався піти.

— Знаєш, я лютував!

Дійсно, зіниця вовка звужується і ніби спалахує полум'ям навколо постаті хлопчика.

— А тоді ти заплющив око. Дуже люб'язно...

Тепер все спокійно. Тихо падає сніг на вовка і хлопчика. Останній сніг цієї зими.

— А хто ти? Скажи, хто! Хто ти? Як тебе звуть?

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ОКО ЛЮДИНИ

1

У хлопчика не вперше питають його ім'я. Спочатку інші діти...

— Гей ти, новенький!

— Звідкіль ти?

— А що робить твій тато?

— Скільки тобі років?

— Ти в якому класі?

— Граєш в Бельведер?

Звичайні дитячі запитання. Але найчастіше звучало те, яке вовк поставив подумки:

— Як тебе звуть?

Ніхто ніколи не розумів відповіді хлопчика:

— Мене звуть Африка.

— Африка? Це не людське ім'я! Це назва країни!

Діти сміялися.

— Але мене звуть Африка.

— Не жартуєш?

— Ти серйозно?

— Мабуть, ти нас дуриш...

Хлопчик дивився на них аж надто серйозно і відказував:

— Хіба я всміхаюся?

— Даруй, ми пожартували.

— Ми не хотіли тебе...

— Ми не...

Хлопчик замирливо піднімав руку і приязно всміхався, аби показати, що приймає вибачення.

— Еге, мене звуть Африка. Отаке ім'я. А прізвище Нбіа.

Але хлопчик знає, що ім'я нічого не значить без історії. Це ніби вовк у зоосаду: просто собі звір, якщо не знаєш його життя..

— Згода, Блакитний Вовче, розповім тобі про себе.

Тепер і око хлопчика змінюється. Ніби згасає світло. Чи тунель, який йде під землю. Еге, то тунель, в який Блакитний Вовк пробирається, як в лисячу нору. Чим далі пробираєшся, тим менше бачиш. Невдовзі жодної краплинки світла. Блакитний вовк не бачить навіть кінчиків власних лап. І скільки часу отак він мандрує в хлопчиковім оці? Важко сказати. Хвилини, які здаються роками. Аж поки серед темряви не наздоганяє його голосок:

— Тут, Блакитний Вовче, починаються мої перші спогади!

2

Жахка ніч. Глупа африканська ніч. Без місяця, ніби й сонце ніколи не світило на землі. А який галас! Панічні зойки, гупання ніг, короткі спалахи зусіб'я, а тоді грім, як тієї ночі, коли зловили Блакитного Вовка! Потім спалахнула пожежа. Червоні відблиски вогню і чорні тіні на стінах. Війна чи щось таке. Усе палає, будинки завалюються...

— Тоа! Тоа!

То біжить і кричить якась жінка. Вона тримає щось на руках і кличе чоловіка, який скрадається попід стінами, ведучи за вуздечку великого верблюда.

— Послухай, купцю Тоа! Благаю тебе!

— Знайшла час для балачок!

— Не хочу я балакати, я прошу за дитину! Візьми цього хлопчика і відвези далеко звідси! У нього більше немає матері.

Вона простягає йому згорток, який тримала на руках.

— І що я маю робити з немовлям? Тільки воду мою питиме!

Зненацька з поблизького вікна виринається полум'я. У Тоа підсмалюються вуса.

— Ат! Африка! Проклята Африка!

— Благаю, Тоа, врятуй дитину! Коли він виросте, він оповідатиме історії, історії, які навіватимуть мрії.

— Потрібні мені його мрії! І так маю мороку з цим дурноверхим верблюдом, який мріє з ранку до ночі!

Верблюд, який велично крокує серед того пекла, ніби серед оази, нагло спиняється.

— Тоа, — благає жінка, — я дам тобі грошей!

— Навіщо? Ти йтимеш, чи ні? — шарпає верблюда.

— Багацько грошей, Тоа, багацько грошей!

— Клятий верблюд, щораз, як я його називаю дурноверхим, він зупиняється. Скільки грошей?

— Усі, які в мене є.

— Усі?

— До копійчки.

3

Світає вже в зовсім іншому місці. Блакитний Вовк оку своєю не вірить.

— Сніг!

Ні дерева, ні скелі, ні бадилінки. Суцільний сніг. І синє небо. Велетенські снігові кучугури, скільки сягає око. Дивний жовтий сніг, але він скрипить під ногами і обвалюється пластами, як на Алясці! А посеред неба біле сонце, яке сліпить очі і від якого зникає від поту купець Тоа!

— Клята пустеля! Клятий пісок! Коли ти скінчишся!

Тоа бреде, зігнутий вдвоє. Він веде верблюда за вуздечку і цідить крізь зуби:

— Ат, Африка! Клята Африка!

Верблюд його не слухає. Він ніби спить на ходу. Це й не верблюд, а дромадер. З одним горбом. Неймовірно, скільки Тоа зумів навантажити йому на спину! Казанки, пральні машинки, млинки для кави, взуття, гасові лампи, солом'яні стільчики — справжня крамниця дрібного товару, що брязкотить від ходи верблюда. А на самому вершечку усього того, закутаний в бедуїнську чорну бурку, приткнувся хлопчик. І дивиться в далечінь.

— А, ось і ти, — думає вовк, — я боявся, що цей негідник покинув тебе.

Блакитний Вовк боявся не безпідставно. Після жахливої ночі минуло багато років. І не раз купець Тоа намагався покинути хлопчика. Щоразу однаково. Зранку, коли у нього особливо кепський настрій (мало продав, чи колодязь висох, ніч була дуже холодна, завжди знаходив вагомі причини...) він мовчки вставав, скручував намет з брунатої вовни і бурмотів на вухо одногогорбому, який ще куняв:

— Уставай, верблюде, рушаємо.

Хлопчик удавав, що спить. Він знав, що буде далі.

— То ти йдеш, чи як?

Купець Тоа схилявся над вуздечкою дромадера, який дивився на нього, пережовуючи колючку.

— Ти встаєш, чи ні?

Ні. Дромадер не хотів підводитись з колін. Тоді Тоа грозив йому вузлуватим дубцем:

— Кийка захотів?

Та варто було дромадеру ошкірити великі жовті зуби, як купець відступався.

— Я не рушу без хлопчика.

Це читалося у мовчанні дромадера, у його незво-

рушності й спокійному погляді. Тоді Тоа йшов будити хлопчика.

— Ну ж бо, вставай! Я й так згаяв час через тебе. Залазь нагору і сиди тихо.

Бо дромадер більш нікому не дозволяв їхати на своєму горбі.

Отож хлопчик здирався на верблюда, а Купець Тоа чалапав по розпеченому піску.

— Привіт, крихітко, як спав?

— Як Африка! А ти, Казанку, гарно провів ніч? (хлопчик ніжно називав верблюда «Казанком»).

— Дякую, не погано. Бачив цікавий сон.

— Ну що, рушаймо?

— Еге.

Казанок розпрямляє ноги і випростовується на тлі помаранчевого неба. Сходить сонце. Купець Тоа лається, плюється і кляне Африку. Дромадер і хлопчик посміхаються. Вони давно навчилися сміятися безгучно. А подивишся — і той, і другий незворушні й байдужі, мов дюни.

4

Отак почалося його життя. В усій Африці Купець Тоа не знайшов би хлопчика, який швидше і спритніше навантажувал би й розвантажувал верблюда. Ніхто не зумів би краще розкласти крам перед наметами бедуїнів, ні так розуміти верблюдів, ні оповідати дивовижні історії вечорами біля багаття, коли в Сахарі стає холодно, як у крижаній пустелі, а відчуваєшся ще самотніше.

— Гарно розповідає, правда?

— Скажи, чудово розповідає!

— Так, він чудово розповідає!

Ті розповіді заохочували покупців в бедуїнських стійбищах. Тоа був задоволений.

— Тоа! Як ти звеш хлопця?

— Не було часу знайти ім'я. Я людина зайнята!

Кочівники не любили купця Тоа.

— Хлопець цього не заслужив.

І садовили хлопця ближче до вогню, наливали йому гарячого чаю, давали фініків, кислого молока (вони вважали, що він надто худий) і казали:

— Розповідай.

І хлопчик розповідав їм історії, які народжувалися в його голові, поки він мандрував верхи на горбі Казанка. Чи переповідав їм сни дромадера, а той їх бачив не тільки щоночі, а й бредучи удень, під сонцем. В усіх тих історіях оповідалося про Жовту Африку, Сахару, Африку пісків, сонця, самоти, скорпіонів і тиші.

А коли каравани знову рушали в дорогу під спекотним небом, всі, хто слухав хлопчика, вже інакше дивилися на Африку зі спин своїх верблюдів. Пісок був м'який, сонце ставало джерелом, вони вже не були самотні: хлоп'ячий голосок линув за ними по всій пустелі.

«Африка!»

В одну з таких ночей старий вождь туарегів (йому було не менше ста п'ятдесяти років) оголосив:

— Тоа, ми назвемо цього хлопця «Африка»!

Поки Африка оповідав, Тоа сидів осторонь на бурці. Але наприкінці оповіді він вставав і обходив всіх з бляшанкою, куди кидали стерті мідяки чи потерті паперові гроші.

— Він продає навіть розповіді хлопчика!

— Тоа, ти ладен продати і самого себе, якби хто купив!

— Я купець, — огризався Тоа, — і займаюся своїм ремеслом...

Чиста правда, що Тоа ладний був все продати. До речі, так воно й сталося.

Якось уранці, в одному південному місті, де кінчаються піски. В інший Африці. Сирій. Де розпечене каміння, ко-

лючі чагарі, а ще південніше — велетенські степи сухих трав.

— Чекай тут, — наказав Тоа, — пильнуй за наметом.

І пішов до міста, ведучи за вуздечку верблюда. Африка вже не боявся, що його кинуть. Він знав, що Казанок ніколи не рушить з міста без нього.

Втім, Тоа повернувся сам.

— Я продав верблюда!

— Як? Продав Казанка? Кому?

— Тебе це не стосується.

Він якось дивно відводив очі.

— До речі, тебе я теж продав.

І додав:

— Тепер ти пастух.

5

Після того, як Тоа пішов, Африка довго шукав Казанка. Марно.

— Але ж він не міг піти з міста! Він і кроку не зробив би без мене! Він мені обіцяв!

Він розпитував перехожих. Вони відказували:

— Хлопче, у нас продають дві тисячі верблюдів щодня!

Він розпитував хлопчаків свого віку:

— Чи не бачили ви замріяного дромадера?

Хлопчаки сміялись:

— Усі дромадери замріяні!

Питав він і верблюдів:

— Чи не бачили ви одногорбого, як піщана гора?

Верблюди з погордою дивились на нього:

— Серед нас немає непоміжків, хлопче, лише справжні велети...

І, звісно, він розпитував покупців верблюдів:

— Чи не бачили одногорбого красеня кольору піску, якого продав купець Тоа...

— За скільки? — питали покупці, яких не цікавило ніщо інше.

Поки Козиний Король не розлютився:

— Африко, ти тут не для того, щоб шукати дромадерів, а щоб пасти моїх кіз!

Саме Козиному Королю продав Африку Тоа-купець. Козиний Король був чоловік незлий. Тільки своїх кіз він любив понад усе на світі.

До річі, сиве волосся його вилося, як у барана, він їв лише козиний сир, пив лише овече молоко і говорив, ніби мекав, від чого тремтіла його довга козлиня борідка. Жив він не в хаті, а в наметі, в пам'ять про часи, коли сам був козопасом, і не вилазив зі свого ліжка з чорної й закрученої вовни.

— Так, я надто старий, інакше не брав би пастуха.

Варто було якій ягничці заслабнути, барану зламати ногу чи пропасти козі, він проганяв пастуха.

— Зрозумів, Африко?

Хлопчик кивнув, що зрозумів.

— Тоді сідай і слухай.

Козиний Король простяг хлопчику великий шматок бринзи і кухоль парного молока, та й почав вчити ремеслу пастуха.

Два роки Африка пастушив у Козлиного Короля. Жителі Сірої Африки надивуватися не могли.

— Звичайно пастухи у старого не затримувалися більше двох тижнів. Ти знаєш секрет?

Ніякого секрету у Африки не було. Він був просто добрий пастух. І все. Він зрозумів одну дуже просту річ: у кіз немає ворогів. Якщо час від часу лев або гепард ріжуть овець, то тільки тому, що голодні. Африка пояснив це Козиному Королю.

— Якщо не хочеш, щоб леви нападали на твоїх кіз, маєш сам їх підгодовувати.

— Годувати левів?

Козиний Король крутив борідку.

— А що, Африко, це непогана думка.

Отож всюди, куди гнав пастися кіз, Африка розкладав великі шматки м'яса, яке приносив з міста.

— Ось твоя частка, Леве, не чіпай моїх ягничок.

Старий Лев із Сірої Африки неспішно нюхав шматки м'яса.

— Ти дивак, пастуше, дійсно дивак.

І він починав їсти.

З Гепардом Африці довелося домовлятися довше. Якось смерком, коли Гепард обережно, по-пластунськи, підповзав до його отари, Африка спокійно зронив:

— Не вдавай з себе змію, Гепарде, я тебе чую.

Здивований Гепард виткнув голову з сухої трави.

— Як це тобі вдалося, пастуше? Мене ніхто ніколи не чує!

— Я з Жовтої Африки. Там стоїть тиша, це загострює слух. Чую ось двох бліх на твоєму плечі.

Гепард негайно куснув бліх.

— Так ось, — сказав Африка, — нам треба поговорити.

Зачудований Гепард сів слухати.

— Ти, Гепарде, гарний ловець. Бігаєш швидше за інших тварин, бачиш далі. Це потрібно і пастуху.

Гепард не відповів. Чути було, як дуже далеко трубить слон. Потім знялася стрілянина.

— Чужоземні мисливці... — зауважив Африка.

— Ага, вони повернулися, — відгукнувся Гепард, — я їх вчора бачив.

Сумно помовчали.

— Може станеш пастушити зі мною, Гепарде?

— І що я виграю?

Африка довго дивися на Гепарда. Від давніх сліз тягнулися дві чорні борозенки до кутиків губ Гепарда.

— Тобі, Гепарде, потрібен друг. Мені також.

Ось так воно було з Гепардом. Вони з Африкою стали нерозлийвода.

6

Малі козенята не могли самі йти за отарою на далекі пасовиська. Вони швидко стомлювалися. А гієни, які завжди трималися неподалік, облизувалися і реготали. Гепард кружляв туди й сюди, відганяючи гієн. Найслабкіші кізоньки були також найгарніші й найрідкісніші. То була особлива порода, яку Козиний Король називав «mqї Абіссинські голубоньки». Він ночами не спав, боячись, щоб їх не спіткало лихо.

— Королю, я знаю, як захистити твоїх Голубоньок.

І Африка пояснив.

— Наймолодших треба лишати позаду.

Спересердя Козиний Король аж три волосини висмикнув зі своєї борідки.

— Позаду і зовсім самих? Ти збожеволів! А гієни?

— Ось що я надумав: лишу кізоньок в заростях колючок, і гієни до них не дістануться.

Козиний Король заплющив очі й почав швидко метикувати: «Усі кізоньки їдять колючки, у них такі зуби, що й цвяхи пережують, колючки не псують їхню вовну, а гієни терпіти не можуть колючих чагарів. Зовсім непогано!»

Він розплющив очі і знову подивися на Африку, розгладжуючи борідку:

— Скажи, а чому я до цього не додумався?

Африка подивився в старечі вицвілі очі і стиха відказав:

— Бо зараз я пастушу. А ти Король.

Треба було бачити розчарування Гієни, яка глипала на колючі чагарі.

— Ой, що ти наробив, Африко! Зовсім під носом така кізонька, а ще ця Абіссинська Голубонька! Така спокуса! Це не зовсім чемно з твого боку!

Вона так щедро ронила слину, що поміж лап могли б уже вирости квіти! Африка поплескав її між вухами:

— Коли повернусь, принесу тобі недоїдки старого лева. Леви, як багатії, завжди щось лишають.

Гепард, якому не подобався сморід Гієни, супився.

— Пастуше, тобі не слід би говорити з «оцим».

— Я розмовляю з усіма.

— Це твоя помилка. Я не довіряю «цьому».

Отара рушила далі. Гепард кинув останній зневажливий погляд на Гієну і муркнув:

— Дарма, поки я живий ніхто не торкнеться жодної з твоїх кізок.

Отак і минав час. Отара розкошувала. До Козиного Короля повернувся сон. Усі були задоволені, навіть Гієна, яка ласувала левовими недоїдками. (Вона навіть робила вигляд, що тримається поблизу колючок, аби й собі оберігати Абісинських Голубоньок. Гепард лише скрушно хитав головою. «Нічого, — огризалася Гієна, — Як що трапиться з Голубоньками, я перша попереджу Пастушка!»)

По всій Сирій Африці знали маленького пастушка. То була справжня слава.

Смерком навколо багаття, яке запалював Африка, улякали темні тіні. То не були розбійники. І не голодні хижаки. То приходили люди й звірі послухати казок, які оповідав Африка, пастушок Козиного Короля. Він розповідав їм про іншу Африку, Жовту Африку. Він переповідав їм сні дромадера Казанка, який так загадково зник. Але він розповідав і про Сіру Африку, яку знав краще за них, хоч і не народився тут.

— Правда гарно розповідає!

— До чого гарно розповідає, чи не так?

— Еге, розповідає добре!

А на світанку розходились хто куди, і водночас ніби лишалися вкупі, об'єднані споминами про оповіді Пастушка.

Одного разу Сіра Горила саван перебила Африку:

— Скажи, пастуше, чи ти знаєш, що існує ще й інша Африка? Африка Зелена. Ростуть там високі й густі дерева, ніби хмари, дерева? У мене там живе родич, кремезний з яйцеподібним черепом!

Зелена Африка? У те не дуже вірили. Але хіба можна сперечатися з Горилою саван...

Дивна штука життя... Кажуть вам про щось неймовірно, чого ви і уявити собі не можете, і ось ви з ним зіштовхуетесь.

Зелена Африка...

Невдовзі хлопчина мав познайомитись і з Зеленою Африкою!

7

Була ніч як ніч. Хлопчик оповідав, звірі слухали, коли це свиснув Гепард:

— Тихо!

Здалеку долинув регіт Гієни. Але не звичайний. Надто лютий...

— Там щось не так з Абіссинськими Голубоньками!

Гепард зірвався на лапи.

— Я туди! Доганяй, Пастуше, разом з отарою!

І вже здалеку:

— Казав я тобі не вірити «цьому»!

На світанку, коли Африка дістався колючих чагарів, серце йому урвалося. У чагарях нікого не було! Гієна зникла. Зник і Гепард. І всюди сліди боротьби... І ніхто, звісно, нічого не бачив. Козиний Король мало не вмер.

— Моя Абіссинська Голубонька! Найгарніша, на точених ніжках! Перлина очей моїх! Найрідкісніша! Ось до чого доводить дружба з гепардами! Він її зжер! Проклятий па-

стуше, геть з очей моїх з твоїми порадами про колючі чаргарі! Забирайся! Геть, поки я тебе не вбив!

Хіба він міг лишитися в Сирій Африці? Надто сумні спогади. Може, повернутися до Жовтої Африки? Без Казанка? Ні. Хлопчик згадав про Сіру Горилу саванн. Зелена Африка. «У мене є там родич»...

— Чим платитимеш за проїзд? — поцікавився шофер.

— Митиму твою вантажівку, — запропонував Африка.

— Не варто її мити. Тут основне двигун.

— Готуватиму тобі їсти.

— Нема чого готувати, — шофер показав запас чорних сухарів і бринзи.

— Я тобі розповідатиму історії.

— Гаразд, я люблю історії. Вони не дадуть мені куняти. Залазь. Якщо буде нецікаво, викину тебе за вікно.

Ось так вони й поїхали з Сірої Африки.

Поки шофер вів машину (дуже швидко), Африка оповідав. Але, оповідаючи, думав про інше. Що сталося з кізонькою, Гепардом та Гієною? Чи й далі втрачатиму я друзів? Може, я несу нещастя?

Вставало і сідало сонце. Сумна поїздка. Довга поїздка. Дуже довга поїздка. Дуже спекотна. І все рівнинами.

Грузовичок був критий бляхою, на кшталт невеличкого автобуса, і страшенно деренчав. Шофер брав пасажирів. І всі платили. Дорого.

— У мене тут їде хлопець, який оповідає! — і накручував плату. Занадто. Африка сказав йому про те:

— Шофере, ти набрав надто багато людей. І їдеш надто швидко...

— Мовчи і розповідай!

Африка оповідав удень і вночі. Уночі вони бачили очі, які їх слухали.

І одного ранку з усіх грудей вирвався голосний крик.

На обрії, за морем сухої порепаної землі з'явилися зелені хвилі джунглів.

Зелена Африка!

Сіра Горила саван не збрехала.

Усі прикипіли до шибок, волаючи від щастя. Шофер наддав газу, і вони з розгону влетіли до лісу. Звісно, на повороті, де росли велетенські папороті, автобус з'їхав з дороги і перекинувся.

Треба було чути, як гарчав двигун і як брязкотіла бляха.

Останнє, що бачив Африка, перш, ніж знепритомніти, був автобус, який як старий скарабей, що впав на спину, крутив у повітрі чотирма своїми погнутими колесами.

8

— Мамо Біа, Мамо Біа, він прокидається!

— Звичайно, прокидається, бо я його вирятувала.

— Не думала, що він прийде до тяти так швидко...

— Татку Біа, Старий Шкарбане, як давно я лікую?

— Змалку, ось вже п'ятдесят років!

— І чи хто коли не одужав, Татку Біа, скажи!

— Не було таких. Усі одужували. Це просто чудо...

— Ніяке не чудо, а добра рука Мами Біа.

— Тільки цього я не сподівалася врятувати...

— Що ти, Старенька, цей міцніший за інших, він проживе сто років!

Певний час Африка в своєму запамороченні чув ті смішки і шепіт. Він розплющив очі.

— Мамо Біа, він розплющив очі!

— Бачу, що він розплющив очі. Дай йому кокосового молока.

Африка випив молока. Холодного, густого, солодкого, трішки терпкого. Воно йому смакувало.

— Здається, йому сподобалося.

— Татку Біа, я бачу, що воно сподобалося, він випив усе.

Африка знову поринув у сон.

Коли він опритомнів удруге, в хаті було порожньо. Втім, він почув, як хтось йому каже:

— Здоров був.

То був металічний і гугнявий голос дивного блакитного птаха з червоним хвостом і дзьобом, щоб розбивати горіхи. Птах сидів на глиняному горщику.

— Здоров, — відповів Африка. — Ти хто?

— Я папуга. А ти хто?

— Я був пастушком, а ще купцем майже...

— Невже? — здивувався папуга. — Як Татко Біа. І як він, певно, станеш тепер селянином.

— Мені можна вийти? — поцікавився Африка.

— Якщо можеш триматися на ногах, чому ж не вийти?

Африка обережно звівся. Даремно. Він повністю одужав. Ніби вся та сила, яку він втратив через аварію, повернулася до нього, поки він спав. Тоді він радісно заволав і вибіг з хати. Та той крик став зойком жаху: хата стояла на високих палях і Африка полетів з висоти. Він заплющив очі, чекаючи удару. Але того не сталося. Його зловили в повітрі неймовірно сильні руки і міцно притисли до широких, волохатих і м'яких, мов ліжко Козиного Короля, грудей. І хтось зареготав так, що всі лісові птахи порозліталися.

— Татку Біа, ти міг би сміятися не так гучно!

— Хай тобі. Усіх побудив!

Увесь ліс обурювався.

— Дивись, Мамо Біа, він зовсім одужав!

Татко Біа розмахував Африкою в повітрі, показуючи його крихітній бабусі, яка вийшла з гушавини.

— Не варто галасувати, Татку Біа, я й так бачу, що він одужав.

Африка страшенно здивувався. За старою йшла велетенська чорна горила з яйцеподібним черепом. Вона несла великий запас рожевих папай — найсмачніших фруктів і найкращих ліків.

— Дивно, — зауважила Горила. — Татко Біа ніяк не може втямити, що ти їх всіх відздоровлюєш.

— Помовч, розумнице, — відказала Мама Біа. — Він вдає подив, щоб догодити мені.

— Он як... — сказала Горила.

9

Хата Татка Біа та Мами Біа стояла на чотирьох палях на самісінькій середині зеленої-зеленісінької галявини.

— А для чого палі? — поцікавився Африка.

— Щоб до нас не залазили змії, хлопче.

А довкола ліс високою стіною, ніби вони на дні глибокої зеленої Криниці.

Татко Біа і Мама Біа лікували й годували Африку. Вони не питали його ні про що. І не примушували працювати.

Удень вони поралися на галявині і коло дерев. Уночі говорили.

Вони багато жили. Знали усіх людей і усіх звірів Зеленої Африки. У них всюди були діти й родичі, в усіх трьох Африках, і в Іншому Світі.

— Іншому Світі? А що це таке?

Татко Біа вже розкрив був рота, щоб відповісти Африці, та його перервав далекий тріск гілля і шум листя. Десь впало велетенське дерево аж джунглі здригнулися. Потім запала глибока тиша, і Татко Біа зітхнув:

— Інший Світ? Можливо ми невдовзі всі будемо в Іншому Світі...

— Помовч, — сказала Мама Біа. — Не забивай дитині голову такими думками.

Африка став допомагати Татку Біа і Мамі Біа. Він ходив з ними до лісу збирати плоди, і щосуботи вони втрьох носили їх на базар у сусіднє містечко. Татко Біа, був гарним торговцем, продавав плоди голосно їх вихваляючи. Люди

також йшли на пораду до Мами Біа, яка за безцінь лікувала майже всі хвороби. Та найбільш відомим невдовзі став Африка. Побазарювавши, люди збиралися послухати його.

— Правда, він гарно оповідає?

— Мов із книги читає!

— Ну і гарно оповідає!

— А ти розкажи про своє життя!

Того дня, коли Татко Біа попросив про це, йшов дощ. Та ще й який! Був час розповідати. Татко Біа та Мама Біа слухали Африку, скрушно хитаючи головами.

— То у тебе немає батька? — спитав Татко Біа, коли Африка скінчив оповідь.

— Ні, немає.

— І матері немає? — зітхнула Мама Біа.

— Ні, немає.

Запала незручна мовчанка, бо всі троє подумали одночасно про одне і те ж.

Отак він став Африкою Н'Біа, останньою дитиною Татка та Мами Біа, які до нього мали чотирнадцять дітей, розпорошених тепер по всіх Африках та всіх землях Іншого Світу.

10

Минали роки, і дерева падали усе частіше. Джунглі порідшали. Лиця у Татка та Мами Біа вкривалися дедалі глибшими зморшками.

— Не турбуйся. Колись вони зупиняться.

Втім, Мама Біа знала, що вони ніколи не зупиняться.

У сезон дощів зрізані дерева скидали до річок Зеленої Африки, які текли до моря. Африка і Горила сиділи на березі і дивилися, як пливають товсті колоди. Горила важко зітхнула:

— Вже небагато лишилося.

Аби якось відволікти її від сумних думок, Африка запитав:

— У тебе є родич в Сирій Африці?

— Такий череватий Коротун з пласкою головою, що живе в Саванах? — байдуже перепитала Горила.

Запала мовчанка. І тільки чути було, як рівномірно працюють пили.

— А куди зрештою потрапляють ці колоди? — запитав Африка.

Горила продовжувала пильно дивитися на річку:

— А куди вони мають потрапляти? Та ж до Іншого Світу!

І додала, ніби говорячи до себе:

— Господи, я маю зважитись! Маю зважитись!

— І я теж, — озвався біля них дуже дивний голос.

Швидше якийсь глибокий і невиразний подих, майже безголосий голос.

— А тобі що, — Горила стенула плечима. — Ти не живеш на деревах!

— Звичайно, — погодився Крокодил, — я живу у воді, але тепер у моїй воді твої дерева...

Татко Біа теж зважився:

— Збирайтесь, ми йдемо звідси.

— Чому? — здивувався Африка.

Татко Біа підвів його до узлісся і показав суху порепану рівнину, якою Африка їхав на вантажівці безконечні дні і ночі.

— Тут, — пояснив Татко Біа, — ще недавно були джунглі аж до виднокраю. А тепер вирубали усі дерева. А коли немає дерев, немає й дощу. І нічого не росте. Земля така тверда, що навіть собака не може загребти в ній кістку.

Зненацька Татко Біа ткнув пальцем у землю.

— Дивись.

Африка прослідкував, куди вказував палець Татка Біа, і побачив щось дуже манюне, чорненьке, блискуче і люте, яке вперто пхалося до лісу, розмахуючи над головою ятаганом.

— Навіть Чорному Скорпіонові не до вподоби ця посуха!

Татко Біа замовк. Гарячий подув вітру підняв хмарку пилюки.

— Ось що стане з нашої галявини...

У них пересохли губи.

— Ну що, — мовив Татко Біа, — пішли.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

ІНШИЙ СВІТ

Отак Татко Біа, Мама Біа та їхній син Африка переселилися сюди, до нас, до Іншого Світу. У нашому місті мешкав їхній родич. Родич купив газету, аби допомогти Татку Біа знайти роботу. Татко Біа ладен був робити будь-що.

Але в газеті писалося, що майже ніякої роботи і не було.

— Не турбуйся, — підбадьорювала його Мама Біа, — ти обов'язково щось знайдеш.

І одного дня родич справді знайшов.

— Ось, — він обвів кульковою ручкою оголошення в газеті, — те, що тобі треба!

І Татка Біа взяли на роботу до муніципального зоосаду «доглядати тропічну оранжерею».

— Що таке «тропічна оранжерея?» — поцікавився він.

— Щось на зразок скляної клітки, куди вони зачиняють наші дерева, — пояснив родич.

Всеньке життя Африка пригадуватиме той день, коли він уперше прийшов до зоосаду. Він і уявити собі не міг, що то таке.

— То сад зі звірами, — сказала Мама Біа.

Африка не дуже розумів, як можна насаджати звірів у саду. До того ж він сумував. За галявиною і Зеленою Африкою. Він почувався ув'язненим в мурах нашого міста. І таким самотнім! Таким самотнім...

Та варто йому було зайти за залізні ворота зоосаду, як його зупинив знайомий голос:

— Здоров був, пущівірінку! То ти, зрештою, відшукав мене? Я й не сумнівався!

Кілька секунд Африка не міг і слова вимовити. Неймовірно. Він не вірив ні очам своїм, ні вухам.

— Казанок!

Перед ним справді стояв Казанок посеред обнесеного сіткою майданчика.

— Казанок! Що ти тут робиш?

— Як бачиш, чекаю на тебе. Я і з місця не зрушив, відколи Тоа мене продав.

— Не зрушив?

— Як і обіцяв тобі. Усі намагалися примусити мене йти, а я не ступив і кроку, відтоді як нас розлучили.

Африка, у якого завмерло серце, все ще не міг повірити.

— Але ж як ти дістався сюди?

Казанок тихенько захихотів:

— А що покупцеві робити з верблюдом-паралітиком?

Африка аж підскочив:

— Тебе ж могли віддати різникові!

— Не переймайся, чоловік вирішив, що краще мене перепродати!

— Кому?

— Яка різниця? Іншому покупцеві, який теж вирішив мене перепродати.

— А потім?

— А потім від покупця до покупця потрапив я до поставальника зоосадів. Він саме шукав нерухомого дромадера. За мене він заплатив дуже дорого.

Він знову захихотів.

— Я пройшов великий шлях, аби дістатися сюди, мене везли на кораблі, на поїзді, на вантажівці і навіть підіймали підйомним краном! (Отой кран пересадив мене до загороди.) Як і обіцяв, я ні кроку не ступив без тебе, пущіврінку! Жодного кроку!

«Я зараз заплачу, — подумав Африка, — зараз заплачу!»

— Але тепер я зможу розім'яти ноги! — скрикнув Казанок. І давай підстрибувати на місці, гасати щодуху вздовж огорожі, а потім почав качатися в пилюці і, балансуючи на своєму горбі, крутитися, як дзига, дригаючи ногами в повітрі і регочучи з утіхи.

Той регіт поширився від клітки до клітки, а тоді Африка і собі зареготав. Звір, який сміявся голосніше за інших, сказав:

— Гей, дромадере, ти що уявив себе Абіссинською Голубонькою?

«Цей сміх я знаю», — подумав Африка.

У десяти метрах від нього, за товстими залізними ґратами, голосніше від усіх реготала Гієна з Сірої Африки.

Тут вона гукнула звіра з сусідньої клітки:

— Гей, Плаксію, тобі не смішно? Подивись на дромадера!

— У мене немає часу забавлятися, — відказав голос, який Африка негайно впізнав, — я пастух, і мені треба пасти кізеньку!

І той голос (ой, який він був сумний!) додав:

— Якби ти сама краще її стерегла, ми не опинилися б отут.

— Я зробила усе, що могла, огризнулася Гієна, — ти пастушив не краще за мене!

Африка, що прибіг на місце сварки, вкляк, мов укопаний, глибоко вдихнув і пробурмотів:

— Добридень, Гепарде, це тебе вона називає «Плаксієм»? Не сумуй, тепер я з вами...

— Добридень, пастуше, я не сумую, я трохи втомився. Адже вдень і вночі я наглядав за Голубонькою, відколи її і он «те» полонили мисливці за живими тваринами.

Африка всміхнувся Гієні, якій стало незручно:

— Африко, я зробила все, що могла, але вони наставили мені пастку з м'ясом; ти ж знаєш, я не можу втриматися...

— А я, — озвався Гепард, — сам дався їм до рук, аби не кидати напризволяще Голубоньку. Дивись, яка вона гарна!

Він хитнув головою у напрямку загороди метрів за десять, де Абіссинська Голубонька вибрикувала на честь Африки.

— Я ні на секунду не зводив з неї очей, — повторив Гепард. — Удень і вночі! А раз ти прийшов, я нарешті зможу перепочити... І він негайно заснув.

Вони були усі там. Африка відшукав їх усіх у зоологічному саду Іншого Світу. Сіру Горилу Саван і її родича з Джунглів («Що ти хочеш, вони забирали мої дерева, то я вирішив і собі здатися! Диви, які вони: мої дерева кинули до однієї клітки, мене до іншої...»), Старого Лева з Сірої Африки, Крокодила з боліт, Синього Папугу з червоним хвостом, а за лискучим склом в акваріумі лютий Чорний Скорпіончик, який тоді тікав від посухи, розмахував своїм ятаганом. Тут був навіть купець Тоа! Тепер він продавав морозиво. Але він не змінився, до пальців йому липла солодка вата, і він лаявся:

— Ат! Інший Світ! Не кажіть мені про Інший Світ!

Еге, Африка знав усіх мешканців зоосаду, за винятком одного.

— За винятком мене?

Настала вже й весна. А вовк і хлопчик так само дивляться один на одного.

— Так, Блакитний Вовче. І ти мені здавався таким самотнім, таким сумним...

«Дивний хлопець, — подумав вовк, — дивна людина! Цікаво, що б на це сказала Чорна Заграва?»

Але тепер вовк бачить у хлопця в очі ще неймовірнішу річ...

Вечір. Татко Біа і Мама Біа стоять в кухні. Перед ними на ослоні сидить Африка. Зі стелі звисає жовта лампа. Мама Біа, взявши голову хлопця обіруч, роздивляється його лице. У хлопця тільки одне око. Друге не розплющується багато місяців. Навіть уранці, коли він прокидається.

Мама Біа скрушно хитає головою.

— Ні, — бурмоче вона, — боюся, цього разу я його не вилікую...

Татко Біа шморгає носом і шкрябає небрите підборіддя.

— Може повести його до лікаря?

Повели. Лікар приписав краплі. Від них вії у Африки позлипалися. Складалося враження, що він плаче зранку до вечора. А око однак не розплющувалось. Знову пішли до лікаря. Лікар сказав чесно:

— Я нічого не розумію.

— Я теж, — сказала Мама Біа.

«А я чудово розумію», — подумав Блакитний Вовк.

Йому стало шкода Маму Біа, яка схиляється над хлопчиком в кухні і Татка Біа, який перестав спати ночами.

І хлопчика, який дивиться на нього єдиним оком!

Блакитний Вовк багато разів хитає головою і, зрештою, питає:

— Як ти здогадався?

Хлопчик мовчить. Тільки вуста його злегка всміхаються.

— І все ж таки я присягнувся не розплющувати око!..

Адже насправді заплющене око у вовка давно одужало. Але зоосад, його сумні звірі, відвідувачі... «Зрештою, — вирішив вовк, — і одного ока досить, щоб на все це дивитися».

— Так, Блакитний Вовче, але тепер я тут!

Правда. Тепер є цей хлопчина. Африканським тваринам він розповів про Далеку Північ. Блакитному Вовку він розповів про три Африки. І усі почали марити ними, навіть коли зовсім не спали!

Блакитний Вовк зиркнув за плече хлопця і побачив, чітко побачив, як Блискітка і Гепард гасають разом посеред зоопарку, здіймаючи золоту куряву Сахари. Невдовзі до них приєдналися Куріпочка і Руденьчики, і всі почали танцювати довкола дромадера-дзиги. Татко Біа повідкривав двері оранжереї, і чудові дерева Зеленої Африки заповнили алеї. На найвищих їхніх гілках чатують рядочком Сірій Родич і Горила із Зелених Джунглів.

А відвідувачі усього цього не бачать...

І директор зоосаду продовжує обхід...

І Тоа-Купець тікає з усіх ніг від розлюченого Скорпіона...

І діти дивуються, чого так голосно регоче Гієна.

І Чорна Заграва прийшла і сіла поруч з хлопцем навпроти Блакитного Вовка.

І на все те падає сніг (у розпал весни), прекрасний тихий сніг Аляски, який замітає все, і береже таємниці...

«Звичайно, — міркує Блакитний Вовк, — звичайно усе це заслуговує на те, щоб його роздивитися обома очима».

«Кліп!» — розплющилася повіка вовчого ока.

«Кліп!» — розплющилася повіка ока хлопчика.

— Нічого не розумію, — скаже ветеринар.

— І я... — розведе руками лікар.

К уть- К утько

*Пеку, Кану, Луку, Діані, Фанту, Сусі,
Бенджамену, Убу, Малому, Свапу, Бібі,
Боло, Юліусу, Блеккі, Ж.Б., Уані, Ксанго
і всім іншим псам, що дарували мені
честь своєї дружби*

I ШОЛУДИВИЙ ПЕС

— Так от, якщо ти приблудний пес, нічого копилити губу!
То дзявкає Перчичка. У неї такий пронизливий голос!
Її слова відскакують від стін, стелі і підлоги кухні. Дзе-
ленчить посуд. Надто гучно. Песик нічого не розуміє. Він
лише зіщулює вуха і перечікує. Зрештою, він чув і не таке!
Коли його називають приблудою, він надто не переймаєть-
ся. Так, він був приблудою, і що? Він ніколи цього не соро-
мився. Ось так. Господи, який у Перчички пронизливий
голос! І яка язиката! Якби йому не були потрібні усі чоти-
ри лапи, щоб гідно триматися на ногах, Песик таки зату-
лив би вуха двома передніми. Але він ніколи не любив
мавпувати людей.

— То ти їстимеш ту юшку?

Ні, не їстиме. Він зіщулився біля миски, справжній клу-
бок вовни, глухий і німий.

— Чудово, як хочеш, о'кей, гаразд, клієнт-пан, — вищить
Перчичка, — але я тебе попереджаю, що нічого більше не
дам, поки не доїси цього.

Саме тоді двері відчиняються, і в двох сантиметрах від
свого писка Песик бачить велетенські черевики Мускус-
ного Здорованя.

— Що тут за гвалт?

У нього зовсім інший голос. Він лунає з велетенського
тіла Мускусного Здорованя, і слова котяться по кухні, ніби
каменепад (утім, Песик ніколи не бачив каменепад), ніби
старе залізччя, скелети телевізорів і холодильників, що

їх сміттєвози скидають на звалищі Нового Міста поблизу Ніцци. Кепський спогад. Ми ще до нього повернемося.

— То Песик! Він не хоче їсти свого супу!

— Ну й навіщо галасувати? Замкни його в кухні — з'їсть усе.

Велетенські черевики розвертаються, і Мускусний Здоровань йде з кухні, буркочучи:

— Клята собацюра...

«Собацорою» теж звуть Песика. Є ще багато інших, не менш брутальних назвиськ: «вилупок», «йолоп», «щобтиздох», «шавка» тощо. Песик знає усі і давно вже не ображається.

— Чув? До кухні! На всю ніч! Поки не з'їси свого супу!

Здивувала! Ніби Песик мав коли право спати де-інде, окрім кухні! Ніби йому дозволяли спати у вітальні на килимі, такому теплому і кучерявому, як баран, чи на фотелі біля дверей, з майже вивітреним запахом корови, чи на ліжку Вишеньки...

Холодні плити кухні, дякую, знаємо. Нічого нового. Тук-тук, тук-тук — цокотить підборами Перчичка геть з кухні (підбори такі ж гострі, як і її слова) і клац — грюкає дверима. Западає тиша. Довга нічна тиша.

II

ДИВОВИЖНА АТМОСФЕРА

Він не їсть не тому, що неголодний. І не тому, що суп не смачний. Навпаки. Причина інша. (Навіть якщо гарно внюхатися, віддалено пахне м'ясом, тільки дуже віддалено).

Ні, він не їсть супу, бо засмучений. Він засмучений, бо засмучена Вишенька.

А Вишенька, коли засмучена, супу свого не їсть. І він не буде. Нізащо. Із солідарності. Перчичка і Мускусний Здоровань ніколи не здогадалися провести паралель. Убога уява.

А сьогодні ввечері Вишенька підперла голову стиснутими кулачками. Песик одразу відчув, що в повітрі запах-

ло грозою. Зціпивши зуби, дівчинка цідила різкі, короткі, односкладові слова.

— Ні. Не голодна. Не хочу. Чхати.

То вона відповідала на питання Перчички, на накази Мускусного Здорованя, на їхні погрози. Зрештою, Вишенька так і пішла спати, нічого не ївши й не сказавши «надобраніч». Тільки нишком зиркнула на Песика (так вона уміє дивитися лише на нього), аби він зрозумів, що це не його провина.

«Чудернацька атмосфера», — думає собі Песик. Із шафки він витягнув суху рядюжку, бо плити все-таки холодні. Тепер, поклавши писок на лапки і наморщивши чоло, він намагається міркувати, лежачи перед мискою з вистиглою кулешою. «Так, віднедавна таки чудернацька атмосфера в цій оселі».

Визначити точно, що відбувається, він не може, але відчуває, що щось снується. Вже днів два-три Мускусний Здоровань і Перчичка поглядають на нього скоса. І щоразу, як наближається Вишенька, стишують голоси. Звичайно, зрештою це помітила й дівчинка. Та й собі стала стежити за батьками. Тоді батьки стали опускати очі, затинатися, верзти казна що (точнісінько, як Вишенька, коли каже вчителям, що десь загубила ранець чи забула все, що вивчила). Правда ж, чудернацька атмосфера? А два дні тому Вишенька перестала їсти. «Що відбувається?» — силкується здогадатися Песик. Дещо в людях його завжди насторожувало: вони *не передбачувані*. Це тобі не собаки (бачиш, що пес підібгав хвіст, найжачився, — і тобі все зрозуміло), і не коти (хоч би скільки не вдавали байдужих, а таки дряпнуть), і не Час (Песик на нього ніколи не купився! З усіма тими запахами, які змінюються, комашнею, яка прикидається, птахами, які вміють пірнати... Чи ж є що підступніше за Час!). А ось люди...

«Люди...» — повторює він подумки. Але тут-таки забу-

ває, про що думає. Думки в голові плутаються. Слова стають якимись ватними. Повіки важчають. «Ага, — здогадується він, — я засинаю». Він ще силкується розплющити бодай одне око, та лапки вже дріботять у сновидінні. «Ну що ж», — зітхає він. І засинає...

III ЯК ВІН НАРОДИВСЯ

Як у всіх своїх снах, і в цьому Песик переживає найсолодші миті життя. Але не тільки найсолодші. Усе життя. Але хаотично. Наприклад, як він ганяв чайок на березі моря в Ніцці.

А Мускусний Здоровань лежав на пляжі і по-дурному реготав.

— От дурноверхий, не може навіть чайку впіймати, так і буде всеньке життя лише полохати їх!

Цілковита правда. Але Мускусний Здоровань не знав, що Песик чудово розумів, що ніколи не впіймає жодної чайки. Та і чайки знали, що він для них безпечний. Утім, він далі бігав за ними краєчком хвиль, а вони далі випурхували в нього під носом і пронизливо кричали. Піна виблискувала на сонці, чайки білими блискавками краляли блакить неба. Гарно. То була гра. Песик грався щоразу, як випадала нагода, бо до того життя його було не таке вже й радісне.

Тож тепер, на ряднинці в кухні, він повискує уві сні і ковтає сльози, і тремтить з голови до кінчиків лап, бо, можливо, згадує дитинство і початок собачого життя. Зовсім невеселого.

У матері їх було п'ятеро. Троє братиків, сестричка і він. Не встигли вони з'явитися на світ, як якийсь чоловік надзвичайно виразно промовив (здавалося, той голос лунав із самого неба і, ніби грім, відлунював у картонній коробці, яка була їм за хату):

— Так ось: нуль на три — нуль; п'ять на три — п'ятнадцять, пишу п'ять, один в голові, один на три — три, плюс один — чотири; отож маємо чотириста п'ятдесят; плюс сто

франків за сучечку, усього — п'ятсот п'ятдесят! Отримаємо за них п'ятсот п'ятдесят, як мінімум!

І додав:

— А цей надто бридкий, його ніхто не візьме. Краще одразу втопити.

Песик відчув, як його ухопила дужа рука, підняла високо-високо, аж в голові запаморочилося, і занурила у відро з крижаною водою. Він почав крутитися, стогнати й скиглити, точнісінько так, як оце зараз крутиться, стогне, плаче і задихається уві сні.

IV ЧОРНУХА

А що було далі? Він знепритомнів? Хто зна. Пригадує тільки: гріє вранішнє сонечко, силу-силенну запахів, чайок, що кружляють у небі і чорний писок, який сердито щось шукає серед консервних банок, старих шин, випотрошених матраців, драних черевиків, одне слово — сміття.

— Ага! Нарешті ти розплющив очі, — зауважила Чорнуха, схилиючись до нього. — Чудово! Довго ж ти очунював! Ти не красень, але міцненький! Знаєш, мало кому вдається очухатися, наковтавшись води...

Вона ніжно його лизнула і говорила далі:

— Ну що ж, раз уже розплющив очі — дивися, вчися життя! Вічно годувати я тебе не буду, я стара, хвора, таких, як ти, вигодувала десятки, хто я вам така? Я що, найнялася? Ні, тільки подивіться!

Втім, після цього вона лизнула його ще раз і дала напитися молока з досить пожмаканої пипки, зате молока густого і життєдайного, з рідним запахом ліщини, який він ніколи не забуде. Ніколи.

Чи швидко він вчився? Атож! Міське звалище у Вільнев, поблизу Ніцци — хороша школа. Хтось зібрав туди усі спокуси, втіхи і небезпеки собачого життя.

Передусім запахи. Неймовірно, скільки тих запахів! Вони стелилися навколо Песика по землі, ширяли в повітрі, зміїлися, спліталися... Збожеволіти можна! Він вистежував якийсь (наприклад, запах шкірки з окосту) спочатку ретельно («Думай, — бурчала Чорнуха, — зосередься»), водячи носом по землі, а потім, не розуміючи, як і чого, виходив на інший (шалений запах морського йоржа, який попрощався з життям у ющі з часником і прянощами). Збитий з пантелику, він сідав, як уся собача малеча, важко гепаючи на зад.

— Ти що, заснув?

І він знову кидався по сліду, але цього разу все перебивав третій запах. Тут він уже розгублювався остаточно, вертав назад, крутився на одному місці, а то раптом кидався бігти, зненацька зупинявся, знову брав слід, але його заносило, як п'яницю, і, зрештою, засинав, виснажившись. Коли прокидався, Чорнуха ретельно зализувала його рани.

— Дивись, що ти наробив! Подряпав носа об консервну банку і порізався битою пляшкою. Не можеш дивитися, куди йдеш?

Поволі він навчився розбиратися з усією тією плутаниною запахів і навіть став непоганим знавцем їх. Чого ж не сказати одразу? Він став навіть *найкращим знавцем* серед усіх собак звалища. Навіть найстарші йшли до нього радитись:

— Допоможи, я тут вистежував кістку, знаєш, таку мозкову, яку варять в капусняку, і ось загубив, чи не міг би ти...

— Он там, за тракторною шиною, біля друкарської машинки, — підказував Песик, не дочекавшись кінця прохання. Але були на звалищі і небезпеки.

Окрім усього, що ріже, коле, пече, окрім більш чи менш отруйних речей, були пацюки, коти (на щастя, останні найчастіше билися між собою), а також інші собаки.

Зазвичай, запах належав тому, хто на нього натрапив. Помилки бути не могло. Якщо пес ішов по запаху, ну й гаразд, усі знали, що то його запах, бо він відшукав його першим. Треба було шукати інший слід. Так повелося. Але щоб відшукати добрий слід (кістки від баранячого стегенця), треба було вставати дуже рано, чекати, поки приїде смітєвоз, і негайно братися до роботи. Хоча всюди є ледарі, ті, хто не хоче рано вставати, хто воліє, аби за них попрацювали інші, а в останню мить прибігають настовбурчивши шерсть, вишкіривши ікла, з палаючими очима. Раз чи два намагалися напасти й на нього, та Чорнуха не дала. Чорнуху всі поважали. Дуже боялися. Варто було бачити, як злодій тікає від неї, опустивши голову і підібгавши хвоста.

— Це вам не жарти!

Утім, не така вже й сильна вона була. Вік давався знаки. Але вона зажила слави, а це неабиящо.

На жаль, були й інші небезпеки. Найнебезпечнішою була мить прибуття самоскидів-смітєвозів. То була найсолодша і водночас найстрашніша мить. Настільки небезпечна, що більшість собак не наважувалася і близько підходити, коли падала лавина сміття.

— Нічого не поробиш — повчала Чорнуха, — як хочеш зауважити найласіші шматочки, маєш бути при вивантаженні і добре дивитися, що вилітає.

Господи! Скільки там усього вилітало! Скільки летіло згори!

— Як стоятимеш згори, нічого не помітиш, треба дивитися знизу, аби воно встигло розпорошитися. І обережніше з замашними предметами.

— Якими?

— Важкими залізними чи дерев'яними предметами, які можуть тебе розчавити. Їх треба уникати, відскакуючи ліворуч і праворуч, але не випускати з очей різницькі відходи в пакетах.

І вона навчила його ухилятися. Вона була ще навдивовижу спритна.

— Сила у житті нічого не важить. Важлива кмітливість!

— Це що?

— Уміння уникнути сильного удару! Обережно, матрац!

Матрац гепнувся позад них, і пружини заскавчали. Боже правий, іноді здавалося, що вам на голову валиться все місто!

Ніби ті самоскиди-сміттевози були будинками, і будинки ті викидали все, що в них є! Ліжка, шафи, фотелі, телевізори, які вибухали, гепнувшись на землю, як цілі вулкани!

Та хоч як дбай, а від випадку ніхто не застрахований. Можна бути щасливим, та ніхто не застрахований від нещастя (і, *навпаки*, на щастя).

Лихо сталося світлого літнього ранку. Цілу ніч дув містраль. Небо було чисте, як добре вилізана тача з нержавійки. Песик і Чорнуха попрокидалися удосвіта і в добромум гуморі. Їм подобалося літо. По-перше, вони любили, коли тепло. По-друге, влітку на Лазуровий берег валом валили туристи, і мешканці звалища наїдалися досхочу. Завдяки ресторанам.

Отож вони сиділи біля підніжжя купи сміття і чекали. Ось здалеку долинув гул моторів. Потім за платанами, якими обсаджено шлях, здійнялася хмара куряви. А ось і самі самоскиди-сміттевози. Потім вибухнув вулкан. І посипалося сміття.

Як воно сталося? Миттєво. Просто випадок. Не поталанило. Вони повідскакували від усіх важких предметів. Запам'ятали усі ласі місця. А тоді воно й сталося. Та штука вилетіла з самоскида. Велетенська й біла. Залізна. Підскочила на горбку і важко закружляла в повітрі.

— Стережись, холодильник! — застерегла Чорнуха.

І поки Песик весело відскакував убік, сама кинулася вперед, щоб холодильник упав назад. Так і сталося. Тільки у нього були дверцята, і ті дверцята відскочили, поки він

летів. А Чорнуха за громадям холодильника їх не побачила. Отими дверцятами її і вбило. Коли Песик побачив, що Чорнуха лежить і тремтить, він було подумав, що вона жартує. Він почав скакати довкола, весело гавкаючи і вихилиючись.

— Не будь блазнем, — прошепотіла Чорнуха, — не час.

Він укліяк на місці і вперше в житті відчув, як морозом сипонуло по хребту. Справжній жах. Утім, він присилював себе підійти. Чорнуха могла лише шепотіти.

— Як підеш до міста, — застерегла вона, — стережись машин. Пам'ятай про кмітливість, малюче, кміт...

V ГОСПОДИНЯ?

Не можна лишатися там, де сталося лихо, міркував собі Песик. Треба йти звідси. Та водночас він собі казав: «Ніде я не буду щасливіший, аніж тут».

Довколо нього зібралися усі собаки звалища. Вони мовчки дивилися, як він плаче. Головне, що вони були з ним. Сміттєвози поїхали собі, і серед тиші, що запала, було чути лише хлипання Песика. Вище звалища промчав поїзд з довгим жалісним гудком.

«Чого вона мені сказала про місто?» — питав він себе крізь сльози. Відколи він її знав, вона про те місто згадувала двічі чи тричі, ніколи не заглиблюючись у подробиці. Якось він її запитав:

— Ти знаєш місто?

— Так, я знаю місто.

І все.

— Там гарно?

— Як всюди. Є добре, є й погане.

І все.

— А чого ти там не лишилася? Чого оселилася тут, на звалищі? Видно було, що вона завагалася. Якась тінь промайну-

ла в її очах. А тоді вона відповіла так дивно: «Бо, як казала моя господиня, старому нема вороття».

Песик спочатку спробував був збагнути, а потім здивувався:

— У тебе була господиня?

— Так, була.

— Гарна?

Ось тоді вона подивилася на нього і після довгої мовчанки, перш ніж відповісти розчуленим голосом, який бринів спогадами, ніжністю, загадковістю, захватом, розумінням і печаллю, і ще багато чим:

— Дуже!

І гордо додала:

— Я її добре видресувала...

Вочевидь саме тому вона з ним заговорила перед смертю про місто. Аби він там теж знайшов собі господиню і дожив з нею своє собаче життя. Він обвів поглядом звалище і собак, що зібралися довкола нього. Що й казати, видовище не з кращих: усі ті порвані вуха, вивихнуті лапи, лишаї, підбиті очі і тисячі бліх, яких добре видно на сонці, а особливо, особливо така самотність в усіх поглядах!

— Гаразд, Чорнухо, — пообіцяв він, — я піду до міста і знайду собі господиню.

Тож ніхто не здивувався, коли він вискочив з кола друзів, видерся на схил звалища і побіг платановою дорогою, ні разу не озирнувшись. Він усе ще хлипав, але не озирався.

— Коли щось вирішив, ніколи не відступайся, — вчила його Чорнуха.

І уточнила:

— Вагання — смертельний ворог собаки.

VI МІСТО

Зараз він пряде лапками уві сні, відсапується, мов тю-

лень, серце йому мало не вискочить з грудей, бо Песик поспішає до міста. Він ніколи не забуде того шляху. До міста було далеко. Але знайти його виявилось нескладно. Досить було бігти тунелем запахів, який на зворотному шляху проклали у вранішньому повітрі сміттєвози. Песик відскакував при наближенні кожного автомобіля. Кмітливість. А потім знову біг тунелем із запахів. Він дріботів, як дріботять цуценята, швиденько, ніби плетуть на чотирьох шпичках. Не спинявся, не перепочивав. І вже більше не хлипав. Думав лише про одне: дістатися міста і знайти господиню, як радила Чорнуха. Раптом тунель запахів розійшовся на два. Він повагався хвилику і обрав лівий. Він дріботів, водячи писком по землі і не відступаючись. Тунель знову розділився навпіл. Цього разу він обрав правий. Потім знову ліворуч і знову праворуч. Нарешті він зауважив, що тунель зник і запахи розвіялися довкола. Тільки тоді він підвів голову, сів на задні лапки, висолопив язика і перевів подих. Він був у місті.

То було дуже велике місто. Повне будинків, автомобілів (як він навчився відскакувати!), мешканців і туристів. То була Ніцца. Серед стількох людей не важко буде відшукати собі господиню. Але поки що хотілося їсти. Усьому свій час. Він підняв писк і повільно став нюшити, якомога ширше роздуваючи ніздрі. І одразу унюшив сорок запахів. Він упізнав усі. Звісно, вони були свіжіші тут, ніж на звалищі. Але ті самі. Він не міг помилитися.

— Ага, он яке місто... це те саме звалище, тільки більше, розкиданіше і свіжіше.

Він почав сортувати запахи по одному, не зважаючи на запахи гуми, бензину, апельсинів, квітів, взуття, і раптом його права ніздря роздулася, права брова поповзла вгору, з рота потекла слинка. Він знайшов те, що шукав: чудові пахощі м'яса. Та ще й як близько! Десь тут м'ясний магазин.

Справді, він був зовсім поруч. По той бік вулиці. Але різник виглядав на цілий центнер. І дуже грізний! Усюди ножі. Фартух, як стіна. Він стояв на порозі, вперши руки в боки. Кулаки, як гирі!

«Остерігайся людей, вони непередбачувані» (Голос Чорнухи лунав у вухах Песика).

Він сидів на тротуарі. І дивився на різника на тротуарі навпроти. Слина капала на лапки. Який запах! Яке м'ясо! І який він голодний!.. Час від часу перед ним проїздила машина і закривала різника. Він сподівався, що коли машина проїде, різника вже не буде. Та ні, він стояв іще грізніший, ніж перше. Але й запах стояв у Песикових ніздрях. Він навіть витіснив усі інші. Тільки його він відчував. Від того запаху йшла обертом голова. На тротуар на текла ціла калюжа слини. Запах, різник, різник, запах... «Треба зважитись». «Гарненько поміркуй, зважся і вже не відступайся». (Чорнуха мала рацію). Він зосередився. Уважно подивився на різника. І зауважив одну деталь. Між полами халату різника і фартухом був проміжок. Саме такий щоб міг прослизнути песик його розмірів.

«Отож притьмом перебігаю дорогу, проскакую між ніг, хапаю перший-ліпший шматок м'яса і тікаю тією ж дорогою. Він товстий, а я швидкий, він мене не наздожене. Якщо поталанить, він і не помітить».

Звісно, все сталося не так, як він планував. Він-бо кинувся бігти, та щойно опинився посеред вулиці, як сталася низка жахливих подій. Спершу він почув вищання, від якого застиг на місці, потім побачив, як до нього кинувся різник, витягнувши вперед свої червоні ручиська, а тоді його притисли до велетенських грудей, і у вухах загримів голос різника:

— Ну і що це означає? Нам подавлять наших собак? Що? Не сподобалось? Га? Хочеш, щоб я розсердився? Їдь собі, парижанине!

Знову вищання. То рванула з місця машина... Та, яка мало не розчавила Песика.

Тепер різник тримав його на витягнутих руках і дивився просто у вічі.

— А ти що за один? Звідкіля ти? Як тебе звуть? О! Ти далеко не красень! Ти голодний?

Ось так. Різник дав йому чудову кістку, на якій ще було м'ясо. І дозволив спокійно попоїсти посеред магазину, на підлозі, посипаній тирсою. І навіть потім не вигнав. Песик закусав, поки різник розповідав пригоду покупцям:

— Я у того парижанина запитав, чого це він чавить наших собак? Запитав, чим він невдоволений і чи хоче, щоб я розсердився...

Коли за кілька годин Песик прокинувся, різник опускав залізну завісу свого магазину. Перш ніж все позамика-ти, він запитав Песика:

— То що ти надумав? Лишаєшся, чи йдеш?

Песик підійшов до нього. Він шукав не господаря, а господиню. Шкода. Він пошкрябав лапкою гофровану завісу.

— А, то ти йдеш? Гаразд. Чудово. Йди, живи своїм життям...

Голос різника був зовсім не сердитий. І не сумний. Песик зрозумів це з голосу, коли Різник сказав: «Знаєш, у мене кожний робить те, що хоче. Повна воля». І додав, але вже суворіше:

— Тільки не потрапляй більше під машини, чув? Хай це тобі буде уроком.

VII ОЙ, ПАЦЮК!

«Якщо у цьому місті усі такі, як цей різник, — вирішив Песик, виходячи з магазину, — я легко відшукаю собі господиню». І він довірливо пішов за першою стрічною жіночкою, ніби знав її дуже давно. У жіночки були довгі тонкі

ноги, вона приємно пахла фіалками, а підбори її цокотіли так, як пізніше цокотітимуть підбори Перчички. Жіночка не одразу зауважила, що за нею йдуть. Коли вона зупинялася перед крамницею, Песик зупинявся біля її ніг. Коли вона прилипала до вітрини, прилипав і він. Тільки унизу. Він з цікавістю роздивлявся крам, деякі запахи йому подобалися. «Ми подружимося, — думав він, — у нас однакові звички». Жіночка йшла далі, він за нею, вихляючи хвостиком і мало не впираючись в її підбори пискотом. Так тривало доти, доки жіночка не спинилася перед фруктовою крамничкою. Фрукти Песика не цікавили, а ось запахи внизу магазину були куди привабливіші: свіжі, різкі, полишені сільськими собаками запахи. Жіночка вибрала персики особливого сорту, вкриті пушком, а Песик особливо тонкий собачий запах. Жіночка вийняла гаманець, щоб розплатитися, а Песик — підняв лапку, щоб висловити симпатію. То був початок кінця.

— Це ваша собацюра? — визвірився червонопикий продавець з-поза шинквасу.

— Що ви! — запротестувала жіночка.

— Як не ваш, коли йде за вами з того кінця вулиці?

— Та кажу ж вам, що він не має до мене жодного стосунку! (Жіночка чемно нервувала).

— Розкажіть кому іншому! (Продавець показав зуби). З вас ще сто франків за ящик з персиками, на який він помочився!

— Що? Як? Кличте поліцію! — верескнула жіночка, мало не зомліваючи.

— Ага, давайте поліцію, — погодився продавець, вискакуючи на вулицю.

А поліція, усі знають, прибуває, шойно про неї згадають.

— Ваш собака? — запитав перший поліцей, дістаючи олівець.

— Вона каже, що ні, аби не платити за персики, — недобре усміхнувся продавець.

— Говоритимете, коли вас запитають, — мовив другий поліцей, дістаючи записничок.

— Кажу ж вам, що собака не мій, — плакала жіночка.

— До речі, а про якого собаку мова? — поцікавився перший поліцей.

Бо довкола магазину вже сиділо з кільканадцять собак, які гарно зналися на місті і, зацікавившись сваркою, билися об заклад.

— Закладаюся на куряче стегенце, що все скінчиться грандіозною бійкою, — пророкував старий Боксер продавець взуття із сусідньої крамниці.

— Дурне, поліція заGREBE усіх, тут і сумніву бути не може, — заперечив Шпіц пекаря, який виставляв себе вельми обізнаним.

— Що ви! Як завжди, багато галасу з нічого, — скептично процідила Левретка антиквара.

— Гей, Доже, я бачила, як ти поливав персики!

Голос той лунав з неба. То Чаучау полковниці з висоти свого балкона, як завжди, дровичлася з данським Догом страхового агента. І як завжди, Дог відповідав:

— А ти зійди-но сюди, блоха! Зійди сюди, якщо ти справді пес. Виходь на вулицю і розберемося!

А наш Песик скористався з того сум'яття, щоб тихенько вшитися.

«Не годиться шукати господиню на вулиці, — міркував він, — тут надто багато людей. Потрібна інтимніша обстановка, щоб познайомитися».

Щойно він так подумав, як побачив відчинені двері, з яких смачно пахло риб'ячою юшкою. У кімнаті, до якої він зайшов, було порожньо. Тут він теж упізнав звалище. Такі самісінькі меблі. Тільки ці — рівенько розставлені попід стінами і виглядали ще геть непогано.

«Отже, будинок — це звалище, на якому наведено лад», — подумав Песик.

Він вирішив полежати на канапі, поки хто прийде. Вирішив також вдати ніби спить, мовляв, зовсім як удома. Поклавши голову на лапки, він все-таки поглядав одним оком, хто зайде.

Зайшла білява товстуха, білолиця, з лисніючими щоками, закатаними рукавами на рожевих руках. Дибала перевальцем, розгойдуючись на круглих стегнах. Від неї пахло вимитим посудом, з-під скелець велетенських окулярів блимали блакитні очиці.

«Симпатична», — вирішив Песик.

Спершу вона його не помітила. Нахилилася до буфету і дістала цілу гору тарілок. Потім повернулася і понесла їх до столу, який височів на чотирьох ніжках посеред кімнати. Але спинилася посеред дороги. Якусь хвилину вагалася, потім знову повернулася, витріщила очі, наморщила носа, лоб пішов складками, рот широко відкрився — вона побачила Песика. Як дзвеніли биті тарілки! Песик, який такого не сподівався, підплигнув до стелі. Коли він упав назад на канапу, товстуха вже заскочила на стілець.

— Щур! — заголосила вона, — щур! Леоне, біжи сюди, тут щур! Швидше! Швииниидше!

— Щур? — здивувався Песик. — А де тут щур?

Щурів він не боявся. Якщо він зможе заприятелювати з господинею, придушивши щура, буде зовсім непогано. Отож, він удав найлютішого виразу. Шерсть його настовбурчилася. Мовчки ошкірив ікла, тонкі, гострі і лискучі як сталеві голки.

Товстуха перескочила зі стільця на стіл.

— Леоне! Швидше! Він велетенський, велетееенський!

Леон важив не більше сорока кілограмів, але в руках у нього був держак від мітли, і очі люто блискали.

— Де? Де? — заволав він, вриваючись до кімнати.

— Он там, на канапі, — вказала тремтячим пальцем на Песика Товстуха.

Від першого удару він ухилився, ухилився й від другого, і від третього, гасаючи по кімнаті, відскакуючи праворуч і ліворуч, як вчила Чорнуха. Тим часом Леон розбив один-два вазони, скинув телефон і одним ударом висадив дві шибки... Зрештою, Песик вирішив піти, упевневшись, що йому не вдасться переконати цих двох божевільних, що він не щур. Він вискочив притьмом у двері, але з якомога більшою гідністю.

Давно споночіло. Мешканців поглинули будинки. Машини послули вздовж тротуарів. Песик самотньо чимчикував вулицями. Ліхтарі висвітлювали його чорну-пречорну тінь. А Песик думав: «Якби ж я знав, що вийде так, лишився б у різника». Люди таки непередбачувані! З ними не знаєш, чого чекати.

Запахи теж послули. Вони лежали на землі, як зазвичай сплять запахи, і ледь-ледь ворушились. Солоний подих близького моря вкривав їх своєю ковдрою.

Песик брів, мов уві сні. Лапки ступали безгучно. «Ну що ж, — зітхнув він, — ось я і сплю». На майдані Гарибальді він вибрав найзручніший вазон для квітів, вигріб серед герані кубельце, шість разів перекутився на місці і, зітхнувши нарешті, скрутився бубликом. «Але перед сном треба прийняти рішення». Він ще кілька хвилин міркував. На вежі в старому місті пробило північ. «Гаразд, — вирішив Песик, — завтра вернуся до різника. Він, звісно, не господиня, але Чорнуха була б згодна. Та й хто зна, може, у нього є жінка...»

VIII

ЧУДОВЕ ПРОБУДЖЕННЯ

Він прокинувся удосвіта. Цю звичку, до речі, він зберіг на все життя: прокидатися до схід сонця, як за часів звалища, аби відхопити щось краще. Місто теж поволі пробуджувалося. Справді гарне місто з квітками герані, помаранчами, вохровими будинками і блакиттю неба. За-

пахи прокидалися й поволеньки тягнулися до неба. Песик почав шукати запах різника. На це пішов певний час, бо він забрів далеченько від тієї крамниці. Довелося відкинути перший запах — крамниці, де продають конину, другий — м'яса, вирощеного на гормонах; він завагався був щодо третього, м'ясо-ковбасної крамниці, і таки обрав її, найдальшу, з найстійкішим запахом. Він там унюхав окрім здорового запаху м'яса тварин, вирощених на травичці, на волі, і запах самого різника.

Дуже тонкий запах лаванди, який Песик одразу зауважив, коли той притулив його до грудей. Ну й що, можете заперечити ви, в Ніцці багато людей пахнуть лавандою. Правда. Але то не різники. Останні здебільшого пахнуть петрушкою. Хоч там що кажіть: сильний запах биків, випасених на волі, змішаний з тонким запахом лаванди, — так міг пахкотіти лише його різник. Отож він ішов, не вагаючись, по сліду, як завжди уважно принюючись.

Йшов він проти вітру, щоб не збитися зі сліду. І не звертав жодної уваги на те, що робиться довкруг.

«Йдучи по сліду, не відволікайся», — десь із глибин пам'яті нашіптувала Чорнуха. Утім, навколо нього діялися цікаві речі. Двірники підмітали під дверима, а сміттевози зі спеціальними прихватками ззаду забирали сміття. Та ще й якими прихватками! Вони заковтували все: м'ясо, одержу, взуття, пластикові упаковки... і машина пережовувала те все з жажливим брязкотом. Поки сміттезбирачі отак закусювали, інші машини сновигали на подушках зі щіток, які шалено крутилися і розбризкували навсєбіч воду. Місто вмивалося. Це було туристичне місто. Місто, яке мало виглядати «презентабельно», як казав його мер. І навіть акуратно, як з голочки. Його чистили, натирали і завітчували щоранку.

«Їй богу, вони тут борються з запахами!» — бурмотів Песик, намагаючись не втратити пахоців «своєї» крамниці.

Він був удесятеро сконцентрованіший, ніж звичайно.

Того, певно, й не почув, як під'їхав сірий фургончик. А треба сказати, що рухався він нечутно.

Він вже якийсь час котився за Песиком з вимкненим двигуном, тихо, ніби шука, ковзаючи вздовж тротуару. І не менш небезпечний.

Гаразд. Він його не почув. Коли на нього накинули тента, було надто пізно.

— Ще один!

Песик укусив напасника за руку. Але на ній була цупка шкіряна рукавиця. Відчинилися залізні дверцята. Песика вкинули до чорної дірки. Дверцята заклацнулися. Шофер увімкнув двигун.

ІХ У ГИЦЕЛІВ

— А що, і тебе спіймали? — озвався в пітьмі чийсь голос. Песик довго вдивлявся, щоб зрозуміти, хто до нього говорить.

— Ти теж молодий ще, але меткий, мав би втекти.

— Атож, — зауважив інший, скрипучий і гугнявий голос, — воно молоде і нетямуще! Не дивиться, куди йде, і опиняється в буцегарні, сам не знаючи, як.

— Якщо ти такий розумний, то чого ти тут? — втомлено запитав перший голос.

— Я не такий, мене вхопили, поки я спав! І скажу тобі, я тут не затримаюся! Щойно випаде нагода, мене тільки й бачили...

— Еге, всі ви так говорите, — вів своє перший голос, який належав великій копиці вовни, що лежала посеред фургончика.

— Може, й не виборсаємося...

— А куди нас везуть? — запитав Песик у Копиці вовни.

— Ще й питає, куди везуть, капосне, — обурився Гугнявий. — З якого ти хутора, чоловіче! І привело ж мене в товариство з таким бовдуром!

— Ану припини! — гаркнув Копиця, і в напівтемряві грізно блиснуло його ікло.

А потім повернувся до Песика:

— Нас везуть до буцегарні.

— А чому? — поцікавився Песик, який того слова не знав, а про все запитувати водночас не насмілювався.

— Воно ще питає, чому? Ні, мені причулося! Чому? І він питає!

І раптом Гугнявий почав цитувати у нього над вухом:

— Постанова муніципалітету від 1 липня цього року:

«З метою очищення нашого міста і з огляду на збільшення кількості бродячих собак, які перешкоджають туризму, щодня означених собак мають збирати уповноважені служби муніципалітету. Якщо господарі не зголосяться впродовж трьох днів... Каюк!»

— Останнє слово я вставив від себе, — прошепотів Гугнявий, гидко осміхаючись. — Менш канцелярське, але означає те ж саме.

І тут усі замовкли. Фургончик чахкав двигунцем. Час від часу двигунець глухнув, і машина м'яко котилася на шинах, ледь гальмуючи. Іноді вона різко спинялася, дверцята розчахувалися, і до них кидали нового собаку.

— Це помилка! Я протестую! Ви ще не знаєте, з ким маєте справу! — протестував новоприбулець на втіху Гугнявому.

Або ж, заціпенілий, навіть не скиглив.

Або ж казав:

— Здорові були, браття. Правда ж, чудове пробудження?

І питав:

— Який термін?

— Три дні, — відповідав Копиця.

— А ні, каюк, — уточнював Гугнявий.

Траплялося, що двигун знову заводився, а дверцята не розчинялися. Тоді здіймався скажений гавкіт, і Гугнявий верещав голосніше за інших:

— Прогавили! Прогавили! Злидні погані! На капусту! Теж мені гицелі! Мисливці на черепах! Про-гавили! Прогав-гавили! Нікчеми! Хочете слимаків? Слимаків? Прогав-гав-гавили! Прогав-гав-гавили!

До них приєднувався навіть Копиця. А тоді гавкіт спадав, спадав і, зрештою, западала тиша.

Бо, ніде правди діти, було зовсім не до сміху.

Х СПРАВЖНІЙ ЖАХ

У гицелів зовсім не солодко. Найгірші його собачі спогади. Щоразу, коли бачить цей сон, Песик починає кричати серед ночі. Тоді прокидається Мускусний Здоровань і бурчить: «Знову йому щось наснилося! Скільки можна!» Насправді страшно самому Мускусному Здорованю. Від того довгого завивання, яке зринає з глибин пам'яті Песика, у нього кров застигає в жилах. І Здоровань будить Перчичку, аби почуватися не таким самотнім.

— Що? Що таке? Що відбувається?

— Песик... Йому щось сниться, — шепоче Здоровань.

— Знову? — обурюється Перчичка. — Ні, так далі не може тривати.

Їй теж не по собі.

А Вишенька спить. Спить, як діти сплять — хоч з гармат гати, не добудишся.

А Песика замкнули на кухні, наодинці з його сновидіннями. Наодинці зі спогадами про гицелів.

Який лемент здійснювався, коли вони приїхали! Як відлунював гавкіт від тих бляшаних стін і цементної підлоги!

Усі зібрані там собаки кинулися до ґрат своїх кліток. З усібіч кричали:

— Гей, хлопці, новачків привезли!

— Як люб'язно, що ви приєдналися до нашого гурту!

- Диви-но, Гугнявий... А що, вовкулако, знову впіймався?
- Три дні! Три дні!
- Многая літа меру!
- А що, юшка на волі не така смачна?

То вони так бадьорилися, аби не показати, що страшенно бояться. Але невдовзі усі затихли, як у фургоні, і в глибинах тієї тиші, прикритий багатьма шарами гонору, чаївся Справжній Жах, той, що його Песик відчув біля непорушного тіла Чорнухи.

Він відчував бродіння того жаху в усіх перемовинах пошепки, які снувалися довкола.

— Я, — казав якийсь голос, — тут ненадовго. Тільки перевірять, хто я.

— А я, — гарчав інший, — вкушу першого, хто до мене торкнеться.

— А мені начхати... З таким життям, байдуже...

А найжахливіше те, і Песик це відчував, що жодний не вірив тому, що казав.

Були й такі, що весь час собі бубоніли:

— Чистота міста, кажете! Якби ж то! Ніби забруднюємо місто ми! А як бути з газами, якими нас щедро пригощають автомобілі! Кажуть про сказ, та вони, а не ми, скажені! Вони весь час б'ються. Учора на вулиці Джофредо сам бачив, як не поділили стоянку...

— Твоя правда, самі вони скажені, — перебив другий голос, — ось минулого тижня один з них мене вкусив!

Де-не-де захихотіли.

— Та кажу ж святу правду! Так званий приятель господаря. Я довірливо простягнув йому лапу, а він взяв і вкусив!

— Годі брехати! Заткніть пельку.

І одразу всі вмовкли. Доказ Великого Жаху. Доказ, що нікому, якщо чесно, говорити не хотілося. Доказ, що кожний лише за себе.

Час минав. Ті, у кого були господарі, підскакували щоразу, як відчинялись двері, притискаючись писками до ґрат. Інколи справді приходив господар. Треба було бачити ті поцілунки й обійми з віднайденим собакою! Важко сказати, хто з двох був більше вдоволений. Пес смикав за повідок, а господар увесь час повторював його ім'я. Дай я тебе поцілую, дай я тебе погладжу, дай я тебе оближу. Що скажеш... любов!

— Це породистий пес, — зауважував Копиця. (Усіх їх упхнули до однієї клітки, Песика, Копицю, Гугнявого й інших, що були з ними в фургоні).

— А що таке породистий пес? — поцікавився Песик.

— Людська вигадка, — презирливо пирхнув Гугнявий. — Цілком штучний винахід. Беруть, приміром, швидкононого, як гончак, міцного, як босерон, а ще витривалого, як англійський шуролов, усе це змішують і на тобі! — доберман. Отримавши добермана, йому не дають паруватися з далекими родичами. Результат називають породою. Людям це подобається. Порода бовдурів, між нами кажучи, бо я був знайомий з кількома доберманами і, скажу тобі, мозкової кісточки вони не вигадали! Звісно, коли одружуватися можна лише з близькими родичами... Та ще й поганими! А ще й гоноровими!..

— Не перебільшуй, — зауважив Копиця. — Приятелював я з доберманом і дуже навіть непоганим.

— Бувають і винятки, — погодився Гугнявий, — але загалом...

— А ти, — поцікавився Песик у Копиці, — ти породистий? Копиця осміхнувся.

— Я всепородний пес. Усі собаки мої родичі. Навіть Гугнявий, хоч на мене і несхожий, навіть ти, хоч схожий ще менше.

— І в тебе нема господаря?

Усмішка ніби злиняла. Запала довга мовчанка. Дуже довга. Зрештою Копиця пояснив:

— У мене була господиня...

І знову замовк.

— І що?

Мовчання.

— А потім я її загубив.

Сонце високо підбилося в небі. Під толевим дахом стояла пекельна спека. Собаки повивалювали язики.

— Як втратив?

— Втратив і все. Пішов увечері на прогулянку, а коли повернувся вранці, її вже не було. Помешкання було порожнє. Вона виїхала.

— Банальна історія, — втрутився Гугнявий. — Втекла з чоловіком. Чоловік не любив собак, і коли довелося обирати між тобою і ним, вона обрала його.

— Можливо, — погодився Копиця.

— А ти не побіг по сліду? — здивувався Песик.

— А для чого? Раз вона мене кинула, що це дало б?

— Ти правильно вчинив, — похвалив Гугнявий. — У нас теж є гідність.

Копиця якийсь час помовчав, а тоді сказав мрійливо, ніби міркуючи вголос:

— Зрештою, винний я сам, бо погано її вишколив...

Розмову ту перервала подія, яку Песик запам'ятав назавжди. Подія, від якої він досі виє ночами. Ворота розчахнулися, і стало видно, як заходить сонце. На центральну алею задом в'їхала чорна вантажівка. З неї вискочили десять чоловіків у шкіряних рукавицях, повідкривали клітки одного ряду, похапали собак, які там були, і абияк повкидали до вантажівки. Директор притулку байдуже спостерігав за всім. Собаки гавкали, упиралися всіма чотирма лапами, кусалися. Куди там. Усе сталося блискавично. Вантажівка поїхала, ворота зачинилися. Запала мертвотна тиша. Війнуло Великим Жахом. Собаки дивилися на ряд порожніх кліток. То були клітки, де собаки просиділи три повних дні.

ХІ ГУГНЯВИЙ

Назавтра Песика і його товаришів перевели до кліток другого дня. Настав другий день чекання. В попередній клітці їх замінили нові собаки. Здійнявся такий самий лемент, як тоді, коли їх привезли вчора. І був такий самий день. Тільки ще тривожніший. Сонце набралось сили і підбилося над толевим дахом, який страшенно розпівся. У бляшаних мисках вода мало не кипіла. Ніхто не їв. Час від часу за своїми собаками приходили господарі. Ще один врятований пес, а скільки розбитих надій...

Близько третьої з'явилася незвичайна процесія. Попереду йшла білява дівчина. Говорила вона голосно і розко- тисто. За нею йшов пелехатий бородатий чоловіча, який ніс таку собі чорну машинку з оком на кінці. А позаду, як завжди, байдужий, директор притулку.

Побачивши їх, собаки залементували хором:

— Журналісти! Журналісти! Журналісти, сюди! Мене, мене! Ні, не його, а мене!

— Що це? — запитав Песик у Копиці.

— Телебачення. Сторінка загублених собак. Вони приходять сюди раз на місяць, вибирають когось із нас, знімають на камеру, а тоді показують по телебаченню в новинах, щоб підшукати йому господаря.

— А що треба, щоб тебе зняли? — поцікавився Песик.

— Треба бути гарним.

— Тоді вони обов'язково виберуть тебе! — зрадів Песик. — Ти такий гарний!

— Дякую, — зітхнув Копиця. — Але я дуже старий. Треба ще бути молодим. Молодим і не дуже великим.

— Молодим і не дуже великим? Як я? Мене можуть вибрати?

— Ти жартуєш? — обірвав його Гугнявий. — Ти себе бачив? Ти такий потворний, а ось я — інша річ, — і він відштовхнув Песика, щоб протиснутися до ґрат.

Важко повірити в те, що було потім. Гугнявий, який тільки те й робив, що ганив усіх, який два дні вдавав гордовитого і глузував з усіх тих «собачечок з любими господарями», який тільки й торочив про незалежність, волю, гідність, усім тілом притиснувся до ґрат і благав ніжним мелодійним голосом (і зовсім не гугнявим), таким, що аж за душу бере:

— Зважте на мене, любі журналісти: я бідний загублений пес, моя стара господиня померла... Зжальтесь, підшукajte мені родину з дітьми... Я такий ніжний з дітками, я так люблю діток, я їх так поважаю!

І то так переконливо, що білява журналістка спинилася біля клітки, мало не в сльозах:

— Господи, який цуцик, — схлипнула вона. — Тобі він подобається, хлопче? Такий гарненький. Просто з'їла б. У нього щось є від довгошерстної такси. Він може бути чудовою кімнатною собачкою. Правда, хлопче?

Це так вона називала пелехатого-бородатого. Камера в нього важеленна. Піт з нього лив струмками. Звісно, він погодився.

Через дві години після зйомок Гугнявого повернули. Він був дуже гордий. Шерсть блищала, та й взагалі все було, як треба.

— Клас: макіяж, підсвітка, оксамитова подушечка... справді, чудово. Єдине: знімали мене з якимсь котиськом, ангорським, чи що. Від нього смерділо одеколоном. На шії шовкова стрічка. Карикатура. Я ледь стримався, щоб його не роздерти. Нічого, хай лишень вийду...

Усі мовчали. Було якось незручно за нього. Але Гугнявий того не помічав. Він собі й далі патякав.

— Тепер усе просто. Завтра з самісінького ранку по мене прийдуть «кандидати в хазяї». З півсотні. Мені лишиться тільки вибрати. Єдина заковика — діти. Терпіти їх не можу. Вони мене нервують. Я їх просто боюся! Але байдуже.

Щойно мої нові хазяї відвернуться, я втечу. Адже я люблю волю, гідність...

Він патякав і патякав. Але ніхто не слухав. Сонце сідало. Усі намагалися не дивитися на ворота, які от-от розчахнуться.

XII РАК, РЕДЬКА І СОНЕЧКО

Назавтра, справді, прийшли по Гугнявого. З десяток хазяїв мало не побилися. Одні казали, що вони були першими, інші, що вони. Добре, хоч до бійки не дійшло.

Потім знову запала тиша. І чекання. Копиця і Песик сиділи в клітці третього дня. Вони просиділи в ній увесь день. Сонце зайшло, і згасла остання надія.

— Час показати, що ти хоробрий, — наставляв Копиця.

— Еге, — відказав Песик, — і присунувся ближче до густого кучерявого хутра.

Ворог розчепилися.

— Ось і все, — сказав Копиця.

— Так, — погодився Песик і зарився головою в хутро друга.

— Сміливіше, — тихо підбадьорив Копиця. — Підведи голову. Надія вмирає останньою.

Песик підняв голову. Він сидів між лап Копиці. Обоє не зводили очей з розчахнутих воріт, в яких догорало призахідне сонце.

Але то була не чорна вантажівка. То було троє людей. Здоровань у шортах, червоний, як варений рак, та ще й дуже розгніваний. Страшенно худезна жіночка в завітчаному капелюшку на голові, біла, як редька, і теж розлючена. А між ними — найдивовижніше з того, що будь-коли бачив Песик — зовсім мала дівчинка. З рудим волоссям, прямим, як солома, здавалося, у неї сонечко навколо голови. Стиснуті кулачки. І широко роззявлений рот, який репетував:

— Хочу собаку!

Позаду трьох відвідувачів стояв директор, як завжди, байдужий.

— А це що таке? — гарикнув Копиця.

Йому відповіли одразу з усіх кліток:

— Туристи!

Від цього слова увесь притулок зайшовся несамовитою люттю.

— Геть туристів!

— Забирайтеся!

— Ми сюди потрапили через вас!

— Через вас мерія прийняла постанову від 1 липня!

— Турист — гроза собак!

— Пустіть, я з'їм туриста!

— Забирайтеся до мера!

Але увесь той лемент перекривав крик рудого сонечка:

— Хочу собаку!

— Та не кричи так, буде тобі собака, — умовляв червоний рак.

— Ти ж бачиш, скільки тут гарненьких собачок, — скрекотіла уквітчана редька.

— Хочу собаку!

— Добре, ми зрозуміли. Тато і мама виберуть для тебе собаку.

— Ні, я хочу вибрати його сама!

— Гаразд, гаразд, вибереш сама. Дивись, ось цей, наприклад. Він такий гарненький. Здається, пудель.

— Не хочу пуделя!

Собаки, які спочатку, почувши той лемент, застигли були від подиву, тепер просто божеволіли. Ті кидалися на ґрати, ті билися головами об стіни, і всі кричали:

— Годі!

— Хай вона замовкне!

— Геть!

— Припиніть ці тортури!

— Вимкніть звук!

— Геть дівчисько!

Але все те перекривав виск:

— Ні, я хочу фокстер'єра!

Не гавкали тільки Копиця і Песик. Від ревища рудого сонечка у них лящало в вухах, і тому вони мовчки скрипіли зубами. Вони дивилися на тих трьох, які підходили до них, і Песик, сам того не помічаючи, все глибше ховався між лапами Копиці.

І ось ті підійшли до них. Зупинилися перед їхньою кліткою.

— Я хочу цього!

— Оцю волохату вівчарку? — вигукнула уквітчана редька. — Непогано. Вона чудова. Як ти на це, любий?

— Кого завгодно, хоч жирафу, тільки щоб вона замовкла, — відказав супер-рак, дивлячись кудись вбік.

— Ні, не цього, а цього!

Маленьким тремтячим пальчиком вона вказувала на Песика.

— Що? Це страхіття? — злякалася заквітчана ріпа.

— Так, цього!

— І мови бути не може.

— Тільки цього і ніякого іншого!

— Нізащо!

Розлючена редька кричала не гірше доньки. Та Песик вже нічого не чув. Він повернувся і заховався головою в живіт Копиці, швидко цідячи крізь зуби:

— Ні, не хочу, я лишусь з тобою, я не хочу з тобою розлучатися... Не віддавай мене...

— Не будь дурнем, — умовляв його Копиця, намагаючись приховати хвилювання, — це шанс вижити, не втрачай його.

— Не хочу! Я тебе не кину! — заперечив Песик. І раптом кинувся на ґрати, вишкіривши зубки, ніби хотів покусати усіх тих трьох.

— Та він ще й кусається, — зойкнула редька, відскакуючи.

— Чудово! Чудово! Він кусається! Я хочу злого собаку! Я хочу цього!

XIII МІЙ ПЕСИК

Ось так вони його й забрали. Страхітливе руде сонечко не поступилося, незважаючи на істерику білої редьки. Зрештою, не витримав і рак, зауваживши:

— Та нехай вже бере цього собаку, хай йому грець! А то вона знову перестане їсти.

Клітку розкрили. Сам директор, як завжди, байдуже став його витягати. Песик упирався всіма чотирма і відбивався зубами. Але Копиця виштовхнув його з клітки. Одним махом. І Песик перестав пручатися. Він тихо хлипав на руках у рудого сонечка, яке раптом стало дуже ласкавою дівчинкою, яка весь час повторювала, пестячи його:

— Мій песик, мій песик, мій песик.

Песик був надто засмучений і не помітив того, що мало б його насторожити.

Він просто плакав. І думав, що плакатиме до кінця життя. Не зупиняючись. Але печаль дивна. Навіть зовсім згорьований помічаєш такі речі, які не мають до неї жодного стосунку. Тож, плачучи і розуміючи, що втрачає Копицю назавжди, він зауважив, що дівчинка пахне вишнею. Дивний запах, тим більше, що для вишні було зарано. Песику довелося дізнатися: його господиня не зважала на пори року чи час доби. Якщо вона чогось хотіла, отримувала негайно. По обіді вона, вочевидь, захотіла вишень. А ввечері забажала собаку.

Обидві стулки воріт розчинилися. Троє туристів вийшли під лемент оскажених собак.

XIV

ГАРНО ВИШКОЛЕНА ГОСПОДИНЯ

На цьому спогаді Песик завжди прокидається. Чорна вантажівка. І прощальний погляд Копиці. Песик розплющує очі. Він прокинувся від власного завивання. Цього разу прокинулася й Вишенька.

Розбудив її не плач Песика, а якийсь внутрішній голос, який сказав: «Прокинься, Песик сумує!» Вона вибігає зі спальні. Кидається на кухню. Хапає тремтячого Песика на руки. Хоча це й не рекомендується, вона стоїть босоніж на холодних плитах кухні. Хоча цього й не можна, вона несе песика до спальні. Хоча це категорично заборонено, вона кладе його поруч з собою в ліжко. І починає шепотіти на вушко. Дуже ніжно. І дуже довго.

— Знову привидівся кошмар? Не потерпай, Песику, я з тобою. Я ніколи тебе не кину. Ніколи!

Вона заспокоює його, і він знову мирно засинає. Та ще й гордий з себе. Еге ж, гордий, бо може сказати: «Чорнуха і Копиця були б задоволені. Вишенька — чудова господиня. Я її гарно видресировав». Утім, це було зовсім непросто... Де там! Зовсім непросто.

XV

ХАЙ ЖИВУТЬ ЧАЙКИ

Зрозуміло, в перші дні все було ідеально. Вишенька вирішила заспокоїти песика, який плакав з ранку до вечора. А якщо Вишенька вирішила...

Вона не розлучалася з Песиком. Носила на руках і ніжно заспокоювала. Це був зовсім не той голос, що в собачому приутлку. Це був *внутрішній* голос. І Песик чув той голос, ніби сидів всередині Вишеньки. Важко пояснити. Так, ніби Вишенька зі своїх слів ткала йому теплу і муркітливу ковдру.

Поволеньки він перестав плакати, і вона повела його на пляж. Там він почав гасати за чайками.

— Подивись лишень на цього приبلудька, — гиготів Здоровань, — незугарний навіть чайку впіймати, так до кінця життя тільки те й робитиме, що полохатиме їх! Ну й дурні ж собаки...

Тут Здоровань вставав і сам починав бігати. Тільки він бігав без мети. Він бігав, присідав, розводив руки, віддувався, вставав, знову бігав... Цілими годинами. А коли кінчав так вправлятися, знову лягав біля Перчички, дуже гордий з себе. (Було б чого!)

— Ти знову упрів, — докоряла йому Перчичка.

То була чистісінька правда: Здоровань, хоч ніколи й не купався, завжди був мокрий з ніг до голови.

— Треба підтримувати форму, — відповідав він, намагаючись головою дістати колін.

А що він постійно бігав за тією своєю формою і постійно обливався потом, то й набув специфічного запаху мускусу, який Песик одразу вловив. Той запах він знав ще зі звалища. Так пахло з кутка шкуродерів. Від полишених на сонці баранячих шкур. Той запах колись дуже вабив Песика, але Чорнуха заборонила йому і близько підходити до решток баранів.

— Ними харчуються чайки, — зневажливо кидала вона.

Тому Песик ніколи близько не підходив до Мускусного Здорованя. Як і до Перчички. Бо поки Здоровань бігав, скакав, упрівав, нарощував м'язи і запах, Перчичка діставала з сумочки дивний маленький слоїк і бризкалася ним зранку до вечора. Коли вона це зробила вперше, Песик саме лежав поруч. Вона витягла слоїк із сумочки, відгвинтила корок, мудрований, ніби церковний дах, і давай бризкати голову, плечі, пахви, геть усе. Кілька крапель потрапило на писок Песика, і він так чхав, так чхав, мало не вмер. Здавалося, в ніздрі йому набилося повно перцю.

— Що це таке? Ану припини чхати! Ці тварини просто небезпечні для здоров'я! — зойкнула Перчичка.

Та так, що Песик притьмом припав до ніг Вишеньки.

— Ти що зробила моєму собаці? — поцікавилася Вишенька тоном, який не обіцяв нічого доброго.

— Я йому нічого не робила, моя лялюсенько! Цей бридкий пес сам треться біля мене.

— Мій песик не бридкий, — осміхнулася Вишенька. — І нікому не раджу називати його бридким.

По тому вона побігла з Песиком ганяти чайок. Вони сріблом вилискували в небі, білими блискавками крил розчахуючи повітря. Було дуже гарно. Песик гасав, підстрибуючи. Але іноді замість чайки в синяві неба він бачив щось інше. Біле. Залізне. Важке. Воно летіло обертаючись. Тоді Песик вклякав на місці і протяжно вив, як біля мертвої Чорнухи. А тоді пригадував прощальний погляд Копиці і скімлив, скімлив, скімлив, поки Вишенька не брала його на руки, притискала до грудей і розмовляла з ним своїм теплим внутрішнім голосом.

XVI НАРЕЧЕННЯ ІМ'ЯМ

Ще один гарний спогад перших днів — церемонія наречення іменем.

Того вечора друзі з кемпінгу зібралися біля вагончика Здоровила та Перчички. (Щороку вони проводили відпустку в цьому кемпінгу. Поблизу Ніцци).

Спека стояла неймовірна, а вони розвели багаття. Щоб було веселіше. Песику це аж ніяк не здавалося веселим. Йому було спекотно. Зсунули до купи чотири чи п'ять столів, на які понаставляли їжі і цілий ліс пляшок. Усі повсідалися за столи і Песик теж — на колінах у Вишеньки. А її посадили на почесне місце. Певно, тому Здоровань називав її «моя королівна».

І певно, через оті пляшки усі співали дедалі гучніше.

Песику той спів аж ніяк не подобався. Від нього лящало у вухах. Він ще й страху добряче наївся. Бо ніколи не бачив і не чув стільки людей одразу. Він зіщулювся на колінах у Вишеньки. Аби лиш про нього забули. Але це нічого не дало. Зненацька Здоровань високо здійняв склянку і загорланів:

— Треба було б це щуреня якимось назвати!

(«Щуреня» — то Песик.)

— Згода, згода! Треба дати йому ім'я! — підхопили гості, які весь час поділяли думку Здорованя.

Вишенька міцніше притисла до себе Песика.

— Що скажеш, моя королівно?

— Подивимось, — відповіла вона, заздалегідь не погоджуючись. — А яке ім'я запропонуєте ви?

Повисла тиша. Бо ніхто про це не подумав. Справді-бо, як його назвати? І вперше Песик побачив, як люди *міркують*. Дуже цікаво. Спочатку вони презиралися, зводячи брови й стенаючи плечима, потім дивилися кудись в небо, кожен поодиноці, обхопивши підборіддя рукою, потім чухали потилиці, потім перебирали ногами, а наостанок всі повернулися до Здорованя, питаючи, що він надумав.

— Я думаю, — відповів Здоровань.

І всі знову взялися думати.

Песикові вечір подобався дедалі дужче. Міркуючи, Мускусний Здоровань ставав дуже кумедним. Чоло його морщилося, як у бульдога, нижня щелепа виступала вперед. Здавалося, він зараз вишкірить ікла, і буде чути, як закипає його мозок. Він червонів дужче й дужче. Гості мовчки дивилися на нього. Так тривало якийсь час. Зрештою, Здоровань урочисто заявив:

— Знайшов.

Усі залементували.

— Невже?

— Ну і?

— Кажи!

— Не мовчи!

— Яке ім'я ти знайшов?

Він сьорбнув вина і проголосив:

— Медор!

Він ще сьорбнув вина і спитав:

— Як воно вам?

Усі зааплодували.

— Чудово! Краще не придумати! Дуже оригінальне!

Здоровань дивився на Вишеньку, гордий-прегордий. Але коли він зібрався відкрити рота, щоб запитати, чи згодна вона на «Медора», Вишенька просто заявила:

— Ні.

Песик полегшено зітхнув.

— Ні? Чому ні? — здивувалася Перчичка, сподіваючись уникнути сварки.

— Тому що Медорами собак звуть у книжках, а не в житті. До того ж Медори — на кожному кроці. Ось чому ні. Ні — це ні.

Запала незручна тиша, тільки чувся брязкіт посуду.

Аби не мовчати, хтось запропонував:

— Може тоді Мілу?

— Ні, — заперечила Вишенька, — і не Мілу. Мілу — ім'я не собаки, а картинки.

І знову тиша. Люди починали розуміти, що не так вже й легко підшукати ім'я для цуцика. Усі якось посмутнішали. Здавалося, над столом нависла хмара. Особливо над головою Мускусного Здорованя. Хмара чорна-пречорна, з якої будь-якої миті могли блиснути блискавки. Ось тоді всі як один заговорили водночас:

— Рекс! — запропонував один.

— Принц! — підказав інший.

— Мілорд! — озвався третій.

— Вольф! Фідель! Султан! Каїд! Паша! Барон!

Кожну пропозицію Вишенька відкидала:

— Ні.

Іноді вона дозволяла собі пояснити:

— Дуже негарне. Банальне. Манірне. Усіх собак так звуть.

Аж поки чорна хмара не розверзлася над головою Здорованя.

— Як ти така мудра, сама шукай ім'я! Давай! Що, ще не знайшла? Еге! Думаєш? Ми чекаємо.

— «Песик», — просто відказала Вишенька.

— Гаразд, песик! І що — песик? Як ти назвеш песика?

— Мого песика зватимуть «Песик»! — терпляче пояснила Вишенька.

— Як це «песик»? — страшенно здивувався Здоровань. — Це ж не ім'я — «песик»!

— Це найоригінальніше, найгарніше і найпростіше ім'я. Я більше не знаю песика, якого б звали «Песик», окрім мого, — додала вона і подивилася так, що було ясно: питання вичерпане.

— Але ж усіх собак звуть «песиками», моя лялюнечко! — спробувала пожартувати Перчичка. — Так їх звуть за словником! Поміркуй лишень!

Очима вона перепрошувала гостей.

— Я поміркувала. Мого песика зватимуть «Песик», з великої літери, бо таких, як він на світі більше немає!

— Це правда, — погодився Здоровань, хитро підморгуючи присутнім. — Зрештою, можливо, ти маєш рацію, що не даєш йому якогось імені, він занадто дурний, щоб відгукуватися на якесь ім'я.

Вишенька не відповіла. Вона усміхнулася. Встала. Сказала: «Добраніч усім», а що Песик лишився на стільці, не знаючи, що робити, Вишенька, не повертаючи голови, зронила:

— Ти йдеш, Песику?

Песик негайно кинувся до неї, ніби його кликали так все життя.

А потім відпустка скінчилася. І вони поїхали до Парижу. Там жили Здоровань, Вишенька і Перчичка. У Парижі.

Подорож для Песика була не з приємних. Звісно, було й гарне, але було й таке... Песик уперше їхав в автомобілі. (Він не враховував переїзди між Ніццою і кемпінгом по прямій). Він уперше їхав *серпантином*. Здоровань вирішив проїхати горами вздовж узбережжя, бо, як казав він, це більш «туристський» шлях. А також «економніший» → додала Перчичка. Песик сидів позаду, поруч з Вишенькою.

На кожному повороті він відчував, як все всередині перевертається. Та ще й так, що його знудило. Коли Вишенька побачила, як нудить Песика, вона побіліла, як хмарина, і її теж знудило. Почувши, як нудить Вишеньку, Перчичка хутенько відчинила віконце, щоб і її не знудило в машині. Усі ті блювання доводили Здорованя до сказу, і він нападвся на інших автомобілістів. У такі моменти він гадав, що вести машину вміє лише він. Він тис на акселератор, і машина мчала на повній швидкості. Вагончик позаду бовтався вже як міг.

Песик, висунувши писок у вікно, страшенно радів. У носі в нього змішувалися усі запахи світу. Вихор пахощів! (Він поволеньки при звичаювався до поворотів; автомобіль навіть здавався йому чудовим людським винаходом).

Іноді вони зупинялися: попити, залити пального, дати двигунові охолонути. Траплялося, що на зупинках Здоровань здибував автомобілістів, манеру кермування яких він ганив. Ті здибанки захоплювали Песика. Здоровань підходив до автомобіліста, виграючи велетенськими біцепсами. Зав'язувалася розмова. Таке Песик бачив на звалищі. Двоє кремезних псів підходили один до одного, гарикаючи і настобурчивши шерсть на м'язистих плечах. Чуючи, як вони гарикають, повитягавши голови, наставивши вуха, бача-

чи, як виблискують на сонці їхні ікла, Песик був певний, що вони повбивають один одного.

— Дурниці, — осміхалася Чорнуха, навіть не дивлячись на них, — вони один одного не зачеплять. Усе це показне.

І справді, покружлявши один довкола іншого, пси розходилися хто куди, гордо задираючи лапу біля першої-ліпшої шини, ніби здобули небачену перемогу.

І в людей було так само. Постискавши кулаки, вони гарикали, оглядаючи один одного з ніг до голови. Гигочучи, вони вишкірювали золоті ікла. Час від часу поглядали на своїх шанувальників (Вишеньку і Перчичку, які сиділи на капоті автомобіля, як на Здорованя; на іншу Вишеньку і на іншу Перчичку, як на автомобіліста). Але зрештою вони розходилися, не заподіявши один одному шкоди. По тому кожний з двох замикався в спеціальному будиночку, де, як вважав Песик, вони гордо піднімали лапу. Глядачам спектакль явно подобався.

Потім виїхали на автостраду. Яка вона велетенська! Автомобіль їхав, їхав... Песик ніколи не уявляв, що треба стільки проїхати, аби потрапити з одного міста в друге.

Автострада оминала місто, але вони проїздили запахи тих міст. А далі з'являлися все нові міста. Вишенька і Перчичка спали. Здоровань мовчав.

Песик розумів, що його завозять далі й далі. А що досі він жив на одному місці, то почав відчувати ностальгію. Його забирали з дитинства. На поверхні того суму зринали інші сумні спогади: Чорнуха біля дверцят холодильника, Копиця, який каже, що наостанок треба триматися мужньо.

Сонце сідало. Раптом на узбіччі він помітив тіло розчавленого собаки. «Уміти вчасно відскочити, — згадав Песик, — вчасно відскочити...» І сльози стисли горло. Вони лускали, як кульки печалі в автомобілі, де зараз усі поснули.

XVIII МІЙ ПЕСИК? ЯКИЙ ПЕСИК?

Між Песиком і Вишенькою стосунки зіпсувалися в Парижі. До цього Вишенька була бездоганною. Вона була такою лагідною до нього, що Песик повірив, ніби приручив її. «Певно, у неї вже колись був собака, і той собака добре її видресировав!»

Ні, у Вишеньки до нього не було жодної тваринки. Він це одразу зрозумів, потрапивши до їхнього паризького помешкання. Ніколи тут не жив жоден собака. Втім, і жоден кіт, і жоден птах. Вони б лишили свій запах. А в помешканні пахло лише людьми і нічим іншим. Ні, Песик дуже швидко це зрозумів: то була просто примха Вишеньки, коли вона приїхала по нього до собачого притулку. А тепер, коли вона повернулася додому, до своєї кімнати, до своїх іграшок, до друзів, до звичного життя, він зовсім перестав її цікавити.

Якби те помешкання було справжнім будинком із садом, це було б не так вже й страшно. Песик весь час був би надворі. Для розваг йому треба було не так вже й багато: якусь пташечку, вітер, який грається листям, два-три підозрілі звуки, щоб погавкати, якийсь слід, щоб винюшити, і час минав би непомітно. Та ось біда: у французьких квартирах немає саду. Треба жити лише всередині. А всередині немає нічого втішного. По-перше, помешкання маленьке. Для собаки воно ще менше, ніж для людини. Через заборонені місця. Не можна залазити на канапу чи на крісла, не можна лежати на килимі у вітальні (а килим у вітальні — це вся вітальня!), не можна заходити до кімнати Здорованя і Перчички... Лишається передпокій, два квадратні метри, крихітна кухня (якщо Перчичка не готує там їсти), коридор (в якому на тебе всі наступають) і кімнатка Вишеньки (тільки не вночі). А Вишенька якраз і не хотіла пускати Песика до себе в кімнату.

— Облиш, я хочу спокійно погратися, займися своїми справами.

Песик повертався до коридору. Лягав, зітхаючи, перед замкненими дверима Вишеньки.

Але ніби навмисне, саме тоді Перчичка виходила зі своєї кімнати, перечіплялася об нього і починала верещати своїм пронизливим голосом:

— Клятий пес! Увесь час під ногами! Не міг лягти де-інде?

Песик, понуривши голову, йшов ховатися під стіл на кухні. Там він сидів до обіду, коли Перчичка знову його проганяла.

— Ніяких собак у кухні, поки я готую обід, це не гігієнічно! (Перчичка постійно вживала слова «гігієнічно» і «не гігієнічно»; Песик у неї належав до речей «не гігієнічних»).

Він уставав: з кухні йшов до передпокою, де, зітхаючи, згортався калачиком біля вішалки. Але тут розчинялися вхідні двері, то з роботи повертався Здоровань. Він чіпляв плащ на вішалку. З нього на спину Песику виливалось два літри води. Рештки дощу. Песик тікав до вітальні, де обтрушувався, як качка після пірнання. Врізнобіч летіли розкішні блискучі бризки, що викликало загальну сварку.

— Мій килим! — жахалася Перчичка.

Вона саме накривала на стіл. Очі сердито блищали. Вона тияла в Здорованя тремтячим від люті пальцем:

— Знову ти облив пса водою зі свого мокрого плаща! Скільки разів я тобі казала витрушувати його під дверима, коли йде дощ?

— А скільки разів повторювати, що собаці не місце в передпокої? Це не місце для собаки, — безапеляційно відрізав Здоровань.

— Ну і хто вирішив взяти собаку? Може, я? Я завжди була проти, ти це знаєш!

— Хто б говорив! Якби я тебе послухав, зараз у передпокої тислася б велетенська волохата вівчарка. Ми б і двері відчинити не могли, — посміювався Здоровань.

— Ні, голубчику! Якби ти мене послухав, у нас зараз зовсім не було б собаки! Це ти, як завжди, здався на капризи малої!

— Ану припинить сваритися! — втрутився третій голос. — Ви заважаєте мені читати. Це поганий приклад для моїх ляльок.

— А, чудово! Не могла б ти зайнятися трохи *своєю* собакою?

Здоровань і Перчичка, несподівано помирившись, дивилися на Вишеньку, яка з книгою в руках стояла, притулившись до дверей вітальні і дивилася їм просто у вічі. Сидячи між тих трьох, Песик не знав, що йому робити. Здоровань і Перчичка його лякали. Вишенька доводила до відчаю. І цього дня вона вразила його, можливо, найболючіше. Бо на запитання дорослих («Не могла б ти зайнятися трохи *своєю* собакою?») відповіла таке, що він вухам своїм не повірив. Вона зацікавлено обвела очима вітальню, ніби шукала там щось, потім їдальню, вдала, ніби озиряє також передпокій і кухню, а тоді відповіла, чесно дивлячись у вічі:

— Яким собакою?

І пішла назад до своєї кімнати.

ХІХ ГІДНІСТЬ

Так тривало певний час. І це було нестерпно.

Вранці Вишенька йшла до школи, а Здоровань на роботу. У помешканні лишалася сама Перчичка. Від того Песика було ще самотніше. Перчичка займалася усім, чим можна в хаті, крім нього. Коли вона кінчала прибирати в своїй кімнаті, наводила лад у кімнаті Вишеньки, далі ви-

тирала пилюку у вітальні, пилесосила усі кімнати, проти-
рала шибки і численні витребеньки, які натирала так зав-
зято, що вони відбивали кімнату, ніби криві дзеркала. А
насамкінець йшла до кухні готувати обід.

І все це робила *так, ніби Песика зовсім не було!* І поволі
Песик і сам засумнівався, чи він існує насправді. Отож,
зрештою, він починав гавкати, щоб почути власний голос.

— Що з тобою? Ти збожеволів? — як фурія вилітала з
кухні Перчичка. — Ану замовкни! Що скажуть сусіди?

Песикові трохи відлягало: він таки існує.

Опівдні, коли чоловік і донька приходили обідати, Пер-
чичка оголошувала їм одну й ту саму новину:

— Песик гавкав цілий ранок!

Здоровань завжди відповідав одним і тим самим запи-
танням:

— А ти не подумала хоча б вивести його?

Перчичка щоразу ображалася:

— Вивести? Тільки цього мені не вистачало!

І Здоровань щоразу підсумовував:

— Того він і гавкає, він хоче надвір.

І щоразу додавав, звертаючись до доньки:

— Ти повинна привчитися виводити свого собаку перед
обідом.

— Не можу, — відповідала Вишенька на всі закиди. —
Мені треба готувати підручники на подовжену групу.

І перш ніж Здоровань здобувався на відповідь, Вишень-
ка закривалася в своїй кімнаті, а Перчичка в кухні. Здоро-
вань лишався з Песиком сам. Він дивився на нього зверхньо,
презирливо кривлячи губи:

— Зрозуміло! Тепер я віддувайся за всіх!

З вішалки він знімав повідок, який міг би бути налига-
чем для вола, зачіплював важкий карабін за нашійник
Песика і виходив з ним надвір, буркочучи:

— І давай по-швидкому, зрозумів?

Але ж такі речі собаки швидко не роблять! Треба перебрати з десяток коліс, перш ніж знайдеш привабливий запах. Знайшовши його, треба довго винюхувати, щоб дізнатися, з *ким* маєш справу. Тільки після такого прискіпливого дослідження можна підняти лапку біля означеного колеса. Але треба лишити децицію й на інші запахи, які можуть так само бути привабливими й симпатичними. Це принципове питання, з яким собаки не жартують. Чорнуха щодо цього була безапеляційна. «Не забувай, що ми — одна велика сім'я!»

Але Здорованеві все те було байдуже. Щойно Песик починав досліджувати перше колесо, як той вже тягнув за повідок. Песик упирався з усіх сил. Здоровань чекав ще секунду. А потім здавався собі смішним в очах перехожих і добряче шарпав за повідок. Песик відлітав від колеса, розбризкуючи в повітрі крапельки. І вони повертались додому.

Ось так виводили Песика.

— Ніколи не зрозумію, чому собаки мають помочитися на шини всіх автомобілів! — обурювався Здоровань, сідаючи їсти.

До п'ятої вечора в помешканні нікого не було. Вишенька і Здоровань поверталися кожен на свою роботу. Перчичка йшла по магазинах. Песик лишався сам. Так було краще. В усякому разі, він нікому не надокучав. І міг міркувати. Тиша сприяла. Отож він міркував. Його не дивувало ставлення Здорованя і Перчички; ці двоє його ніколи не любили. Але ж Вишенька! Вишенька?!..

Як вона могла полюбити, а потім розлюбити його, зненацька, ось так, без причини? Що він такого накоїв, що вона так раптово змінила до нього ставлення? Нічого. Яка дивна господиня!.. Які непередбачувані люди!

Звісно, він сумував. Але через сум-печаль пробивалося й інше почуття — сором. Сором і гнів на самого себе. Він

не зумів видресирувати Вишеньку, ось в чому річ! Чорнуха була б невдоволена. Вона послала його до міста не лише підшукати господиню, а й видресирувати її! А він провалився. Він піддався на ласкаві слова Вишеньки, як дитина-вереда, але це тривало, поки малій так хотілося. А коли вона втратила до нього інтерес, він не знав, що робити. Але як можна видресирувати того, *кого навіть не бачиш*? Він гадав-гадав, думав-думав, поки зовсім не заплутався. І, вже зовсім зпантеличеному, йому на думку спали слова Копиці про господиню, яка його покинула.

«Чого я мав би її шукати? — сказав тоді Копиця. — Якщо я їй непотрібний, що б це дало?»

А тоді Гугнявий заговорив про «гідність»...

«Гідність»... Песик тепер починав розуміти, що могла означати «гідність».

Зрештою, Вишенька його кинула. Як господиня Копиці. А він чекав. Чого чекав? Щоб якимись чарами повернулася любов Вишеньки? Не смішіть! Хіба не затишок, не миска смачної юшки утримували його тут? Нічого не скажеш, «гідність»! А йому було ще незручно за те, як Гугнявий запобігав ласки журналістів. А він хіба кращий за Гугнявого, лишаючись в хаті, де Вишенька вдавала, що його нема, Перчичка вважала, що його аж надто багато, а Здоровань вигулював його на налігачі, як паперового змія?

Якщо стільки міркувати, дійдеш певних висновків.

А дійшовши висновків, приймеш рішення.

Він вирішив тікати.

І втік.

XX ВТЕЧА

Ага! Він утік. Хто в таке повірить, дивлячись, як він зараз мирно спить без сновидінь на ліжку дівчинки? Хто повірить, що Вишенька на якийсь час перестала його любити?

Вишенька сидить на ліжку. Вона сперлася на подушку. Аби не розбудити Песика, вона затулила хустиною лампу в головах. Якогога тихіше гортає сторінки книжки.

Раптом вона перестає читати й тихенько пестить його. Він глибоко зітхає уві сні. Вишенька знову береться читати. Справді, хто б міг повірити, що не так вже й давно він утік з цієї хати?

Сталося це в четвер. Чи в п'ятницю? Усі пішли. Перчичка лишила відчиненим вікно в кухні. Щоб провітрювалося. (Йй здавалося, що в хаті тхне собакою. Отакої...)

Песик обережно висунув голову надвір. Потім виліз через отвір і зручно всівся в ящику для квітів, який Перчичка почепила на балконі. На нього одразу навалився запах осені. Запах жовтого листа важко піднімався до неба. Сидячи на вологій землі ящика, Песик вагався. «Коли так пахне восени, — думав він, — зима має бути лютою». Його обсіпало морозом поза шкірою. Під вікном нависав дашок двірницької. А нижче був смітник. Поруч зі смітником двері у двір. Розчахнуті. (Саме завезли мазут. На зиму.) Вечоріло. Перчичка мала повернутися з хвилини на хвилину. А Песик усе ще не міг зважитися.

«Буде надто пізно, — пробурмотів внутрішній голос, — не забувай, нерішучість — смертельний ворог собаки». (Чорнуха!) «А гідність? — пробубонів інший голос. — Куди поділася твоя гідність?» (Копиця!)

«Знаю, — відказав Песик, — знаю, але ж у мене тут зовсім немає знайомих, це місто таке велике, я його боюся, і холодно, надходить зима, з морозами!..» І тут Песик упізнав третій голос, гугнявий, глузливий, який питав: «А тобі що більше до вподоби, селюче, лишитися в теплі і тікати від ударів віника, чи бігти вільним по морозцю? Пес — тварина незалежна, друже мій! Не-за-леж-на!»

Він міг би ще довго говорити з отими внутрішніми го-

досами, якби інший, цілком реальний голос не долинув до нього з двору. Там стояла Перчичка, уперши руки в боки, і питала: «А це що ти робиш на вікні? Та ще й на моїх квітах! Ось я зараз піднімуся!»

Він не став чекати. Поки Перчичка поспішала сходами, він зіскочив на дах двірницької, а потім на дах смітника і опинився на волі.

На волі. В Парижі. Сам-самісінький. Спершу, звісно, він біг, як усі собаки, які тікають. Він біг і біг, твердо вирішивши більше не повертатися. Він навіть намагався затримувати подих, щоб потім не мати змоги відшукати власний слід. Важко бігти, не дихаючи! Знеможений, він зрештою впав біля кіоска з різнокольоровими газетами. І, відсапуючись, намагався думати. Що робити? Шукати нову господиню? Красненько дякую! Одна його вже мордувала! Так що? Пригадав різника з Ніцци. Якусь мить навіть був спробував винюшити його лавандовий запах, але збагнув, що це дурість. І найкращий нюх не допоможе за тисячу кілометрів... До того ж, яке, Господи, велетенське це місто! Від запаху сусідньої заправки до пахощів далеких заводів — здавалося, кінця-краю йому нема... Може, це й не місто? Може, то ціла земля отак взяла і вкрилася будинками? Від цієї думки Песик по-справжньому запанікував. «Мені треба вибратися з Парижа, — вирішив він одразу, — байдуже, як, треба знайти інше звалище і жити по-старому, знайти інших собак, таке місце, де мені буде не так самотньо і не так тоскно».

Поки ті думки роїлися у нього в голові, запала ніч. І почалися дива. Газетний кіоск, біля якого приліг Песик, заховався в дерев'яні ставні. За цим сигналом засвітилися ліхтарі, вікна погасали, і з будинків повиходили усі мешканці. Виходили вони тисячами. Звідусіль. Магазины зачинялися на залізні завіси, двері установ замикалися, клацали замки, з маленьких сусідніх вуличок виїздили ав-

томобілі і намагалися втовпитися у велетенський проспект, по якому повільно, мов льодостав, рухався потік машин.

Тротуарами поспішали пішоходи. Йшли вони поодиноці і мовчки, або невеличкими зграйками, стиха перемовляючись. Потім одинаки і зграйки змішувались, утворюючи натовп, і той натовп повільно зникав під землею у великій чорній печері, посеред освітленої вулиці. Те неймовірно видовище підбадьорило Песика. Він вирішив, що ті люди, як і він, прагнули втекти з міста. Він уявив, що вони прорили підземні ходи (як це робили пацюки на звалищі), щоб можна було втекти, і вирішив йти за ними.

Отож, він затесався до юрби. З нею спустився під землю. Пішов довгими, викладеними лискучими плитами коридорами, в яких гулко відлунювали кроки втікачів, і опинився на платформі. Щось на зразок вокзального перона, бо, жахливо гуркочучи до неї під'їхав ніби поїзд. «Те, що треба», — вирішив Песик, бо бачив, як поїзди мчали над звалищем у Вільнев. Із завмиранням серця він заскочив до вагона, двері якого щойно розчинилися. Інстинктивно ліг під сидіння, щоб думали, ніби він комусь належить. (Він був єдиним собакою у тому людському морі, тож краще бути обережним). Продзеленчав дзвоник, двері з гуркотом зачинилися, і поїзд рушив.

Той поїзд часто зупинявся. На деяких станціях з нього виходили майже всі пасажирі. Тоді Песик йшов туди, куди йшла більшість. Песик сподівався, що вийде з ними десь за містом. Аж ні, натовп ніколи не піднімався на поверхню. Люди звертали в інші коридори, облицьовані кахлями, товпилися на інших перонах, сідали в інші поїзди, знову виходили з них, аби ще і ще пробігти кілометри підземних коридорів. А Песик поспішав за ними, перебираючи своїми маленькими лапками серед незчисленних пар черевиків, які все прискорювали ходу і відлунювали все гучніше. І новий поїзд, і знову зачиняються двері.

Певно, він вже далеченько від міста. Пасажирів ставало менше й менше. Вони здавалися дедалі втомленішими від довгих переїздів. І дедалі швидше бігли пересідати на новий поїзд. Це тривало доти, доки Песик не опинився у вагоні сам на сам з одним-однісіньким чоловіком, та таким втомленим, що він не звертав жодної уваги на Песика. Коли цей останній пасажир вийшов, Песик подався за ним, сподіваючись, що бодай цей вийде на поверхню. І той таки вийшов. Він важко ступав сходами, всіяними синіми квіточками й недопалками. Нарешті у них над головами з'явилося оксамитне нічне небо. Нетямлячись з радощів, Песик переможно вискnuв і одним стрибком опинився надворі.

Те, що він відчув, описати неможливо. Від подиву він вкляк на місці і так просидів цілу вічність. Навколо нього дрімали велетенські будинки. І не просто будинки. А ті самі, що й тоді, коли він вирішив спуститися за натовпом у велетенську підземну діру! Він одразу впізнав газетний кіоск з зачиненими дерев'яними стулками, магазини з опущеними залізними завісами, порожні контори з темними вікнами. Він повернувся на те саме місце! Сусідні вулиці і центральний проспект були так само залиті світлом. Але зовсім порожні. Сидячи, мов кам'яна скульптура, песик вив, вив, не перестаючи, заплющивши очі, витягнувши шию, округливши рота...

Можливо, він завивав би ще й тепер, якби раптом хтось не прошепотів йому на вухо:

— Ти, що вирішив перебудити увесь квартал?

XXI ГІЄНЕЦЬ

Песик підскочив, упав на всі чотири, ошкірівся і настовбурчив шерсть. Перед ним стояла найжахливіша з будь-коли бачених ним прояв! По-перше, пара жовтих очиць.

Жовті, непорушні й палаючі. Міцні щелепи, темний писк, зловісний вишкір міцних і гострих ікол, ніби гачки у різника. Шерсть настовбурчена чубчиком на голові. Бруднують, вперемішку з чорним, кудлате хутро. Але найдужче вражали передні лапи, набагато довші й м'язистіші, ніж задні, і між ними — могутні груди. Оте страховисько було в три або чотири рази більше за нашого Песика і не рухалося. Песик теж не рухався, він найжачився, гарчав і готовий був дорого продати своє життя. Тепер він пригадував, що вже десь бачив подібну потвору. Якось Вишенька показала йому картинку в книжці, яку читала:

— Дивись, це гієна. Правда, страшна? — із захватом запитала вона.

Страшна то страшна, але на картинці менша, аніж тепер, коли вона вигулькнула так зненацька перед тобою серед ночі, в центрі Парижа.

Можливо, та проява читала думки Песика? Бо розреготалася так, що йому аж морозом поза шкірою сипонуло, і заявила:

— Авжеж, я не красень. Я скидаюся на гієну. Не заперечуй, сам знаю. До речі, усі називають мене Гіенцем. Але, знаєш, і ти не принц...

Гієнець знову засміявся, ніби пирхаючи холодною водою. («Кажуть, ніби гієни весь час регочуться», — ще тоді казала Вишенька.)

— Може, розкажеш, що з тобою сталося, замість треміти, мов осиковий листок, і шкірити крихітні зубенята, — запропонував Гієнець, враз припинивши реготатися.

Дивна річ (Песик не знав, чи радіти йому, чи дужче хвилюватися) — Гієнець говорив дуже ніжно й тихо. Зробивши над собою зусилля, Песик спромігся вимовити:

— Я загубився.

Гієнець негайно підбадьорив:

— Вже ні. Я знаю Париж, як свої п'ять пальців. Тобі куди?

— Я саме хотів вибратися з Парижа, — вже впевненіше сказав Песик.

— А куди ти хочеш піти? — допитувався Гієнець, не зводячи з нього очей.

— Не знаю... На південь, — відказав Песик, витримавши фосфоричний погляд.

— Чудово. Мені саме на Ліонський вокзал зустріти поїзд о двадцять четвертій дванадцять. Ходи зі мною, — розпорядився Гієнець.

І, не чекаючи на відповідь, повернувся і пішов собі.

Спочатку Песик йшов за ним на поважній відстані. У Гієнца була дивна хода. Його могутні плечі гордо викидали вперед передні лапи, а задні вже йшли, як могли, і зад майже волочився по землі. Час від часу він перевертав урну зі сміттям, недбало пхнувши писком, і, не обертаючись, питав:

— Їсти не хочеш?

Песик почав підходити ближче. Невдовзі він вже дрібнів поруч з Гієнцем. Тепер він навіть трохи пишався собою. Ніби зумів приборкати великого звіра. І хоч Гієнець нічого не питав, Песик почав розповідати про себе. Він говорив, не спиняючись, як люди, яким немає з ким поділитися, але вони вважають, що їм багато треба сказати. Гієнець хмурих брови, чорні й лискучі, як тигровий вус. Іноді запитував:

— То той Здоровань, як ти його називаєш, ніколи не давав тобі помочитися на колеса машин?

— Ніколи.

— Це мене не дивує.

— А чого це тебе не дивує?

— Пізніше поясню. Розкажуй далі.

І Песик розказував. Зовсім не по порядку. Як усі згорьовані, він весь час повертався до одного і того ж: дивної поведінки Вишеньки.

— А що, отак одразу взяла й відмовилася? — перепитував Гієнець.

- Еге, одразу... не попередивши.
- Це мене не дивує, — і тут зауважив Гієнець.
- Чого це тебе не дивує? — вкляк на місці Песик.
- Потім поясню. Не зупиняйся, я поспішаю.

Так, перебираючись з освітлених проспектів на брудні вулички, а з брудних вуличок в темні прохідні, дійшли вони до вокзальних складів. Великих чорних і мовчазних будівель. Песик вже нічого не розрізняв, тільки фосфоричне око Гієнца поруч. Навколо пахло смолою, цвіллю, іржею і шлаком.

— Не дуже приємно, правда? — бурмотів Гієнець своїм рівним голосом.

І ніби щоб ще дужче нажахати Песика, довго реготав. Той регіт відлунював в темних лабіринтах складів.

Зрештою, вони видерлися на насип з ріні, яка котилася з-під лап. Нагорі Песик відчув під лапами щось крижане. Крізь розрив у хмарах на мить прозирнув місяць, і Песик побачив рейки, які блищали аж до виднокраю.

— Ну ось, — мовив Гієнець, — на південь он туди, просто перед тобою. Бувай.

І вшився.

Знову зійшлися хмари. Ніч стала ще темніша. Песик ніколи не знав, що таке буває. Він навіть кінчиків лап не бачив. Скільки часу отак він стояв, прикутий жахом? Кілька секунд. А йому здалося — годин. А тоді не витримав і заволав:

— Гієнцю! Гієнцю! Не кидай мене!

Жодної відповіді. Тільки глупа ніч. І легкий вітерець з такими ж чорними запахами.

— Гієнцю, рятуй!

Йому відповів далекий регіт Гієнца. Далекий, потім ближчий, потім знов далекий. І близький. Регіт, який заповнював усе.

— Припини мене лякати! — розсердився Песик, — зараз же припини, бо я...

— Бо ти що? — лагідно запитав Гієнець зовсім поруч.

Перш ніж він встиг відповісти, сильний удар відкинув його в рів, на рівну землю.

Поки він зводився й приходив до тями, двоє палаючих очей примусили його вклякнути на місці:

— То ти більше не хочеш на південь?

І знову зареготав. А тоді без будь-яких пояснень заявив:

— Ну то пішли шукати Кабанця!

XXII

ГІЄНЕЦЬ І КАБАНЕЦЬ

Розказувати про Гієнця можна багато. Дуже складний герой. По-перше, він дуже любив жарту. Розігрував усіх, завжди і не дуже чемно. А ще реготав крижаним реготом. Утім, ніхто не сердився. Його навіть всі любили. Неймовірно, але Гієнець був популярний! Хоча це йому й не подобалося. Він волів би, щоб його вважали злим, справжнім звіром.

— З моєю подобою це було б найкраще!

Проте він був добрий. Неймовірно добрий. Щойно почувши, як побивається Песик, він вирішив захищати його. Він не міг не допомогти, не повстати проти несправедливості, не спробувати зрозуміти...

Ну що ж, така вдача, як кажуть.

— Це ніби каліцтво від народження: боюся кусатися!

Він це сказав, винувато осміхаючись і вишкіривши два свої велетенські жовті і трохи вже стерті по краях ікла, — адже він був уже не молодий.

— А якщо хтось нападе, наприклад, на Кабанця, ти хіба його не захищатимеш? — поцікавився Песик.

Гієнець раптом змінився на виду, і Песик відчув такий самий ляк, як під час першої їхньої зустрічі.

- Кабанець — це Кабанець. Його чіпати зась!
- І він додав, знову винувато осміхаючись:
- Моїх друзів чіпати зась!

Кабанець був контролером на поїздах чи машиністом, чимсь таким. Одне слово, залізничником. То була його професія. Коли тієї ночі собаки дочекалися його з поїзда о двадцять четвертій дванадцять, він зустрів їх привітно:

— Здоров був, Гієнцю! Що, привів товариша? А він гарненький, нівроку. Ще одне диво природи!

Гієнець зареготав, і невдовзі вони були вже вдома у Кабанця.

Справді, коли Кабанець знімав кашкета, голова його нагадувала кабанячу голову: широка, чорна, з густим прямим волоссям і бровами, таким волоссям, що пальці не пролазили. Та ще й кремезний, і вигляд не з найпривітніших. («Коли ми разом їдемо в метро, казав Гієнець, — у вагоні порожньо»).

Помешкання Кабанця нагадувало магазин речей, що побували в бувальцях: стіни завішані картинами і всюду дерев'яні скульптури, які Кабанець терпляче вирізьблював з твердих залізничних шпал. Серед них було багато зображень Гієнця. Але то був дуже гарний Гієнець — такий, яким він насправді і мав би бути, якби природа поставилася до нього уважніше. Надто ж у скульптурах Кабанця впадало в вічі те, як він зумів передати неабиякий розум Гієнця, його сміливість, безтурботність, вміння пожартувати, а за тим усім — розважну вдачу, ніби трохи меланхолійну.

Схожий, справді схожий! Таки схожий!

Песик одразу впізнав Гієнця на стінах хати й на каміні.

— Це ж ти! І як ти вийшов такий гарний?

— Треба дивитися закоханими очима... — пояснив Гієнець, скромно опустивши очі.

Отож, Песик спокійно влаштувався у Гієнця і Кабанця. Еге, у одного і другого, бо не можна було б сказати, що квартира належала комусь одному з них. Гієнець мав там такі ж права, як і Кабанець, його господар, (але він ніколи не казав «господар», він називав його своїм «другом»), і йому дозволялося вештатися по всіх кімнатах. Але він ніколи тим не зловживав.

— Я не сплю в його ліжку, розумієш: ми обоє такі товсті, що нам би було незручно.

Через день Гієнець і Песик проводжали Кабанця на Ліонський вокзал. Іноді вранці, іноді ввечері. А тоді йшли вештатися по Парижу.

XXIII ЄДИНИЙ ВИХІД — СПОДОБАТИСЯ

Після прогулянок вони поверталися додому, до Кабанця. Гієнець умів відчиняти двері, що для собаки вже неабиищо. Але він вмів їх і зачиняти, що набагато краще.

— Це такі хитрощі, яким треба навчитися, якщо хочеш лишитися вільним псом; зачиняти двері, витирати лапи, пити воду з-під крану...

— А хто тебе цьому навчив? — допитувався Песик.

— Кабанець, хто ж іще!

Песик не розумів, як Кабанець, господар Гієнця, міг вчити його бути вільним псом.

— Це не господар, — усоте втовкмачував Гієнець, — це мій друг!

— А яка відмінність між господарем і другом? — питав Песик.

І Гієнець тепляче пояснював.

Він його навчив усьому. Усьому тому, чого не встигла навчити Чорнуха. Усьому, чому міг би навчити Копиця, якби вони зустрілися не в притулку для бродячих тварин.

— Ти багато чого знаєш завдяки тим двом, — хвалив Гієнець. — Чорнуха навчила тебе чудово розбиратися в запахах, ти з першого погляду розпізнаєш найкращі шматки і дуже обережний з автомобілями! А товариш з буцегарні навчив тебе сміливості, дружби. Ці дві собачі якості завжди високо цінувалися. Люди? Ну що ж, чудово! Тобі поталанило їх зустріти.

А тепер Гієнець вчив його всьому іншому. Він говорив з ним про людей. Про людей і собак. Про їхні стосунки.

— Якщо тебе хоче побити чоловік, що ти робиш?

— Перший нападаю! — гарчав Песик.

— Дурень! Ти ж не налякаєш навіть мухи!

— Неправда, — гарячкував Песик. — На півдні я налякав тлусту білявку.

— Знаю, розповідав. Просто вона була короткозора і вирішила, що ти — пацюк. Люди страшенно бояться пацюків.

— Гаразд, якщо на мене нападатиме людина, що мені робити?

— Сідаєш, корчиш із себе якнайдурнішого і дивишся на неї, нахилиючи голову з правого боку на лівий, так, щоб одне вухо стояло сторч, а інше звисало.

— А далі?

— Далі людина тане. Стає лагідною, як ягня. Цьому прийому не можуть опиратися і найжорстокіші.

Погляд Гієнца затуманився.

— Я тобі розкрию одну річ, дуже важливу річ, Песику.

Чоло у нього взялося брижами, так напружено він думав.

— І що ж?

— А ось що... Коли вже вродилися такі страхітливі, як ти і я, то єдиний вихід — сподобатися.

— Що це таке — сподобатися?

Уся голова Гієнца зморщилася від напруженої думки.

- Треба щоб тебе полюбили.
— А як це?
Мовчить. Довго дивиться. Зітхає.
— Я і цього тебе навчу.

XXIV ЗМІШАНІ ДІТИ

Звісно, Песик багато оповідав про Вишеньку. Описував її з усіх боків: і впертість, і напади люті, і ніжність у перші дні, і вплив на дорослих.

— Не хочу розчаровувати, — відказував Гієнець, позіхаючи (говорили вони пізно вночі), але твоя Вишенька не дуже оригінальна. Дівчисько, яких багато: збирається ста-ти дорослою, хоча зараз у ній все змішалось.

— Змішалось?

— Вона капризує, якщо це зрозуміліше, — так кажуть дорослі. Але це не капризи, а мішанина, вона ще не знає, чого хоче.

А що песик не розумів про що мова, Гієнець повів його і показав інших змішаних дітей. Погода була похмура, між третьою й четвертою дня, між хмарами ледь пробивався знічений промінь сонця. Двори дитсадків і шкіл наповнилися крихітними галасливими дітьми. Песик і Гієнець сиділи за огорожею і спостерігали.

Діти бавилися під каштанами. Бавилися? «Хіба це можна назвати забавою?» — думав Песик. Вони дуже спокійно робили якісь мудровані речі парами чи невеличкими групами, а потім починалася загальна сварка. Але сварка так само швидко минала, як і починалася, і всі знову бралися до ігор з поважністю професіоналів.

У кутку садка, біля гірки, сидів дуже товстий рожевий хлоп'як і плавав, широко роззявляючи велетенського рота. З його широко розплющених очей сльози лилися потоками. «Як він побивається!» — розчулився Песик. Ось із каш-

тана злетів листочок і плавно приземлився перед хлопчаком. Той одразу перестав плакати і заходився розглядати листочок з ідіотською посмішкою, ніби нічого іншого для нього не існувало.

На центральній алеї маленька дівчинка розповідала щось дуже хвилююче іншій маленькій дівчинці, яка захоплено слухала. Коли це надійшла третя. І та, яка слухала, кинула ту, яка розповідала, і підійшла до третьої. А та, що розповідала, говорила далі, ніби нічого не сталося й реготала після кожного речення. Тим часом вона підійшла до пісочника. Там Песик зауважив Педанта. У нього були відерце й лопатка, і він саме добудував чотирнадцяту вежу свого замку з піску. Чудову вежу з зубцями, з галереями, з навісними бійницями і просто бійницями — усе, як годиться. Будував він в окулярах і дуже ретельно. Усі вежі були з'єднані фортечними мурами, на яких він не полінувався накреслити пальцем обриси брил. Тепер він лопаткою розгладжував поверхню чотирнадцятої вежі, обережно здмухуючи зайві піщинки і пестячи вежу поглядом. Скільки часу він її майстрував? «Яке терпіння!» — подумав Песик. Коли це Педант звів голову. Якийсь дивний блиск промайнув йому в очах. Він зірвався на ноги, розчепірів руки і ротом почав дирчати, як літак. Довгенько, ніби моторизована пташка, він кружляв навколо свого витвору, а тоді без жодних переходів почав репетувати: «Та-та-та-та-та-та-та-та-та-та! — Бум!» — руйнуючи башти й мури ногами. Вибухи, бризки піску, хмари пилуки, страхітливі вирви — стихійне лихо! Невдовзі нічого не лишилося від чудового замку з чотирнадцятьма вежами. Тоді Педант перестав зображати бомбовоза. Він підібрав лопатку, поклав її до відерця і пішов, ніби нічого не сталося.

Запала тиша. Почав накрапати дощик.

Песик ніяк не міг отямитися.

— Ну що, зрозумів? — зрештою запитав Гієнець.

Але Песик вкляк на місці і не міг навіть говорити. «Гієнець мав рацію, — думав він, — усі діти, як Вишенька, зовсім змішані. Вони так само змінюють ігри, заняття, вираз обличчя, як змінює напрямок вітер. І такі самі непередбачувані. Щосекунди змінюються».

Отоді Песик пригадав час (вже далекий), коли він сам не здатен був нюшити один-єдиний запах. Він був такий самий змішаний, як і ці діти. І уперше він зрозумів слова Гієнця:

— Трагедія у тому, що ми ростемо в сім разів швидше за них.

То ж бо й воно: поки він, Песик, сам того не помітивши, подорослішав, Вишенька лишилася дитиною. Змішаною. Як усі діти.

Дощ тепер лив, як із відра. Дитсадок спорожнів.

До Песика, заглибленого в спогади, дуже здалеку долинув голос Гієнця:

— Ну що, ходімо, треба зустрічати Кабанця.

XXV НЕЙМОВІРНО ЩАСЛИВИЙ

Гієнець ніколи не помилявся в розкладі поїздів. Та безпомилковість була, ніби другий нюх. Вони з Песиком завжди зустрічали Кабанця в кінці шостої платформи. А потім утрьох чимчикували додому, радіючи, що знову разом.

Вони справді були щасливі. Песик навіть не вірив, що можна бути таким щасливим. Це його тривожило. Надто гарно, щоб тривати довго. Кабанець і Гієнець про таке себе не запитували. Здавалося, те щастя їх не дивує. Песик уважно їх розглядав. Вони так звикли один до одного, що ніколи не виказували жодних почуттів. Зрештою, Гієнець ледь-ледь ворухив хвостом, коли бачив Кабанця, а той, ледь провівши рукою по голові Гієнця, починав з ним буденну розмову, ніби їх щойно перервали.

Чим щасливішими вони почувалися, тим сумовитішим

ставав Песик. «Дивно, мабуть, я не зовсім нормальний», — думав він. Але нічого не міг вдіяти. Коли він бачив, як Кабанець бере пензлі і, краєчком ока стежачи за Гієнцем, кладе перші мазки на новісіньке полотно (Гієнець тоді сідав якнайвигідніше і вже намагався не рухатися), у Песика в голові прокручувалися жахливі видива.

Одне й те саме: дверцята холодильника, які розкручуються в повітрі, тіло Чорнухи, кинуте серед сміття, фургончик гицелів, останній погляд Копиці, тіло отого іншого собаки на узбіччі автостради, — одне й те саме. Вони повторювалися весь час. Йому було соромно. Він не казав про це Гієнцю. Не хотів псувати йому щастя. Але хіба від Гієнця щось сховаєш?

— Що з тобою, Песику? Ти такий сумний!

— Ні, ні, все чудово, запевняю тебе.

— Як скажеш...

Гієнець не наполягав, з досвіду знаючи, що, як стане несила терпіти, Песик сам усе йому розповість.

Так воно й сталося. Настав день, коли Песик не витримав. Він закуняв в атмосфері болісного щастя, і знову наринували навісні сні. Він прокинувся, завиваючи так голосно, що Кабанець розчавив між пальцями три тюбики фарби, а Гієнець перетворився на клубок голок.

— Га? Що? Що з тобою? Ану, Песику, розкажуй! Та кажи вже щось, хай йому грець!

— Я, я... — схлипував песик, — я надто щасливий з вами. А це неможливо! Такого бути не може! Мені це сниться! Такого в житті не буває! В житті все інакше! Зовсім інакше! Повно розчавлених собак на узбіччях! Мертвих собак, яких викинули на смітник! Повно чорних фургонів! Директорів притулку для тварин з байдужим обличчям! Холодильників, які нас чавлять! Господинь, які нас кидають! Повно потоплених цуценят, бо вони негарні! Життя повне всього цього! А вас обох я бачу вві сні! Ви не-

справжні! А я прокинуся! На узбіччі автостради! На міському звалищі! І там я помру, один-однісінький, як собака! Як помирають усі собаки! Покинуті господарями! Бо у них немає друзів! Це все неправда! Є лише господарі! Господарі, які вважають нас надто дурними! Надто бридкими! Надто обридливими! Надто вайлуватими, коли нюшимо запахи! Господарі, які душать нас повідками! Які чавлять нас холодильниками! Своїми автомобілями! І кидають нас, розчавлених, на узбіччі! В міських звалищах! Самісіньких! Сам на сам з автомобілями, які мчать і мчать! Самісіньких серед сміття! Самісіньких...

І так далі, довго-довго, безконечно скаржився тією споконвічною собачою скаргою, яка йде ще з півми віків і одного сумного вечора проривається у завиваннях будь-якого собаки, нещасного сьогодні.

Кабанець вкляк на місці, з його пальців стікала фарба. Він крадькома поглядав на Гієнця, ніби благаючи: «Ну зроби ж що-небудь!» Але Гієнець не міг нічого зробити, він чекав. І тільки коли Песик виказав усе, що наболіло, коли спинився розгублений, з калатаючим серцем, з ватними лапками, пересохлим горлом і палаючим писком, коли він уже весь вичах, тільки тоді Гієнець сказав:

— Ходи зі мною, Песику. Я тобі дещо покажу, а тоді скажеш, чи це сон! — І така владність була в його голосі, що Песика ніби холодною водою облили. А Гієнець вже відчинив двері квартири і вийшов на сходи. Песик, не опираючись, пішов за ним.

XXVI СОБАЧИЙ ЦВИНТАР

Вони пройшли через увесь Париж. Давно запала ніч. Раптом Гієнець наказав:

— Зачекай тут.

Песик сів на місці і став чекати. Чекати довелося невдово. Невдовзі і Гієнець з'явився з тієї ж вулиці, куди пішов. В зубах він ніс товстого птаха і аж стелився по землі. За ним біг черевань у білому фартусі і пронизливо кричав «пробі». Перехожі реготали. Гієнець стрілою промчав під носом у Песика. Якусь мить (менш, ніж треба на блискавку!) Песик завагався, а потім кинувся переслідувачу в ноги.

Почувся страшний вереск, шум, ніби впав великий м'який літак, чорне небо ніби перевернулося, а тоді Песик відскочив на тротуар і, не думаючи, ще приголомшений, кинувся по слідах Гієнця, який зник в іншому кінці вулиці.

І ось вони чимчикують поруч, і все ще збуджений Песик сипле запитаннями.

— Куди ми?.. Для чого птах?.. Думаєш, Білий Фартух помер?.. Га? Куди ми?

Але Гієнець ішов швидко, міцно стискаючи щелепами здобич, і мовчав, тільки очі горіли більше, ніж звичайно.

Нарешті вийшли до Сени. То були вже темні околиці Парижа. З заводами за жовтавою завісою старих ліхтарів. Вода текла така ж чорна, як і небо над нею. Перед ними був міст, і той міст, яскраво освітлений, зяяв сліпучою дірою в усій тій пітьмі. Гієнець на якусь мить ніби завагався. Брови його насупилися, зіниці звузилися. Він вдивлявся в темряву за освітленим мостом. Песик дивився на нього. Раптом погляд Гієнця застиг. Песик подивився в тому ж напрямку. І раптом побачив те, чого одразу не помітив: темну масу, яка нависала над річкою по той бік мосту: дерева. Велетенські дерева! Попри гомін міста, звідсіль було чути, як шумить листя. Ті кудлаті дерева стирчали на невеличкому островці, який стримів серед потоку. Освітлені знизу крони відсвічували сріблом. Гієнець почимчикував далі. Песик за ним — серед того сліпучого світла. І вперше чітко роздивився птаха. Яке пір'я! Золоте і червоне, чер-

вонише за звичне червоне. А ще десятки інших кольорів, яскравіших, ніж у самого Кабанця.

І Песик знов почав сипати запитаннями:

— А для чого птах?.. І що це за марка?.. Він мальований чи справжній?

Гієнець усе ще не відповідав. Він ішов з піднятою головою і затерплюю від важкого птаха шиєю. Птах був більший за Песика.

Нарешті вони дісталися кінця мосту і зупинилися біля воріт, складених з великих каменюк. Над ними був якийсь напис. Але Песик, звісно, не міг його прочитати. Чавунні ґратчасті стулки були розчахнуті. Здавалося, запрошували зайти. Але Гієнець не зайшов. Він ступив уперед, поклав птаха в арці воріт, відступив, сів і став чекати. Песик сів поруч.

— Що це за місце? — прошепотів він.

— Собачий цвинтар, — відповів Гієнець зовсім спокійно.

— А чого ми чекаємо? — поцікавився Песик, якому хотілося водночас і увійти в ворота, і тікати чимдуж звідтіль.

— Чекаємо. Побачиш.

За воротами було темно. В темряві цвинтар здавався порожнім. Виднілася лише імпозантна скульптура сенбернара з флягою на шиї, який ніжно тримав у зубах дитину. У гіллі шумів вітер. Вода билася об береги острівця.

Вони вже довгенько чекали, і, зрештою, з'явилася кицька. Гарненька єгипетська кицька, видовжена, з міцними м'язами, кольору піску. Таке враження, що вона народилася з темряви. Песик підскочив і почав погрозово гарчати.

— Помовч, — наказав Гієнець.

Кицька сіла навпроти і почала дивитися на них. Зовсім не стривожена, навпаки, дуже вдоволена. Вона почекала, поки Песик вгамується, потім ухопила птаха за шию і потягла до цвинтаря. Тільки тоді Гієнець мовив:

— Ходімо.

На цвинтарі було світліше, ніж здавалося. Світло з мос-

ту пробивалося крізь низькі гілки дерев. Ніби навкісні промені сонця падали на могили, як у соборі. А довкола стояла пітьма. Там були всілякі могили, велетенські пам'ятники і невеличкі чотирикутники — з мармуру, граніту чи навіть простого цементу — і різні імена: Полюкс, Мілорд, Рамзес, Таркен (золотими літерами), Татусик, Плук, Бібіш, Луки, Мумус (вирізьблені на камені чи написані на цементі), і Гієнець зачитував їх з повагою, як і останні слова любові, які дописали хазяї: *Мумус, нашій подружці, ми завжди думатимемо про тебе — Коханому Фанту, друзі в радості і печалі — Прощавай, Лейло, не можу стримати сліз — Ох! Бішоне, добрий хлопцю, кращий за мене...* і так далі, побивання людей, які втратили своїх собак, — Песик ніби чув той плач.

На усіх могилах були квіти, а між ними росли навдивовижу великі дерева.

— Це не дерева, — зауважив Гієнець, — це собаки, що перетворилися на дерева.

Але найдужче Песика вразила неймовірна кількість котів, які бродили цвинтарем. Ніби то було їхнє царство. Один з них — чорний, тонкий, гнучкий і сумирний — вимальовував кігтками на піску дуже гарний візерунок довкола могилки з рожевого порфіру, вже прикрашеної пір'їнами пташки, які Песик одразу впізнав.

— Ага! — потвердив Гієнець, — удень за нашим цвинтарем доглядають люди, а вночі — кицьки... Та ще й як доглядають, кивнув він на двоє жовтих очей, які, не зморгнувши, неподалік світили з пітьми.

Біля воріт цвинтаря, одразу, як заходиш, по праву руку, височіла уквітчана могилка одинокого собаки, який прийшов сам померти тут — на цвинтарі щасливих собак.

Песик хотів ще пройтися. Гієнець погодився. Песик попросив ще раз прочитати вирізьблені на могилах імена. Гієнець ще раз перечитав їх усі. Песик попрохав перечита-

ти й епітафії. Гієнець і це зробив. Песик захотів пройтися і втретє. Гієнець відмовився.

— Ні, — сказав він, — час іти.

Вони мовчки попрямували до виходу. «Люди непередбачувані! — думав собі Песик. — Та й коти теж!» — на більше він був неспроможний. Онімільний, оглушений, засліплений, задурманений, ніби під гіпнозом, він уявляв, ніби ступає по хмарах.

Вони підійшли до воріт. До речі, про котів. У воротах сидів котик. Та сама єгипетська кицька. Дивлячись на Гієнця, Песик і собі сів перед нею. Тоді дуже явно кицька їм підморгнула, хитнувши головою в куток цвинтаря, і пішла, піднявши хвоста, як усі коти, коли їм дають їсти.

— Ходімо за нею, — сказав Гієнець. — Італієць запрошує нас на вечерю.

XXVII

ІТАЛІЄЦЬ, АРТИСТ ТА ЄГИПЕТСЬКА КІШЕЧКА

Італієць був верховодою. (Верховодою всіх котів того цвинтаря). Гієнець давно був з ним знайомий. Вони товаришували. Звали його Італійцем, бо він був котом старого італійського актора, дуже багатого й делікатного, який годував своїх котів лососем, фазанами і справжнім кав'яром. «Який сором! — обурювалися сусіди, — скільки людей гине з голоду!». Тільки двері того Актора були відчинені для всіх, а на дверях сусідів були суцільні замки й засуви.

Отож, Італієць жив у Актора з Єгиптянкою, Артистом і Росичкою — трьома своїми друзями. Артист — той чорний, гнучкий котик, який прикрашав могилу з рожевого порфіру. А в могилі спочивала Росичка, добра, товста стара сучечка, трішки ніби рожевуватої масті, вона прожила у Актора вісімнадцять років. На старість вона почала задихатися. Щодня вона все повільніше сходила сходами, все більше висолоплюючи язик і важко хекаючи. Якось вранці,

коли Італієць (кіт) прокинувся і хотів був потертися об неї, муркочучи, Росичка не помахала хвостом, не наморщила писок і навіть не розплющила очі. Вона перестала дихати.

Ніхто б не подумав, що Актор може так плакати!

«Так побиватися через якусь собацюру!» — сміялися сусіди, які собі спокійненько чекали спадщини від бабусь.

Росичку поховали. Актор спорудив їй пам'ятник з рожевого порфиру з сірим вилиском, точнісінько, як її хутро.

Відтоді Італієць, Єгиптянка і Артист почали чергувати на Собачому цвинтарі. Невдовзі до них приєдналися й інші коти. Адже в кожного kota в житті трапляється пес, якого він не може забути. Інших терпіти не може, а цього пса любить: ось так.

Італієць, Єгиптянка і Артист оселилися у великій покинутій будці, біля сторожки. Щойно Єгиптянка сповістила нявканням (чи скоріше мурчанням) про прибуття Гієнця і Песика, як їм назустріч вийшов Італієць. То був товстий чорно-білий кіт, великий аристократ, удвічі більший за Песика. Він був ніби в жилетці й смокінгу з білим жабо на шиї, на якому вирізнявся чорненький комірець, ніби чорний метелик. Вигляд у нього був грайливий, привітний і усміхнений. По його поважних рухах можна було зрозуміти, якого значення він надає гостинності. Він зупинився перед Гієнцем та Песиком, привітно усміхаючись у вуса. Гієнець підняв передню лапу на знак дружби і поклав на плече Італійця. Італієць вигнув спину і потерся об груди Гієнця. Потім подивився на Песика. Засоромившись, Песик і собі невміло звів лапку, думаючи, що ніколи йому не дотягнутися до плеча Італійця. Але той прогнувся під песиковою лапкою з неймовірною гнучкістю і теж потерся йому об груди. На якусь хвилю Песику здалося, що він дуже великий. Він відчув солодку гордість.

Та ж церемонія відбувалася з Артистом. Хутро його було таке чорне і таке лискуче, що вловлювало далекі вогні освіт-

леного мосту. Ті вилиски неймовірно гарно рухалися по хутру Артиста. Почоломкавшись, усі зайшли до буди. Артист чудово прикрасив її пір'ям, прапорцями, квітами й невідомо де взятими клаптиками хутра. Серед тих розкошів на них чекав фазан, вкрадений Гієнцем, общипаний, вміло порізаний, готовий до вжитку. Вони чемно попоїли. Своїм мовчанням вони віддавали належне Єгиптянці, яка приготувала вечерю, а тепер вигинала вкрите пісковитим хутром зграбне тіло. Та й Песик не зміг би говорити. Адже він все ще не міг отямитися. Йому здавалося, що він усе далі відривається від реальності. І вже коли прощалися (вогні на мосту згасли, вставало сонце), і таки слід було щось сказати, подякувати, похвалити, зрештою, сказати щось приємне, Песик повернувся до Гієнця і промимрив: «Скажи їм, що усе було... чудово... як... як у казці!»

При цих словах очі Гієнця якось дивно блиснули. Ніби промайнула крижана блискавка. Десь так.

Гієнець пильно подивився в очі Італійцю, і Песик з занепокоєнням побачив той самий дивний блиск в очах у kota.

— Що я такого сказав, — мучився Песик, — у чому моя помилка?

Та перш ніж він зміг знайти відповідь, він почув різке клацання — Італієць витягнув кіготь, один-єдиний, але який! — Песик почув сичання і відчув, як його щось різнуло по щоці.

Гієнець нагнав Песика лише по той бік мосту.

— Що я зробив? Що я сказав? — скиглив Песик, все ще тремтячи з жаху, — чого він мене шкрябнув?

Він тер лапкою скривавлену щоку.

— Це я попросив його, — пояснив Гієнець.

— Ти? Але чого?

— Щоб ти знав, що то не сон, — відповів Гієнець.

І почимчикував собі далі з найбезвиннішим виглядом.

Подряпина загоїлася лише через кілька днів. Лишився рубець, на якому шерсть вже не росла. Щоразу відчуючи той рубець, Песик знав, що теперішнє щастя — не сон.

І став він щасливо жити, нічого не боячись, нічого не домислюючи і без нічних кошмарів, укупі з Гієнцем і Кабанцем. Так могло тривати до кінця життя. Аж ні. Песик пішов від своїх друзів. Чому? Серйозне запитання. Мабуть, тому, що, як казав Гієнець: «Проблема життя в тім, що навіть коли воно ніколи не змінюється, воно весь час змінюється».

XXVIII ВИШЕНЬКА!

Стояв травень. Знову настала весна. Дні подовшали. Песик розгулював Парижем сам. До цього він вже звик, бо тепер знав і місто, і метро, майже так само добре, як і Гієнець. Кожен гуляв сам по собі, а ввечері розповідали один одному, що бачили. Єдина річ хвилювала Песика — оті «змішані діти». Тож він почав бігати до шкіл під кінець занять. На четверту. Він сідав на тротуарі навпроти і дивився, як виходять учні. Щоразу було таке враження, ніби розірвало скороварку. Діти виривалися на вулицю, лякаючи регулювальників, а водії з усіх сил тисли на гальма.

Зрештою, сталося те, що мало статися. Якось по обіді, коли він сидів на тротуарі і роздивлявся, як з школи навпроти під триколовим прапором виходять діти, він почув, як хтось пронизливо заволав його ім'я:

— Песик! Песик!

Усі автомобілі негайно зупинилися. У перехожих волосся заворушилося на голові. Песик відчув, як у нього всередині все похолело. Сумніву бути не може: це її голос, Вишеньки! Вона стояла на порозі школи, широко роззявивши рота і світлячи рудим волоссям.

— Песику! Ану йди сюди!

Він не міг зрушити з місця, неспроможний зрозуміти, що відчуває. Неймовірну радість? Холодний жах? Бажання кинутися Вишеньці на шию? Чи бажання якомога швидше втекти? Він сидів нерушно. Не рухалася і Вишенька. Вона стисла кулачки і водала все голосніше:

— Я кому сказала йти сюди!

Певно, Земля перестала крутитися.

Було лише те золоте сонечко, по той бік вулиці, яке вже тупало ногами.

— Я що, мушу йти до тебе?

І вона пішла через вулицю, волочачи ранець, більший, ніж сама. Гальма завищали, автомобілі загули, регульовальники засвистіли, усі закричали, і Песик вийшов з оціпеніння. «Не можна, щоб вона мене зловила, я ушиваюся!» І коли Вишенька дісталася його тротуару. Песик був уже за десять метрів звідтіль. Він спинився, щоб краще роздивитися. Хоч вона була все така ж, відбулися деякі зміни. Вона підросла. Волосся вже не таке пряме. Схоже на кучері. Але голос той самий:

— Ану ходи сюди!

«Ні!» — вирішив Песик, і поки вона підходила, відбіг ще на десять метрів. Велетенський ранець заважав. Вона його кинула. Дивно, але Песику це сподобалося: той ранець завжди був першим його суперником. Вона кинулася бігти. Він дав підбігти майже впритул, а тоді відскочив і втік до кінця вулиці. Вона зупинилася. Роззявила рота, але не закричала. Тоді стулила його, піджала губи, стисла кулаки і, дивлячись поперед себе, повільно пішла далі. Песик чекав, не рухаючись. За два чи три метри до нього вона спинилася і озирнулася довкола. На узбіччі було якесь будівництво. Щось ремонтували. Прудко, як кицька, Вишенька вхопила камінчик і занесла над головою. Цілилася в Песика. Песик повагався якусь секунду, а потім, замість тікати чи вишкірити зуби, раптом сів, з найдурнішим виг-

лядом схилив голову на бік, піднявши одне вухо і звісивши друге. Реакція була миттєвою: Вишенька розтисла руку, і камінь м'яко впав їй до ніг.

І дівчинка проговорила ніжно-преніжно:

— Песику, будь-ласка, ходи до мене.

Він мало не піддався. Щось тепле розлилося в грудях, ніби знагла хлюпнуло щастя. Але замість скочити вперед, він ще раз відскочив назад. І коли вона знову пішла до нього, він і собі пішов далі.

Отак він одвів її далеко від школи. Спочатку вона ще пробувала кілька разів зненацька нападати. Іде собі байдуже, роззирається, як американська туристка, і раптом, гоп! Кидається на нього. Але він пильнував. Долоні Вишеньки клацали, мов щелепи. А він знову сидів оддалік. Тоді на неї знову находив короткий напад люті, вона верещала, погрожувала, тупала ногами. Іншим разом вона витягувала з кишені цукерку, присідала навпочіпки, простягала приманку і чекала терпляче, як рибалка. Песик теж чекав. Чекав, щоб вона сховала ту дурну цукерку. І вони знову йшли. Тепер вони зайшли вже дуже далеко від школи. Вже й вечоріти почало. Вона вже не сподівалася заскочити його зненацька. «Я тебе вимотаю», — читав Песик в її очах, які посуворішали від рішучості. «Ти втомишся раніше за мене». Та де там. Втомлюватися почали її ніжки. Тоді вона спробувала ще один прийом. Почала плакати. Плакала мовчки, дивлячись на нього так, ніби він був страшним катом. Песик ще ніколи не бачив, щоб так плакали — стільки сліз одразу. Цілий потоп. Невже він такий поганий? Справжня потвора?

Він уже збирався кинутися їй в обійми, коли над ними пролунав голос:

— Ну що, дівчинко, щось негаразд? Чого ти так побиваєшся? Ти заблукала? Хочеш, я відведу тебе додому?

Говорив поважний добродій в лискучих черевиках зі шкіряним портфелем в руці.

— З дівчатком нічого не сталося! Усе чудово! Йдіть своєю дорогою! Хіба не бачите, що я зайнята? Відчепіться, бо покличу поліція!

— Та я... я... — промимрив люб'язний перехожий і ушився попід стінами.

Вишенька лишилася стояти посеред тротуару, аж тремтючи з люті і злостивлячись сама на себе.

Песик зрозумів. Усе спочатку.

І почалося все спочатку.

Вони знову йшли безконечними проспектами, переходили через велетенські майдани, плуталися в лабіринтах вуличок, пірнали в підземні переходи, дерлися стрімкими сходами. До самісінької ночі. Вишенька й гадки не мала, де вони. Ноги у неї страшенно боліли. Але вона була байдужою до всього. Бачила тільки Песика. Песик тримався за кілька кроків од неї, зовсім бадьорий і недосяжний.

Вона спробувала останній прийом.

— Гаразд, Песику, ти виграв. Як не хочеш іти зі мною, йди, куди хочеш, бувай!

Тут вона розвернулася і рішуче пішла геть.

Песик дивився, як вона зникає за поворотом. Він лишився сидіти. Минуло три секунди, десять, п'ятнадцять, — він не зводив очей з рогу будинку. Через хвилину з-за нього вигулькнула руда голівка. Але то було не те сонечко, що за хвилину до цього. Або ж зовсім згасле сонечко. Стривожене личко, яке боялося, що Песик уже пішов. А він сидів серед тротуару і чекав. А чого ж він чекав? Чого ж він чекав? «Чого він чекає?» — Вишенька у відчаї не могла збагнути. А він чекав, щоб вона його знайшла. Вони дуже довго отак дивилися одне на одного. А потім, коли обоє вже почали втрачати надію, Вишенька пішла до нього. І він не відступив. А, підійшовши до нього, вона не стала його хапати. І він не став тікати. Вона сіла на край тротуару.

Він нагнув голову і подивився знизу. Вона заговорила. Вона сказала:

— Правда, Песику, ти маєш рацію, я була злючка, егоїстка, дурепа, я погано з тобою повелася, я тебе кинула, це правда. Що я можу сказати? Я хочу, щоб ти вернувся, мені без тебе погано, я довго плакала, ну ось... Пробач... Звичайно, я не можу тебе примусити повернутися, і ти не повіриш, як я скажу, що більше не буду... ну, я так думаю... ні, певна, я більше так не буду! Я надто тебе люблю і надто за тобою сумувала, я ніколи так більше не буду, повір!

І все те вона казала тихо, майже пошепки, добираючи слів, а тим часом знімаючи туфлі, а потім шкарпетки. На що були схожі її ноги!

Вони вирішили повертатися на метро. Сіли на станції Маркс — Дормуа, пересіли на Маркаде — Пуасон'є, потім на Барбес — Рошешуар і на Сталінградській, а потім вагон колисав їх аж до Італійських воріт. Вишенька тримала туфлі в руках, а він згорнувся калачиком у неї на колінах. Вона знову була спокійною і лагідною, як за кращих часів, а він нарешті зміг привітати себе з перемогою.

XXIX

ВІН І ВИШЕНЬКА

Ну ось. Ми повернулися в сьогоднішня. Вже два місяці, як Песик відшукав Вишеньку. Два місяці, як він відшукав Мускусного Здорованя і Перчичку. Що не так приємно. Коли Вишенька повернулася серед ночі зі стертими до крові ногами і Песиком на руках, Здоровань і Перчичка обдзвонили всі лікарні, поліцію і рятувальників: «Наша донечка зникла! Наша донечка зникла!..» — вони не знали, що робити. Перчичка вирішила, що її викрали, і не відходила від телефону, чекаючи дзвоника з вимогою про викуп. Сусіди намагалися її заспокоїти:

— Та ні, її, мабуть, просто збив автобус!

— А може, вона поїхала до Катманду?

— Чи впала в Сену...

Одне слово, робили, що могли.

Здоровань ходив колами, як грізлі, у якого відібрали мед.

І весь час повторював:

— Ми й пальцем її ніколи не зачепили...

І так дивився на сусідів, що вони відводили очі. А потім падав, ридаючи:

— Моя царівна! Поверніть мені мою царівну!

Аж ось після опівночі дзвоник — дзень! Кинулися до дверей. Одчиняють. Вишенька! Боса, з Песиком на руках.

— Що це таке? Де ти була? Ти коли прийшла? Де ти тинялася? Тобі не соромно? Ти розумієш? Розумієш? Ми подзвонили в поліцію, рятувальникам, в лікарні! Знаєш, скільки довелося заплатити? А сусіди? Що скажуть сусіди? Дивися, вони вже починають глузувати! Це через собаку! Певний, що через цього клятого пса!

Відтоді вони стали дивитися на Песика косо. Ще косіше, ніж спершу. І з часом воно не минулося. Останнім часом усе навіть погіршилося. Але Песику байдуже. Вишенька його любить, і йому цього досить. За два місяці він повністю видресировав дівчинку. Господиня стала його другом. Він почав навчати її того, що він важливіший за ранець, ляльок, диски та капризи. Потім він відмовився «служити» і подавати лапку на людях. Він навчив її поводитися з ним не як з цирковою лялькою, а як зі справжнім псом. Він згодний давати лапку їй, згодний «служити» для неї, навіть нехай перевдягає його в рок-співача. Але тільки в її кімнаті! Але тільки між ними! Він навчив її розпізнавати, чи хворий пес, чи здоровий. Мокрий холодний ніс — собака здоровий. Сухий і гарячий — хворий. Зовсім інакше, ніж у людей. Він завзято тер носа ганчіркою для підлоги, поки той не починав горіти і був шорстким як наждак. Потім набирив най-

жалюгіднішого вигляду, шкандибаючи так, ніби вже вся кров повитікала з жил, і дівчинка починала бідкатися: «Песику! Господи, Песику, ти захворів! Йди, я тебе полікую!» І давай його напувати чаєм з молоком, додаючи туди яєчні жовтки і товчену шкаралупу яєць. «Це для зубів — кальцій!» Коротше кажучи, він крутиться. А коли час від часу на неї «находить» (таке ще трапляється), він просто повертається до неї хвостом і не хоче навіть дивитися на неї день, два, три, поки вона не вибачиться. І вона вибачається. Зате він завжди її жаліє. Не їсть, коли вона перестає їсти, вилизує сльози, коли вона плаче, а коли батьки її сварять, дивиться на них так (собаки це вміють), що вони печуть раків. Щоранку він проводить її до школи і йде її звідти забирати. Це розумний пес, який вміє відрізнити бажання від забаганки. Це також відданий, але незалежний пес. Він вже багато разів ходив на гостини до Гієнця. (Друзів не кидають. Ніколи. Ні під яким приводом!) Гієнець завжди радий його бачити.

— Я буду з Вишенькою, — пояснює він. — Це мій Кабанець.

— А як ти її відшукав?

Песик усміхається в вуса:

— Дуже захотів...

— А як батьки? — цікавиться Гієнець.

— Не має значення, — відказує Песик.

— Тут я з тобою незгодний. Тобі треба видресирувати і їх, якщо хочеш миру.

Інколи день чи два він лишається потинятися з Гієнцем. Спочатку Вишенька ображалася. А потім зрозуміла. Адже він дозволяє, щоб вона гралася з подружками! У кожного своє життя. Це таємниця дружби.

— Що це за волоцюга? Де він знову блукав? Дивись, який брудний! Повизбирував усіх бліх Парижа...

Перчичка починає посилено вивітрювати квартиру, нібидесь виходить газ, і може статися вибух, заповзятливо все витирати й гасати з пилососом («Ат! Клята собача шерсть!»)

і все розставляти на свої місця. Як усе несхоже тут і у веселому бедламі Кабанця! Тут усе закріплене остаточно. Ніщо й ніколи не можна буде переставити. На щастя, є кімната Вишеньки. До речі, він там весь час і стирчить. А Вишенька завжди із Песиком.

Це починає дратувати Здорованя. Він дедалі частіше супиться. Стає мовчазніший.

— А що, з батьками сама поговорити вже не можеш? Увесь час з собакою!

І люто так зиркає на Песика.

— Мене дратує цей пес.

Песик ще не знає, але це називається «ревності». Ревності — жахливі. І дуже небезпечні.

XXX БУДКА

І ось ми повертаємося до того, з чого почали перший розділ цієї книжки. Атмосфера стає дедалі напруженішою, Вишенька відмовилася їсти. Песик теж. Щось снується. Песик не знає, що. Уперше за довгі місяці до нього повернулися кошмари. Поганий знак. Він прокинувся, завиваючи. Вишенька прийшла його забрати. Він заснув у неї на ліжку. Вона поруч, читає пригоди Базіля. Їй дуже подобається «Базіль-чарівник».

Вона і тремтить, і сміється. Те, що треба. Потім відривається від книжки, пестить Песика і шепоче: «Мій чарівник». Песик зітхає задоволений і прицмокує.

Але двері кімнати починаються, і починаються будні:

— Що цей пес робить у твоєму ліжку? Я тобі сто разів забороняла брати його в ліжко! Вишенька, так далі не можна!

— Що не можна? — лагідно цікавиться доня.

— Цього! Усього цього! — відповідає Перчичка, обачно не уточнюючи.

І йде собі.

За чверть години Вишенька і Песик з'являються в їдальні снідати. Перчичка і Здоровань раптово обривають розмову. Западає тиша. Тільки чути, як жують бутерброди.

І раптом Перчичка ні сіло, ні впало оголошує:

— Завтра вирушаємо відпочивати!

Вишенька зводить оченята і запитально дивиться на Перчичку.

В кутику губ у неї прилип шматочок шоколаду.

— Куди? — питає вона нарешті.

— Куди ж, як не на Лазуровий Берег! До Ніцци! — пояснює Перчичка.

Здоровань мовчить. Вишенька дивиться на нього, дивиться на Перчичку, на надкушену тартинку. Перш ніж знову вмочити її в чашку, вона питає:

— А Песик їде з нами?

На якусь секунду вони ніби завагалися.

— Аякже! — радісно викрикує Перчичка.

Дивно. Чому це раптом вони так подобришали.

— Точно? — перепитує Вишеньки.

— Раз ми сказали, — потверджує Здоровань, позираючи на годинник.

— Я саме... — починає Вишенька, але її перебивають.

— Ми ж не залишимо його самого в Парижі? Ти погано про нас думаєш. Песик їде з нами і крапка.

Це вже втрутився Здоровань.

Вишенька чекає продовження. Воно не забарилося. Здоровань додає, допомагаючи собі ложечкою:

— Тільки одна умова.

— А... — Вишенька навіть не питає, яка.

— Їхати він буду ззаду, у вагончику, — додає Здоровань, помовчавши. — Тоді, як його занудить...

— Згода, — каже Вишенька.

Здоровань і Перчичка здивовані. Вони сподівалися на більший опір.

Здоровань встає. Це останній день роботи.

— Я їхатиму з ним, — заявляє Вишенька.

Здоровань знову сідає.

— Не можна.

— Чому?

— Заборонено.

— Так чого ж ми туди посадимо Песика?

— Собакам можна, а нам ні.

— Хто це сказав? — запитує Вишенька, у якої зовсім прохололо какао.

— Так записано в дорожніх правилах, — пояснює Здоровань, який вже запізнюється.

Песик уважніше дослухається до розмови. Він відчуває, що йдеться про його долю.

Вишенька опирається з усіх сил. Здоровань не погоджується, показуючи на годинник. Вишенька наполягає. Зрештою, Здоровань підводиться, бере ключі від підвалу і виходить. Тартинка Вишеньки лежить, як забута сардинка на краєчку блюдечка. Перчичка сховалася в кухні, звідки долинає брязкіт посуду.

Здоровань повертається з дерев'яним ящиком, який ставить посеред вітальні. «Ось», — заявляє він. Ящик закривається ковзаючими дверцятами. Дуже винахідливо.

— А дірки? — негайно зауважує Вишеньки.

— Які дірки?

— Щоб він міг дихати!

— Господи! Зовсім забув! — скрикує Здоровань і хапає свою електричну дрель.

— А віконце? — наполягає Вишенька, коли дірки пророблено. — Він що, буде їхати в п'їтмі?

— Зараз буде маленьке віконечко! — радіє Здоровань, як офіціант в кафе, швидко, як у мультику, випилюючи його лобзиком.

Тепер у будці Песика є гарненький ілюмінатор.

Вишенька ходить навколо тієї будки, довго міркує, обхопивши підборіддя рукою.

Зрештою погоджується:

— Гаразд.

Здоровань хапає плащ і біжить на роботу. Запізнився він не менше ніж на годину.

І раптом стає дуже весело. Какао Вишеньки зовсім вихололо. Вона віддає його Песику, який випиває його просто з чашки, аж тремтячи від задоволення. Вишенька побігла до своєї кімнати і нанесла всіляких гарненьких речей, щоб прикрасити будку. Цим вона займатиметься цілий день. Поки вона перетворює той ящик на венеційський палац, Песик мріє про відпочинок. Він знову побачить Ніццу! Знову побачить чайок на березі моря. Навідається на звалище. Зазирне до різника, який пахне лавандою. А може навіть пройдеться перед будинком білявки, яка переплутала його з пацюком. (Тепер цей спогад видається навіть смішним).

Усе його дитинство... Він знову повернеться в дитинство... Звичайно, він не піде до собачого притулку, але в Ніцці він зможе ще яскравіше згадати Копицю.

XXXI У ВІКНІ

І ось настав довгожданий день. Вони їдуть вже кілька годин. По кількості поворотів Песик зрозумів, що вони з'їхали з автостради. Він не помилився. Перед від'їздом була невеличка військова рада.

— Ми поїдемо не центральною автострадою, а сільськими дорогами, вони «мальовничіші».

— І дешевші, — додала Перчичка.

— Гаразд, — погодилася Вишенька, якій було однаково. І ось вони почали кружляти.

Песик трішки стурбувався. А так він влаштований, як

справжній падишах. Будка простора, гарно прикрашена, подушки, на яких він лежить, далеко зручніші, ніж сидіння машини. Хоч як крути, а йому тут краще. Він не чує виску Перчички і буркотіння Мускусного Здорованя, який зараз має вже висварювати колег-автомобілістів. Не вистачає йому лише Вишеньки. Але щойно машина зупиняється, задні двері вагончика відчиняються, потім відчиняються дверцята будки, і він бачить скуйовджене волосся і розпашілі від спеки щічки Вишеньки. І вона кидається обнімати й цілувати його, ніби вони не бачилися десять років. Потім Песик мчить підняти лапку під деревом. А потім кидається висліджувати п'ять чи шість сільських запахів відразу. Він виписує вісімки, як у дитинстві. О! Трава... О, запах трави... Але Вишенька вже кличе. Знову бере на руки, знову будка, знову двері вагончика зачиняються. І вони знову рушають. Так було двічі або тричі з часу від'їзду. Певно, вони вже далеко від'їхали від Парижа. Вони в самому центрі Франції. Дорога починає петляти ще більше. Справжнє чудо, що Песика ще не занудило. Цього разу машина спинилася вчасно. Завдяки Вишенці, — думає Песик, адже вона його добре знає.

Ось автомобіль знову спинився. Все, як і минулі рази. Тільки запахи змінилися. Це ще запахи центру Франції, але вже з домішкою півдня. «Ми вже проїхали більшу частину дороги», — думає Песик. Вечоріє. Вони зупинилися на автостоянці, щоб заправитися паливом, запитися харчами і розім'ятися. (Мускусний Здоровань спершу дістає кінчики ніг руками, потім, схрестивши руки за головою, робить повороти праворуч і ліворуч, відсапуючись, як тюлень. І насамкінець підплигує на місці, луплячи кулаками в порожнечу.) На стоянці неймовірна кількість вантажівок. Цілі гори металу, які чадять і плюються випарами. Здоровань водночас свариться з двома-трьома водіями ван-

тажівок. Перчичка дрімає в автомобілі. Вишенька і Песик граються в піжмурки в сусідніх кущах. Песик одразу її знаходить, але іноді вдає, що ніяк не може відшукати.

Автомобільний гудок. Вони їдуть. (У Мускусного Здорованя італійський клаксон на дванадцять нот, який не переплутаєш із жодним іншим). Вишенька повертає Песика до його палацу, замикає двері причепа, заводиться двигун автомобіля. Раптом двері причепа знову розчахуються, розчахуються і дверцята будки. Чиїсь руки в шкіряних рукавицях накидають на Песика ковдру. Він не має часу навіть пручатися, як його витягують геть. Дверцята знову безгучно зачиняються, і Песик з жахом чує, як автомобіль віддаляється, ніби нічого не сталося. Нарешті він починається пручатися, пробує гавкати. Де там. Його гавкіт глушить ковдра. Усе те відбулося за секунду, при повній тиші. Вишенька вже сіла в автомобіль, Здоровань теж. Песика нічого не видно. Той, хто його викрав, кинувся бігти. Піднявся на дві-три металеві приступки. Відчинилися і захряснулися дверцята. Захарчав інший двигун. Мотор, який гримів, як грім. Серед того гуркоту Песик вирізнив голоси двох чоловіків, які голосно сміялися.

Його так міцно тримали, що він не міг ворушитися. Він боявся задихнутися під тією ковдрою. А ті рукавиці нагадали йому інші шкіряні рукавиці. Рукавиці гицелів! Від тієї думки його ніби прохромив крижаний меч. Це було так страшно, що він виблював просто на коліна напасника. Чоловік люто заволав, а шофер розреготався. І тоді Песик полетів. Еге, полетів! Його викинули у вікно, ще й з такою силою, що ковдра розгорнулася. І Песик розплющив очі серед неба. Перше, що він побачив, — земля, яка наближалася приголомшливо швидко. Песик знову заплющив очі. Удар. Він покотився в рівчак, підскакуючи, як холодильник. І знепритомнів.

Очуняв він серед світлої ночі. Яскраво світив місяць. Спочатку Песик не рухався. Надто боявся, що щось зламав. А ще був відчай. Тут і думати довго не треба було: його кинули. Добровільно. Як багато тисяч інших собак у відпускний період. І все те підлаштував Мускусний Здоровань. Віддав його водіям вантажівки. Зі згоди Перчикки, яка вдавала, що спить в автомобілі. Зробили вони це з ревнощів. Жодного сумніву. А Вишенька нічого не помітила. Боже мій, Вишенька! Що вона робитиме, коли побачить порожню будку? І що їй понарозказують ті двоє?

Песик відчував, як в ньому поволеньки пробуджується щось інше окрім тривоги. Інше почуття, яке примусило його думати швидше. Воно його також зігріло. То був гнів. Справжній гнів. «Можливо, це те, що вони називають люттю», — подумав собі Песик. А ще незбориме бажання помститися. Йому здалося, що сили його подвоїлися. Не помітив, як скочив на лапи. Він стоїть! Ні, нічого не зламав. Швиденько вискочив з рову. Певно, трава й кущі применшили силу удару. І ось він на дорозі. Асфальт мирно вилискує в місячному світлі. Що ж тепер? Наздоганяти чи повернутися в Париж? Він замислився. На мить. І вирішив: в Париж! Тепер він думає лише про помсту. План уже визрів у нього в голові. Він біжить і нюшить асфальт. Що він шукає? Власний запах. «Еге, Мускусний Здорованю! Знаєш, чого собаки зводять лапку біля кожного автомобільного колеса?» Щоб завжди і всюди відшукати дорогу назад. Цього мене навчив Гієнець. Ти, як і ті дурні, дивуєшся, як це кинутий пес відшукав хазяїна за тисячу кілометрів. Бовдур! Уява, як у людини...»

Так метикує Песик, намагаючись розрізнити *свій* запах, перекритий іншими. Терпляче шукає. Знає, що відшукає. А коли відшукає...

«Коли я його відшукаю, Мускусний Здорованю, я вже дійду до кінця. Оті мільйони запахів, які, як мережива, вкривають землю, — то географія собак! Їм не потрібні ні карти, ані вказівні таблички, не треба питати дорогу: виправивши собі потрібний запах, ми вже не зіб'ємося з дороги. А раз я так кажу, Мускусний Здорованю, значить, я той запах собі виправив!»

XXXIII ПІД ЗАХИСТОМ ГІЄНЦЯ

Через одинадцять днів потому, о шостій ранку, хтось пошкрябав у двері Кабанця. Гієнець прислухався. Знову шкрябають. Кабанець теж прокинувся і пішов відчинити.

— Це ти? Ну і вигляд у тебе! Заходь.

Песик зайшов. І побіг просто на кухню, де випив два казанки води і спорожнив миску Гієнца. А потім менш як за пів хвилини пояснив товаришу, що з ним сталося. «А чи не казав я тобі остерігатися тих двох!» — подумав Гієнець. Але не сказав. Нащо ятрити рану.

— Що думаєш робити? — запитав він.

Песик за півхвилини у двох словах виклав план. Простий і жахливий. Гієнець ніколи не бачив у нього такого гніву в очах. Ніколи не чув, щоб він говорив так упевнено.

— Коли? — тільки й спитав він.

— Негайно.

— Ні, — заперечив Гієнець. — Спершу треба тебе підлікувати. І ти мусиш спочити.

Песик на мить завагався.

— Справді, мені треба набратися сил, — погодився він.

— Гей! Песику, ходи сюди!

То погукав Кабанець. Він набрав у ванну води. Загалом Песик від ванн не в захваті. Але Кабанець наполягає.

— Ну ж бо, не комизся, — це тобі на користь.

Справді, від теплої води й лагідної розмови Кабанця напруження спадає.

— Ану покажи лапи... Люди добрі! Скільки ж ти пройшов... Ти просто герой!

Він витягнув його з ванни і почав гарненько витирати, увесь час вихваляючи його геройство, витривалість, вірність — Песику це було так приємно чути! Голос у нього низький і глибокий. А що Песик притиснутий до його грудей, то й здається, ніби той голос звучить у нього всередині. Це так заспокоює. Як голос Вишеньки, коли вона втішала його, забравши від гицелів, чи ніжне гарчання Чорнухи, коли він засинав, притулившись до неї. До речі, про сон: повіки Песика злипаються. «Я не повинен спати, туди треба йти негайно...» Але поки він так думає, в роті відчуває якийсь дивний смак. Смак ліщини. Він одразу його впізнає. Так пахло молоко Чорнухи. Хіба можна забути! «Не поспішай, — шепоче знайомий голос, — відпочинь; тобі доведеться зібрати усі сили, щоб зробити те, що ти вирішив зробити». — «Гаразд, — відповідає Песик, — але побудь зі мною, поки я спатиму...» — «Я тут, не турбуйся, тобі не наснитися нічого поганого, — шепоче Чорнуха». — «Гаразд, тоді я сплю», — відповідає Песик, який вже насправді давно спить.

XXXIV ЖМЕНЬКА ДРУЗІВ

Коли він прокидається, вдома нікого немає. На кухні його чекає миска плову. За хвилину миска така чиста, ніби в ній ніколи нічого не було. Йому вже краще. Він відчуває, що до нього повертаються сили. Отож, за роботу. Він, певно, поспав годинки дві — три. Не можна гаяти жодної хвилини. Його знову охоплює гнів. Такий, як і тоді, коли він опритомнів у канаві. Той, який примушує швидко думати. Той, який засліплює вас ізсередини. Той, який робить вас

невразливим. Він має помститися. Але коли він збирається виходити, двері відчиняються. З'являється Гієнець.

— О, ти вже прокинувся?

— Так, — відказує Песик, — я туди йду.

І вже виходячи:

— Скажи, скільки я спав?

— Два дні.

— Що?

— Два дні і дві ночі. Сьогодні ранок третього дня.

«Не може бути», — думає Песик. І починає поспіхом рахувати: «Одинадцять днів дороги плюс два дні сну — усього тринадцять днів. А мені треба щонайменше тиждень, щоб здійснити те, що я намітив. За цей час вони повернуться. Ось так. Усе пропало. Мені не вистачить часу».

— Що сталося? — питає Гієнець, бачачи, як він засмутився.

— Я втратив дорогоцінний час, — відказує Песик. — Ти мав би мене розбудити.

— Ну це вже ні! Не можна пройти пів Франції і не виспатися.

— Ти не розумієш, — сердиться Песик, — я не встигну всього зробити.

— Звичайно, якщо тобі не допоможуть, — лагідно відказує Гієнець.

— Ні. Це моя власна справа, — відказує Песик, завагавшись.

— Ну й що, ти віддаватимеш накази, а ми їх виконуватимемо, ось і все.

— Хто виконуватиме? — дивується Песик. — Хто це «ми»?

— Друзі, — пояснює Гієнець.

Йому це нічого не говорить. «Друзі» Гієнца — усі тварини Парижа. Але це й обнадійлива відповідь: якщо до справи візьмуться усі тварини Парижа, усе буде зроблене швидко (і якісно!). Але ні, не можна.

— Поки ми всіх зберемо, буде надто пізно.

Песик у відчаї.

— Воно так, тільки всі вже зібралися.

Гієнець кинув це мимохіть, прямуючи до кухні.

— Ти все з'їв? — обурюється він. — Браво! Дякую! Міг і мені лишити дещицю.

Песик йде за ним, винувато, підібгавши хвоста. Гієнець починає реготати.

— Та не переймайся, — я пожартував, — то все було для тебе.

Він носом відчиняє шафку, відкриває банку сухого корму і починає замислено його наминати.

— Скажи, Гієнцю, — невпевнено починає Песик, — що ти мав на увазі, коли казав ніби «всі вже зібралися»?

— Що? — підскакує Гієнець. — Зовсім забув. Біжи, будь-ласка, відчини двері.

Зацікавлений Песик йде відчиняти вхідні двері. І відскакує. На килимку під дверима сидить Італієць, обкрутивши хвоста навколо лапок. Рубець на щоці у Песика починає горіти. Італієць і оком не зморгне. Вбраний, як завжди, з голочки, з блискучим метеликом на білому жабо. На вустах та сама ледь помітна усмішка, ніби говорить: «Добридень, друже, як ся маєте?» Зробивши велетенське зусилля над собою, Песик підходить до Італійця і на знак дружби простягає лапку. Італієць прослизає під лапкою, мурчить і треться об груди Песика. Після того повертається до дверей і голосно нявкає, те нявкання довго відлунює сходами. На той поклик з'являється Єгиптянка, потім Артист, а за ними десь з тридцять котів і собак різної масті, різних порід і розмірів, але всі друзі Гієнця. Песик з більшістю вже знайомий. Ось Факір, німецька вівчарка продавця з сусідньої крамнички, напівбожевільна від необхідності відрізняти клієнтів від злодіїв. «У мене жахлива пам'ять. Ніколи не знаю, кого треба кусати одразу, тому не кусаю нікого».

Вони все заходять і заходять. Багатьох з тих, що прийшли, хазяї, як і нашого Песика, покинули через відпустку.

Треба буде зайнятися і їхніми господарями після Мускусного Здорованя і Перчички.

— Ну то пішли? — пропонує Гієнець.

— Пішли.

XXXV НАСКОК

Ось так. Серед білого дня йшли вони порожніми паризькими вулицями, бо всі гайнули на відпочинок. Ішли вервечкою. Сила-силенна котів і собак. Можна було подумати, що вони хазяї в місті. (Вони і кілька квартирних злодіїв, які вирушать на відпочинок пізніше). Друг дитинства Гієнця, Жермен, ніби складений з суцільних м'язів, з породи боксерів, легко ніс велику торбу. Поруч дріботів Артист. «Дріботів» — не зовсім точне слово. Радше вився, як мініатюрна чорна пантера. Єгиптянка і Італієць йшли на чолі, поміж Песиком і Гієнцем. Усі вони просувалися так само нечутно, як нечутно кружляє над здобиччю яструб.

— Ну ось, прийшли, — сповістив Песик.

Гієнець зачудовано зиркнув на будинок Мускусного Здорованя і Перчички.

— Шикарно, нічого не скажеш. Новісінький. Гарнісінький. Правда, Італійцю?

Італієць безгучно засміявся.

До двору, як до себе додому, спочатку зайшла Єгиптянка з гордо піднятими головою і хвостом. І невдовзі вернулася, підморгнула і дала зрозуміти, що шлях вільний.

Двоє котів тим часом подерлися на дерева. Старий дог з гучним голосом, ніби так і треба, ліг біля вхідних дверей. То були вартіві. Інші зайшли до двору. Вказуючи дорогу, Песик скочив на смітник, а потім на дашок двірницької (Двірничка саме дивилася по телевізору фільм про війну, і шум стояв неймовірний).

— Жермене, — покликав Гієнець.

Жермен поклав торбу і одним махом приєднався до них на дашку.

— Можеш зайнятися цим? — Гієнець показав на вікно кухні.

Вікно зачинене, але не захищене ґратами. «Надто маленьке, щоб міг пролізти злодій», — думав Мускусний Здоровань.

Жермен нахилив голову, притис вуха. Легенько буцнув головою, і скло розлетілося вдрузки.

— Я міг висадити двері, — скривився Жермен.

— Вони броньовані, — зауважив Песик.

— Ну й що?

XXXVI

БОМБАРДУВАННЯ ПЕРЛ-ХАРБОРА

У помешканні порожньо й тихо. Пахне чистотою, від чого хочеться говорити пошепки. Собаки розходяться по квартирі навшпиньки, мовчки. З кухні переходять до вітальні— їдальні, з лакованим столом, фотелями і канапою, вкритими чохлами, зовсім новим телевізором у кутку і буфетом в стилі Генріха II, радше призначеного для того, щоб посуд там виставляти напоказ, а не зберігати, з книжковою шафою, заповненою ніколи не читаними енциклопедіями, які агенти приносять продавати вам додому, з попільничками, де ніколи не було попелу, десятками дрібничок, яку ніколи не переставляли з місця на місце, і фальшивим каміном, де ніколи не розводили вогонь. Причинені віконниці майже не пропускають світла, тому тут стоїть напівтемрява, як у церкві. Лапи грузнуть у килимі, який Перчичка вичистила з шампунем саме перед від'їздом і який кучерявиться тепер, ніби хмарка. У спальні Мускусного Здорованя і Перчички золотаво-рожеве покривало на великому ліжку відсвічує, мов вранішня зоря, перегукуючись із золотаво-рожевими фіранками, легенькими, мов фата наречної. Гантелі і розтяжки Мускусного

Здорованя складені біля шафи для постільної білизни, яку Перчичка не полінувалася замкнути на ключ. Прилегла до неї ванна кімната така чиста, що своє відображення бачиш геть усюди: у дзеркалах, у плитах, в емальованій ванні, у пральній машині, в олійній фарбі, якою вкриті стіни. Від цього йде обертом голова. Таке враження, що ступаєш по порожнечі серед натовпу твоїх копій.

Кімната Вишеньки відрізняється від інших. Майже порожня. Зникли валики, фіранки, покривка на ліжку, як і килимок з синтетичної ведмежої шкіри, на який Вишенька щоранку ставала ногами, встаючи з ліжка. Адже всім цим, незважаючи на протести Перчички, вона оздобила будку Песика. Песика, у котрого стискається серце. Песика, гнів якого іще більш крижаніє.

Ну ось, усі опинилися у вітальні-їдальні і тепер запитально дивляться на Песика.

— То з чого почнемо? — питає Гієнець.

Песик довго роззирається. Він вагається.

— З цього? — пропонує Гієнець.

І він недбало скидає попільничку з підробного кришталю на плиту підробного мармуру внизу каміна. Попільничка розлітається на друзки.

То сигнал.

Італієць зводить передню праву лапку і витягає один-єдиний кігтик, відразу десять котів злітають на гардини. Вони з'їжджають по них униз, деручи тканину. Подерши гардини на шматки, коти беруться до чохлаів на фотелях.

— Обережно!

То попереджають Жермен і Факір, які попросовували голови між буфетом і стіною і тепер розширюють той прохід. Вони вже зникли за буфетом і повторюють попередження:

— Обережно! Всі повідступайте!

Буфет хитається, але встоює на ніжках, знову нахиляється.

ся і, зрештою, падає на ріг столу, який теж завалюється під його вагою. Таке враження, що падає увесь будинок.

— Не треба! — протестує Гієнець. — Веселіше бити тарілки по одній.

— Хочеш ще тарілок? Тоді ходи на кухню, — гречно запрошує Песик.

Справді, веселіше. Адже підлога на кухні кахляна. Тарілки розбиваються об неї з веселим дзенькотом. І тарілки, і склянки, і пляшки. Гарні пляшки, які Мускусний Здоровань позаносив з погребя, аби не покрали. Старий пудель, мовчки й по-діловому відчинив дверцята плити. Він так заповзятливо скаче на них усіма чотирма, що дверцята відскакують. Жермен робить те саме з дверцятами холодильника, які він штовхає лобом, поки вони не відскакують. Від випарів вина усім стає дуже весело. Коли повертаються до вітальні-їдальні, там йде сніг. Згряя котів допотрошує останні подушки. Видовище надзвичайне. За ним замріяно спостерігає Італієць. Тим часом Єгиптянка ретельно гортає «Велику енциклопедію дерев та квітів». Вона перегортає сторінки, змочуючи лапку слиною. А іншою вириває прочитані. Уже багато сотень. Песик зупиняється на якийсь час, аби помилуватися видовищем. Легенько буцаючи лобом, Жермен по черзі розбиває шибки. Він це робить терпляче, методично і акуратно. Коти дряпають платівки Мускусного Здорованя. Гієнець непомітно киває Італійцю, вказуючи на телевизор.

Італієць схвалює. Гієнець протискається за телевизор, піднімає лапу і довго поливає нутрощі апарата. Після цього усі сідають перед телевизором, і Італієць вмикає його. Чудовий результат. На екрані з'являється зірка усіх кольорів веселки, потім чути якийсь приглушений вибух, з кольорового телевизора валить чорний дим, і вже ніхто нічого не бачить. (На нижньому поверсі, у двірнички, японська авіація бомбардує американський порт Перл-Харбор і зав-

дає не менших руйнувань). Чорна сажа вкриває стіни і осідає на кучерях килима: усі кашляють, тнуть очі і стають схожі на сажотрусів. Чудова нагода скупатися всім разом у ванні, яку Гієнець саме наповнює водою. Поки інші хлюпаються і поливають один одного водою, Гієнець, якому допомагає схожий на боксера Жермен і майже вовк Факір, наповнює пральну машину. Але не білизною, а ножами, виделками, взуттям, всілякими дрібничками, банками з варенням, а насамкінець кладуть гантелі Мускусного Здоров'я. Вмикають. Усе те так деренчить, що звірі кидаються ховатися до спальні Мускусного Здоров'я й Перчички. Сатинова покривка не дуже годиться для витирання, а ось простирадла й ковдри — саме те, що треба. А в шафі, з якої все повикидали, є те, що треба для балу-маскараду. За одяг сперечаються. Єгиптянка закуталася в фіранки, тонкі, як серпанок нареченої. Вона просто красуня. В усякому разі, це можна прочитати в погляді Італійця, який відшукав справжню краватку-метелик в шафі, де вже нічого не лишилося. До речі, а де подівся Артист?

— Артисте! Гей! Артисте! — гукає Гієнець.

Ні гу-гу. Усі дослухаються. Ані звуку. Зависає тиша.

— Здається, я знаю, що він робить!

Жермен кидається в коридор. Усі за ним. Саме тоді й вибухнула пральна машина. Саме тоді, коли сушила білизну. Усі попадали на підлогу, позакривавши голови лапами. Над ними з свистом розлітаються ножі й виделки. Деякі повтикалися навіть в стелю. В останній брязкотливій конвульсії машина виригує калюжу варення і випльовує гантелі, які відскакують від стіни, розбивають умивальник і падають у ванну, з якої летять скалки емалі. Песик нарешті розплющує очі. Перше, що він бачить — Гієнець, який сидить навпроти, і з грудей у нього стирчить довгий ніж з роговою колодочкою.

— Гієнцю! — кричить Песик.

— Що? — відповідає Гієнець.

— Ніж, — белькоче Песик, — у тебе в грудях ніж...

Гієнець опускає очі й дивиться на ніж. «А, правда...» — каже він і падає мертвий.

— Ні, — кричить Песик і кидається до Гієнца.

Але Гієнець відводить лапу і сміється. Ніж падає долі. Ще один його жарт. Дуже смішно.

Тепер усі зібралися перед дверима кімнати Вишеньки.

— Гей, Артисте! — кличе Жермен. — Можна увійти?

Жодної відповіді.

— Гей, можна подивитися хоча б одним оком?

Двері ледь прочинені. Італієць штовхає їх лапою. Вони одчиняються. Усі охкають від здивування і захоплення. Єдина вціліла в помешканні кімната Вишеньки просто чудова. Усюди квіти. Веселка з квітів і павиних пір'їн, від якої освітлення в кімнаті м'яке й мінливе.

— Як на мене, надто вже по-котячому, — зауважує Гієнець, — але все ж таки дуже гарно.

Ліжко покрите бірюзовим кашміром, по якому розкладено шовкові китайські подушечки. На землі килимок з таким довгим руном, що якийсь неуважний чаучау може в ньому заблукати. Це шматок килима з вітальні, який Артист завбачливо відрізав до того, як вибухнув телевізор. З того руна стирчать лише голова й хвіст Артиста. Голова крутиться навколо своєї осі, востаннє критично оглядаючи зроблене. Хвіст сердито лупцює повітря. Артист не зовсім задоволений. Йому щось не подобається. Раптом його погляд затримується на нічному столику. Знайшов! Він безгучно стрибає на столик. Розсовує два букети, які стоять надто близько, і злазить.

Таке враження, ніби на сцені розсунули завісу: між букетами тепер видно портрет.

— Але ж це я! — дивується Песик.

Так. Це портрет Песика. Сплячого Песика. Але дуже

гарного, такого, яким він мав би бути, якби природа трішки не помилилася. Утім, дуже схожий портрет.

— Кабанець намалював тебе, поки ти спав, — пояснює Гієнець. — Ми подумали, що непогано його поставити в кімнаті Вишеньки.

Усі деруться один на одного, щоб краще роздивитися. Але ніхто не заходить, щоб не наслідити.

XXXVI А ТЕПЕР ВІН ЧЕКАЄ НА НИХ

Песик теж не заходить. Він ліг під дверима кімнати і чекає. Чекає на що? На приїзд Мускусного Здорованя і Перчички. Він знову хоче бути з Вишенькою. Серце у нього починає шалено калатати, щойно він про неї подумає. Але йому хочеться побачити й отих двох, коли вони зрозуміють велич його помсти. Перчичка, певно, зомліє. Можливо, Мускусний Здоровань його вб'є. Ну й нехай. Він зробив те, що мав зробити.

Друзі пішли. Їм треба навідатися ще й до інших осель. Песику пропонували піти з ними, але всі зрозуміли, що йому хочеться чекати тут.

— Нас і так багато, — втішив його Гієнець.

— Ось тобі деякий харч.

Жермен висипав те, що лишалося в торбі, в якій принесли все необхідне, щоб прикрасити кімнату Вишеньки.

І він лишився сам серед розгромленого помешкання.

Пахне смаленим, сажею, варенням та ще іншими приємними пахощами (і котячими, і собачими), які аж ніяк не сподобаються Перчичці. Вона вважатиме їх «нездоровими» і знову знепритомніє. Ну що ж, Мускусний Здоровань не зможе його вбити вдруге. Мертвий є мертвий. Перетворюєшся на дерево, а з деревом вже не може нічого статися. Але зараз Песик відчуває себе не на жарт живим. Він не може не думати про Вишеньку. Не може примусити своє

серце не калатати. Таке враження, ніби кімната Вишеньки задрімала. Всі інші запахи перекривають пахощі квітів. Песик чекає.

XXXVIII ОХ! БІДОЛАШНА ВИШЕНЬКА!

Він чекав три дні. На третій день по обіді в замку вхідних дверей клацнув ключ. І нічого з того, на що сподівався Песик, не сталося.

Він сидить посередині того, що донедавна здавалося вітальнею-їдальнею і кімнатою для гостей, як Наполеон після битви, перед заходом сонця серед повного розгрому. Вхідні двері зачиняються. Зараз увійдуть Мускусний Здоровань чи Перчичка. Песик не боїться. Перша на місце розгрому заходить Перчичка. Він гордо дивиться на неї. Але Перчичка його не бачить. Схоже, вона взагалі нічого не бачить. Це не колишня Перчичка. Жодної реакції. Бліда, як смерть. На обличчі глибоке горе. Сльози покреслили його зморшками. Вона, як сомнамбула, ступає по скалках. Іде до кімнати Вишеньки. З'являється і Мускусний Здоровань. І тут Песик дивується. Невже це той самий чоловік? Перш за все, він зовсім не як варений рак. По-друге, він ніби розтанув, м'язи спали. Обличчя схудло так, що страшно, губи без кровинки, очі велетенські і хворобливо блищать. Він теж не помічає нічого довкола. У нього на руках стара ковдра, і він теж іде до кімнати Вишеньки. А Вишенька? Вишенька. Де Вишенька? Песик зиркає на вхідні двері: нікого. Перед входом: нікого. На сходах: нікого.

— Вишенько? Вишенько!

Песик кидається до кімнати дівчинки. Мускусний Здоровань поклав ковдру на ліжко Вишеньки. І Вишенька, Вишенька, яка була в тій ковдрі, лежить тепер на ліжку, з заплющеними очима, така маленька, така худенька, така худенька, аж прозора. У цю мить Песик відчуває те ж саме,

що відчув біля Чорнухи, коли дверцята від холодильника, крутячись у повітрі...

— Вишенько!

Він скочив на ліжку, кинувся до дівчинки і почав облизувати, облизувати, облизувати... Поки вона й розплющила очі.

— А, це ти...

Вона прошепотіла це так тихо, що спочатку він навіть не повірив. Він лише зупинився. І цього разу почув дуже виразно:

— Привіт, Песику! Усе гаразд?

А потім він уже нічого не чув. Насамперед, тому, що Вишенька вхопила його в обійми, а згодом того, що Мускусний Здоровань закричав:

— Дивися! Дивися! Вона розплющила очі! Вона поворухнулась! Вона заговорила!

Що тут почалося! Мускусний Здоровань ухопив Песика і ну притискати до грудей, як різник із запахом лаванди, і ну цілувати, а потім Перчичка, а потім знову Мускусний Здоровань, а потім Вишенька, яка сказала:

— Це ще не все, але я голодна, як вовк!

Ту ніч він провів у кімнаті Вишеньки. Вона йому все пояснила. Коли вона побачила порожню будку, то оголосила їм голодування. Вони опиралися, казали, що, мовляв, вона сама погано позачиняла дверцята будки й причепа. Але вона не відступалася. Вони теж. Хоча за тиждень вони почали непокоїтися. «Адже вони мене люблять, розумієш. Я, до речі, теж їх люблю. Але треба, щоб вони полюбили і тебе, ось так». Коротше кажучи, занепокоєні здоров'ям Вишеньки, вони дали оголошення в купу газет. «Тепер, Песику, тебе знають, як справжнього бандита, твоє фото в усіх газетах». А що оголошення нічого не давали, а Вишенька не їла ані рисочки, вони повернулися туди, де віддали песика дальнобійникам. «Уявляєш, справжнє розслідування, як по телевізору». Але й тут нічого не знайшли, і Ви-

шенька танула на очах. А вони впали у відчай.

— До того дня, коли вони вирішили їхати додому, я зовсім охляла. Вони хотіли покласти мене до лікарні. Ось, Песику, тепер ти все знаєш.

Вона бере в руки портрет Песика. Схиляє голову:

— Це ти? Дуже гарний! Тільки хочу сказати, що насправді ти далеко гарніший.

Потім, роззирнувшись:

— Яка гарна у мене кімната. Вона ніколи не була такою гарною. Ми тут гарно житимемо з тобою.

XXXIX

ХАЙ ЖИВЕ МАЙБУТНЄ!

Ну ось. Тепер ми спокійно йдемо у майбутнє. Вишенька швидко оклигає. Muskusний Здоровань і Перчичка остаточно приймуть Песика. Перчичка тому, що він порятував Вишеньку, Muskusний Здоровань — бо Песик сам-один перетворив помешкання на пустир, і це йому сподобалося! За це слід поважати! Про це Здоровань казатиме усім своїм приятелям.

— А ще він пробіг п'ятсот кілометрів, отакий Песик! Коли ми повернулися, квартира нагадувала Перл-Харбор після бомбування японською авіацією!

Усе це сталося зовсім недавно. Тепер Muskusний Здоровань ладен і більше двадцяти хвилин чекати біля будь-якого колеса.

НІ ДРЕСИРУВАЛЬНИК, НІ ДРЕСИРОВАНИЙ

(Замість післяслова)

Я не знавець собак. Просто друг. Можливо, за вдачею сам трохи пес. З моїм першим собакою ми народилися в один день. Потім разом росли. Але він постарів раніше за мене. В одинадцять років то вже був мудрий дід, покручений ревматизмом. А я ще був щеням. Він помер. Я плакав. Дуже плакав.

Звали його Пек. Золотавий спанієль (за часів, коли спанієлів ще не водили до перукарів), зух, гуляка, брехун, забіяка, трішки злодійкуватий, сварливий, незалежний, такий, що не дасть наступати собі на лапи. Але на вулиці він умів дочекатися зеленого світла для пішоходів. І в житті у мене не було м'якішої подушки. І кращого співрозмовника, який вмів би берегти таємниці. Він умів вгадувати мій настрій з виразу мого обличчя, і легеньке гарикання навчило мене поважати його настрої. Він не любив, щоб його відволікали, коли він їсть, а я не терпів, щоб він клав мені на книжку свого не зовсім стерильного носа, коли я читав. Він це знав, і я це знав. Ми чудово розумілися. Він також знав, що зі школою у мене не найкращі стосунки, а я розумів, що деякі правила сімейного життя його обтяжували. Іноді ми втішали один одного.

Тепер, по двадцяти роках, я відпочиваю з Луком. Лук — зовсім інший. У чотиримісячному віці ця босійська вівчарка вирішила не старіти. І вже шість років поспіль, попри сорок кілограмів ваги, бійцівські плечі і гострі ікла у червоно-червоній пащі, розумово Лук усе такий самий чотиримісячний.

«Цей пес — повний бовдур», — каже моя мати.

Але по тому, як вона усміхається видно, що й сама в це не вірить. Річ у тім, що Лук одурив усю сім'ю. Кожен з нас бодай раз читав це в його очах. Дурість — це його тактика. «Від мене нічого не можна вимагати, розумієте, я надто дурний...» Здається, саме це він хоче сказати, коли сидить на своєму масивному задві, схиливши голову і висолопивши язика, і слухає, як його вичитують, ніби йдеться про гру. Тут він показав увесь свій розум, спілкуючись з людьми: ніколи не засвідчувати розуму.

Верх мудрості! Таким чином він веде мирне, зручне життя, без пригод, без халеп у будинку, який погоджується ділити з нами. Він вдовольняється зручним фотелем і гомоном наших розмов. А час від часу прогулянка з дорослими до ліска,

невеличке борюкання з моїми племінниками, годинка ніжності, поклавши голову на фартух моєї матері... він сам розподілив ролі, і ми на це пішли. За це він погодився дотримуватися двох чи трьох принципів, які роблять можливим співіснування собак і людей і які зводяться до такого: не пхати носа до справ, які вас не обходять.

Між Пеком та Луком був Кан. Бідолашний Кан, похмурий Кан, непередбачуваний і бентежний, який постійно боявся людей... Можливо, він був «найрозумніший» з усіх трьох і найгарніший, і взагалі най-най-най... хоча як доберман був найнещасніший.

Доберман...

Чи знав той німецький збирач податків ХІХ ст., герр Доберман, що робить, коли вивів цю нову породу собак і гордо назвав своїм ім'ям? Чи знають сьогодні усі ті, що дбають про чистоту собачої породи, коли створюють собак певного розміру, сторожових собак і собак-няньок, собачок-компаньйонів і кімнатних собачок, собачок для цього, собачок для того, профільованих, як спортивні машини, проштампованих, як родинне срібло, які отримуватимуть гарненькі медалі на конкурсах краси, де їх виставлятимуть хазяї? Який естетичний успіх, яка краса! Доберман — красень! А який цяця сучасний спанієль! Але їхні мізки! Адже деякі з них божеволіють на старості! А як страшно бути божевільним!

Кан був одним із тих божевільних собак і дуже нещасним, бо не завжди був божевільним. Це єдиний пес, про якого я можу сказати, що бачив, як він плаче. Він справді плакав, як людина, якій болять і яка карається докорами сумління. В один з таких нападів божевілля, коли він нікого не впізнавав, він мене вкусив. А коли зрозумів, чия то була рука, заплакав. Він стрясався від ридань. Вив і кашляв, згинаючись удвоє. Я сів поруч і пестив його. Я шепотів йому на вухо, що то не його провина, а провина пана Добермана і всіх тих,

хто «дбає про чистоту собачої породи». Він плакав, а я все шепотів. Так тривало довго. Потім він задрімав, але й уві сні стогнав. Ні, цю книгу я присвятив не фанатам «чистоти собачої породи», тим, що підрізають хвости й обстригають вуха.

Окрім Кана й Лука, інші мої собаки були абсолютно безпородними: Фанту, якого ми знайшли на смітнику, зовсім лисого, зате начиненого шротом, якого виходив наш друг — художник, а потім приніс до нас; Петі — песик мого брата, завбільшки з тенісний м'яч, коли він прибився до нього, і який, за словами ветеринара, мав таким і лишитися. (Сьогодні, коли він стоїть на чотирьох лапах, то спокійно кладе голову на стіл). Не кажучи вже про собак, яких я зустрічав, про друзів моїх собак, про собак моїх друзів...

Мені здається, що вони всі зібралися доєкола, коли я пишу ці рядки. Адже про собак пишуть стільки дурниць, що вони мають право недовіряти.

До речі, що нового я можу написати? Мало що. Радше про людей. Наприклад це: якщо у вас є чи буде собака, не ставайте ні дресировальником, ні дресированим. Поясню: не ставайте таким, як ті господарі, які пишастяться, що перетворили собаку на підстилку, на дикого звіра чи механічну іграшку. «Дивіться, який розумний у мене пес!» — ніби кажуть ті субчики; і поки вони вихваляють розум свого собаки, на обличчях задоволених дресировальників виступає безмежна дурість.

Але не давайте дресировати і себе. Не ставайте такими, як ті, які виконують будь-які забаганки свого собаки, які думають лише про нього, говорять лише про нього, і життя котрих зводиться лише до одного: у них є пес.

Мінімальне дресировання необхідне. Але треба добре розуміти значення цього слова.

Гарне дресировання передбачає взаємну повагу гідності. «А що таке гідність собаки?» — запитаєте ви: це просто

бути собакою. З цього погляду гарний дресирувальник має передовсім вишколити себе, тобто навчитися поважати гідність собаки, який живе поруч з ним, якщо сам хоче поводитися гідно, як людина.

Зрештою, повага до відмінностей — запорука дружби.

До речі, про друзів: якщо маєте друзів, які бояться собак, не нав'язуйте їм свою, навіть, якщо він найласкавіший пес на світі. Страх перед собаками людина не контролює. Він принизливий. І ви не маєте права принижувати будь-кого.

Ви можете здибати й людей, які глузуватимуть з вашої любові до собак, казатимуть, що той, хто їх любить, нездатний любити людей... Хай говорять. Це дурниці.

Уявити важко, скільки дурниць розказують про любителів собак! Багато людей кажуть, що ті, хто любить собак, не можуть любити котів. Буцімто треба обирати kota чи собаку, або ж любити обох. Ох і сміялися б мої коти Дюнон, Сара, Габріель, Ті, Марсель, Бінго! (це лише дешиця тих, які були в моєму житті). А коли собака чи кіт сміються, це видно...

Я пишу це тому, що поки я пишу ці рядки, собака мого друга, Ксанго, якого він лишив мені на кілька днів, лежить під моїм столом, піднімає голову і дивиться на мене, посміюючись. Запевняю, що він посміюється! (До речі, Ксанго, як і я, дуже любить котів).

Ось так. Це майже все, що я хотів сказати. І останнє: якщо обираєш собаку, щоб жити з ним, то це на все життя. Його не можна кинути. Ніколи. Запам'ятайте це, перш ніж заводити собаку.

ЗМІСТ

ОКО ВОВКА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ЯК ВОНИ ЗУСТРІЛИСЬ	4
--------------------------	---

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ОКО ВОВКА	8
-----------------	---

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ОКО ЛЮДИНИ	23
------------------	----

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

ІНШИЙ СВІТ	41
------------------	----

КУТЬ-КУТЬКО

ШОЛУДИВИЙ ПЕС	48
---------------------	----

ДИВОВИЖНА АТМОСФЕРА	49
---------------------------	----

ЯК ВІН НАРОДИВСЯ	51
------------------------	----

ЧОРНУХА	52
---------------	----

ГОСПОДИНЯ?	56
------------------	----

МІСТО	57
-------------	----

ОЙ, ПАЦЮК!	60
------------------	----

ЧУДОВЕ ПРОБУДЖЕННЯ	64
--------------------------	----

У ГИЦЕЛІВ	66
-----------------	----

СПРАВЖНІЙ ЖАХ	68
---------------------	----

ГУГНЯВИЙ	72
----------------	----

РАК, РЕДЬКА І СОНЕЧКО	74
-----------------------------	----

МІЙ ПЕСИК	77
ГАРНО ВИШКОЛЕНА ГОСПОДИНЯ	78
ХАЙ ЖИВУТЬ ЧАЙКИ	78
НАРЕЧЕННЯ ІМ'ЯМ	80
ВІД'ЇЗД	84
МІЙ ПЕСИК? ЯКИЙ ПЕСИК?	86
ПІДНІСТЬ	88
ВТЕЧА	91
ГІЄНЕЦЬ	95
ГІЄНЕЦЬ І КАБАНЕЦЬ	99
ЄДИНИЙ ВИХІД – СПОДОБАТИСЯ	101
ЗМІШАНІ ДІТИ	103
НЕЙМОВІРНО ЩАСЛИВИЙ	105
СОБАЧИЙ ЦВИНТАР	107
ІТАЛІЄЦЬ, АРТИСТ ТА ЄГИПЕТСЬКА КІШЕЧКА	111
ВИШЕНЬКА!	114
ВІН І ВИШЕНЬКА	118
БУДКА	121
У ВІКНІ	124
НА ШЛЯХУ	127
ПІД ЗАХИСТОМ ГІЄНЦЯ	128
ЖМЕНЬКА ДРУЗІВ	129
НАСКОК	132
БОМБАРДУВАННЯ ПЕРЛ-ХАРБОРА	133
А ТЕПЕР ВІН ЧЕКАЄ НА НИХ	138
ОХ! БІДОЛАШНА ВИШЕНЬКА!	139
ХАЙ ЖИВЕ МАЙБУТНЄ!	141
НІ ДРЕСИРУВАЛЬНИК, НІ ДРЕСИРОВАНИЙ (Замість післяслова)	141

Пеннак Данієль
П 25 Око вовка. — К.: Неопалима купина, 2006. — 148 с.
ISBN 966-8093-77-1

Книгу відомого французького письменника складають повісті «Око вовка» та «Куть-Кутько» — дивовижні оповіді про стосунки тварин і людей, в яких майстерно поєднані елементи казки, тонкі психологічні спостереження, інтригуючий сюжет. Їх із однаковим зацікавленням прочитають і дорослі, і діти.

З французької переклала Марія Венгренівська.

ББК 84.4 ФРА

Відповідальний за випуск
Михайло МАЛЮК

Редактор
Тимур ОРАТОВСЬКИЙ

Художник
Світлана УРБАНСЬКА

Верстка
Ганни СОЛДАТЕНКО

Здано до виробництва та підписано до друку 19.07.2006.

Формат 84 x 108 ¹/₃₂.

Фіз.друк.арк. 4,625. Ум.друк.арк. 7,77.

Наклад 1 000 прим.

Видавництво «Неопалима купина»,
01024, м.Київ, вул.Банкова, 2.

Свідоцтво про реєстрацію суб'єкта видавничої справи —
ДК №855 від 18.03.2002 р.

Віддруковано ДМП «Полімсд»
м.Київ, вул.Грушевського, 7.

Свідоцтво КІ №78 від 30.06.2005 р.

